

TMMOB
TARIMSAL ÜRETİM ve TÜKETİMDE
SOSYAL DAYANIŞMA PRATİĞİ OLARAK
KOOPERATİFÇİLİK SEMPOZYUMU

30 Aralık 2021

TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ

Kocatepe Mahallesi Selanik Caddesi No:19/1 06650 Çankaya/ANKARA

Tel: (312) 418 12 75 · Faks: (312) 417 48 24

www.tmmob.org.tr · tmmob@tmmob.org.tr

facebook.com/tmmob1954 · twitter.com/TMMOB1954

ISBN

978-605-01-1535-2

BASKI

Azde Ajans Basım Yayın Dağıtım Tasarım Sanayi Ve Ticaret Limited Şirketi

Kocatepe Mahallaesi Hatay Sokak No:20/2 ANKARA

Tel: 0545 376 21 22 · Sertifika No: 40800

BASKI TARİHİ

Ağustos 2022

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Mehmet BESLEME	TMMOB
Özden GÜNGÖR	TMMOB
Yusuf SONGÜL	TMMOB
Recep ÖZMETİN	TMMOB
Sezgin ÇALIŞKAN	TMMOB
Baki Remzi SUIÇMEZ	Ziraat Mühendisleri Odası
Murat ASLAN	Ziraat Mühendisleri Odası
Murat KAPIKIRAN	Ziraat Mühendisleri Odası
Vecdi KARACAOĞLU	Ziraat Mühendisleri Odası
Petek ATAMAN	Gıda Mühendisleri Odası
Şehmus ALPARSLAN	Gıda Mühendisleri Odası
Cem KÖSEMECİ	Gıda Mühendisleri Odası
Beray CİRİT	Kimya Mühendisleri Odası

“TMMOB Tarımsal Üretim ve Tüketimde Sosyal Dayanışma Pratiği Olarak Kooperatifçilik Sempozyumu”nu TMMOB Youtube kanalı üzerinden izleyebilirsiniz.

Yayın Adresi: [youtube.com/tmmob1954](https://www.youtube.com/tmmob1954)

Sempozyum Programı

13:30 AÇILIŞ

13:35 AÇILIŞ KONUŞMASI

Emin KORAMAZ - TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

13:45 ÖZEL SUNUM:

**“Tarihten Günümüze Sosyal Dayanışma Ekonomileri ve Kooperatifçilik” -
Murat KAPIKIRAN- TMMOB ZMO İstanbul Şubesi YK Başkanı**

14:15 – 16:00 1. OTURUM:

ÜRETİMDEN TÜKETİME DAYANIŞMA YAPILARI

**Oturum Başkanı: Petek ATAMAN - TMMOB Gıda Politikaları Çalışma
Grubu Üyesi**

**“Sosyal Dayanışma ve Kooperatifçilik Hukuku ve Ekonomi Politikası” - Doç.
Dr. F. Serkan ÖNGEL / Dr. Uygur YILDIRIM**

**“Devlet Destekli Kooperatifçilik Ve Bağımsız Demokratik Kooperatifçilik”
- Prof. Dr. Oğuz OYAN**

**“Tarımda Dayanışma Ekonomilerini Gerçekleştirmek İçin Agroekoloji ve
Tarım Politikası” - Prof. Dr. Tayfun ÖZKAYA**

**“Gıda Egemenliği, İklim Krizi ve Yerel Gıda Stratejileri” - Yrd. Doç.
Dr. Bülent ŞIK**

16:00 – 17:30 2. OTURUM:

TÜRKİYE’DE KOOPERATİFÇİLİK DENEYİMLERİ

**Oturum Başkanı: Murat ASLAN - TMMOB Gıda Politikaları Çalışma
Grubu Başkanı**

“Türkiye Kooperatifçilik Mevzuatı” - Nadir ŞİMŞEK

“Tarım ve Gıda Üretici Kooperatif Deneyimi” - Samiye GENÇ

“Tarımda Kadın Emeliği ve Kadın Kooperatifçiliği” - Ayşe KAŞIKIRIK

**“Topluluk Destekli Tarım-Katılımcı Sertifikasyon Boğaziçi Mensupları
Tüketici Kooperatifi” - Kamber YILMAZ / Pınar ERTÖR**

ÖNSÖZ

Ülkemizde yaşadığımız Covid 19 pandemi salgın döneminde, insanlarımızın büyük çoğunluğunun, hiç eksilmeyen açlık ve yoksulluk sorunu yaşadığını söylemek ve sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapmak zorunluluktur.

TMMOB, alternatif üretim ve tüketim arayışlarını gündeme getirmeyi, meslek örgütlülüğü bilinci ve sorumluluğuyla, sorunlara karşı çözüm yollarını bulmayı, buradan hareketle kamuoyuna ve karar vericilere öneriler sunmayı dünden bugüne, meslek alanlarından yola çıkarak toplumsal sorumluluğunun gereği saymaktadır.

46. Dönem Çalışma Programında yer verdiği Kooperatifleşme konusunda yaptığı bu sempozyumu bunun önemli bir ayağıdır.

Tarihsel sürece bakıldığında birçok alanda bir araya gelerek, ortak amaçlar doğrultusunda güçlerini birleştiren üretici tüketici ve dayanışma örgütlerinin fazlalığı ve çeşitliliği olduğu görülmektedir.

Bireysel ekonomisini korumak veya geliştirmek amacıyla kooperatif çatısı altında bir araya gelen insanlar, zaman içinde sadece kendileri için değil yaşadıkları toplum için önemli ekonomik ve sosyal kazanımlar elde edebileceklerini deneyimlemiş ve bu alanda gelişmeler sağlamışlardır.

Bu çerçevede ülkemiz kooperatifçilik deneyimlerin konuşulması, başarılı örneklerinin tüm kamuoyuyla paylaşılması ve elde edilen birikimler ışığında yeni ve daha ileri nelerin yapılabileceği hususu çok önemlidir.

TMMOB Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu pandemi koşullarında, Türkiye'de yaşanan gıda krizini ve ekonomik krizi önceleyerek, bu sempozyumun gerçekleştirdi. Ana temasını "Tarımsal Üretim ve Tüketimde Sosyal Dayanışma Pratiği Olarak Kooperatifçilik" olarak belirledi.

Halkımızın bitkisel ve hayvansal gıdaya ulaşımı için üretimden tüketime mevcut olumlu ve olumsuz yönleri ile kooperatiflerin mevcut hali, çelişkileri olumlu ve olumsuz deneyimleri, mevzuat ve kanunlardaki yeri ile açmazları masaya yatırmaya çalıştı.

Bu çalışmada emeği bulunan TMMOB Gıda Politikaları Çalışma Grubu üyelerine, sempozyumda görüşlerini paylaşan konuşmacılara ve işin mutfağında emeği geçen teknik görevli arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Emin KORAMAZ

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

MEHMET BESLEME- Sevgili konuklar; TMMOB ekranlarına hepiniz hoş geldiniz. Hepinize öncelikle merhaba diyorum.

TMMOB'nin 43. Dönem Çalışma Programında yer alan etkinliklerden bir tanesini bugün hep beraber sizlerle gerçekleştireceğiz. Konumuz Kooperatifçilik Sempozyumu.

Hepiniz muhtemelen biliyorsunuzdur, ama ben tekrar etmek istiyorum: Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği kooperatifçilikle ilgili sempozyum önergesi geldiğinde, öncelikle gerçekleştirmek için bu haftayı seçti; çünkü bu hafta “Dünya Kooperatifçilik Haftası”.

Genel anlamda baktığımızda, kooperatifçilik hem ülkemizde hem de dünyada çok yaygın olarak karşımıza çıkıyor. Devletin resmi verilerine baktığımızda (eminim konuklarımız zaten ayrıntıya da girerek sizlerle paylaşacaktır) Türkiye’de yaklaşık 26 ayrı alanda, 84 binin üzerinde mevcut kooperatif bulunuyor.

Yaklaşık 8 milyonun üzerinde de bu kooperatiflerin ortakları ya da üyeleri mevcut. Kooperatif örgütlenme alanları, enerjiden eğitime, taşımacılıktan gıda üretimine, tarımsal sulamadan kredi kefalet kooperatiflerine, inşaattan işveren kooperatiflerine, yapılarına göre de çeşitli farklılıklar gösteriyor.

TMMOB bu çalışmayı öncelerken, özellikle Türkiye’nin ve dünyanın içinde bulunduğu pandemi koşullarını, Türkiye’de yaşanan gıda krizini ve ekonomik krizi önceleyerek, bu sempozyumun konusunu “Tarımsal Üretim ve Tüketimde Sosyal Dayanışma Pratiği Olarak Kooperatifçilik” olarak belirledi.

Yani bütün gün boyunca aslında tarımsal üretimi konuşacağız. Halkımızın bitkisel ve hayvansal gıdaya ulaşımı için kooperatifleri masaya yatırmaya çalışacağız hep beraber. Dilerim, başarıyla tamamlarız.

Çalışmayı doğrudan TMMOB'nin Yönetim Kurulu kararından sonra TMMOB Gıda Politikaları Çalışma Grubundaki arkadaşlarımız aralarına uzmanları da katarak en geniş hali ile planladılar.

Sözü çok fazla uzatmadan, bugünkü program için sizlerle bilgileri paylaşayım. Bugün sizlerle yaklaşık 5-5.5 saat kadar birlikte olacağız.

Öncelikle açılışı Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Emin Koramaz’la yapacağız. Hemen arkasından, Türkiye’de ve dünyada tarihten bugüne kadar sosyal dayanışma pratikleri ve kooperatifçilikle ilgili bir açılış sunumu gerçekleştireceğiz.

İlk oturumumuzu Gıda Mühendisleri Odası ve çalışma grubunda birlikte yer aldığımız eski Gıda Mühendisleri Odası Başkanlarımızdan Petek Ataman'ın kolaylaştırıcılığında, 5 tane doğrudan çağrılı akademisyen, bilim insanıyla yapacağız. İkinci ve aynı zamanda kapanış oturumumuzu da yine TMMOB Gıda Politikaları Çalışma Grubu Başkanı Sayın Murat Aslan öncülüğünde yapacağız. Böylelikle de günü tamamlamış olacağız. Umarım, herhangi bir aksilik olmaz.

Bütün gün boyunca, özellikle ilk oturumda, kooperatif ya da sosyal dayanışma ya da örgütlenme modelinin ekonomi politiğini, hukukunu; ister devlet destekli olsun, ister sivil ya da doğrudan katılımlı demokratik katılımcı kooperatifçilik konusunu masaya yatıracağız.

Bütün bunlarda konumuz tarımsal üretim olduğu için, ister istemez ekoloji boyutu, tarım politikalarını dillendireceğiz. Demin söylediğim gibi, gıda krizi olsun ya da ekonomik kriz olsun, ülkelerin gıda egemenliği ve bunun üzerinden yerel yönetimlerde ya da yerel kooperatifçiliklerdeki deneyimleri paylaşacağız sizlerle. İkinci Oturumda ağırlıklı olarak daha pratik sunumlar gelecek. Birinci Oturumun tersine, yani akademik oturumun tamamlayıcısı olarak, doğrudan pratik deneyimlerini paylaşacağız.

Burada, geçmişten günümüze Türkiye'deki kooperatif deneyimleri paylaşılacak. Yine yoğun olarak karşımıza çıkan kadın emeği ve kadın kooperatifçiliğini konuşacağız uzmanlarımızla. Mevzuat ya da mevzuatın açmazlarını dillendirmeye çalışacağız. En nihayetinde de bir örnek model olarak, toplumsal katılım destekli kooperatifler denilen tüketici kooperatiflerinden Boğaziçi mensuplarının örneklerini paylaşmaya çalışacağız. Programımızı da 18.00 gibi bitirmeyi düşünüyoruz.

Sözü fazla uzatmadan, açılışı yapmak üzere, Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Emin Koramaz'a sözü bırakıyorum.

EMİN KORAMAZ (TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı)

Değerli konuklarımızı, sevgili meslektaşlarımı, bizleri izleyen herkesi Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulumuz adına sevgiyle, saygıyla, dostlukla selamlıyorum. Hepinize sempozyumumuza hoş geldiniz diyorum.

Birliğimiz adına bu önemli etkinliğin hazırlamasında sorumluluk üstlenen TMMOB Gıda Politikaları Çalışma Grubu üyelerimize, etkinliğimizin düzenlenmesinde emek ve katkı sunan tüm arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum. Senin de belirttiğin gibi, bu sempozyum, “Tarımsal Üretim ve Tüketimde Sosyal Dayanışma Pratiği Olarak Kooperatifçilik” başlığı altında sürdürülecek. Etkinliğimizde değerli fikirlerini, araştırmalarını bizimle paylaşacak olan akademisyen ve uzmanlarımıza tüm TMMOB örgütlülüğü adına minnet duygularımı sunuyorum.

Değerli izleyiciler, değerli katılımcılar; bizler bugünlerde, hangi etkinlik olursa olsun, söze başlarken ekonomideki gelişmelere değinmeden söz açamıyoruz; çünkü bu gelişmelerden tüm halk kesimleri gibi biz mühendisler, mimarlar da doğrudan etkileniyoruz. Kelimenin gerçek anlamıyla bir anaför içerisinde geçiyoruz. Ülke olarak bizler çok krizler gördük; ama ekonominin bu kadar çalkantılı olduğu, ekonomik verilerin gün içerisinde bu derece radikal hareketler yaptığı başka bir döneme de rastlamadık. Sabahdan akşama, hatta gecedan sabaha yaşanan bu çalkantılar ekonomimizin istikrarsızlığının ve kırılganlığının göstergesi olduğu kadar, karar vericilere olan güvensizliğin de göstergesidir; tek adam rejiminin her alanda olduğu gibi ekonomide de akliselimle davranmadığının, fevri kararlarla ülkeyi yönettiğinin göstergesidir.

Hatırlarsınız, bir hafta önce kurda yaşanan yükselişin cari açığımızı düşüreceğini, ürünlerimizin rekabet şansının arttıracacağını, yerli ürünlerin üretimini teşvik edeceğini ekonomik kurtuluş savaşı taktiği olarak anlatanlar, bir hafta sonra ise kurdaki düşüş üzerinden başka başarı hikâyeleri yaratılıyor. Ama bizler biliyoruz ki, plansızlık nedeniyle yaşanan bu çalkantı sadece döviz bürolarının kur tabelalarına yansımıyor, bir bütün olarak piyasaya ve daha da ötesi, bizlerin gündelik hayatına yansıyor ve ruh sağlığımıza da yansıyor. Hepimiz büyük bir endişe ve umutsuzluk içindeyiz.

Ekonomik istikrarsızlık ve belirsizlik öyle bir hal aldı ki, kurdaki her artış fiyatlara yansırken, kurdaki hiçbir düşüş fiyatlara yansımıyor. Çünkü hiç

kimse yarın ne olacağını kestiremiyor. Bu döviz kuru artışı büyük bir ekonomik krizi tetikledi, ama gelinen noktada sadece döviz kurlarını düşürmeye yönelik adımların içinden geçtiğimiz krizin ateşini düşürmeye yetmeyeceği açık hale geldi. Çünkü 3 yıldır yaşanan kriz nedeniyle hepimiz topyekûn bir yoksullaşma yaşadık. Fiyatlarla aynı düzeyde artmayan ücretlerimiz ve gelirlerimiz nedeniyle temel gıda maddelerine bile ulaşmakta zorluk yaşıyoruz. Pek çok markette un, şeker, yağ gibi temel ihtiyaç maddelerinde satın alma sınırları getirildi. Üstelik, ekonomimizin dışa bağımlı yapısı nedeniyle sanayiden tarıma kadar her alanda ithal hammadde ve yarı mamullere muhtaç durumdayız. Bu çarpık bağımlılık ilişkisini de en acı biçimde tarım ve gıdada deneyimliyoruz. Tohumdan gübreye, akaryakıttan zirai araçlara kadar her şeyi dışarıdan temin ettiğimiz için, tarım alanında eşi görülmemiş bir maliyet artışı yaşıyoruz. Çiftçiler tarlalarına ekecek tohum, atacak gübre, motorlarına koyacak mazot alamaz duruma geldi. Her şey pahalalanırken, her şeyin fiyatı yükselirken, artmayan tek şey biz mühendislerin, mimarların, şehir plancılarının da içinde bulunduğu emeğiyle geçinen toplumsal kesimlerin gelirleri oldu. Bu krizde, kamuda çalışan arkadaşlarımızın payına resmi enflasyon rakamlarına dayalı zamlar düştü. Ücretli çalışan arkadaşlarımızın payına açlık sınırında maaşlar ve işsizlik düştü. Serbest çalışan arkadaşlarımızın payına ise giderek artan maliyetler ve artan borç yükü düştü. Hepimiz giderek daha fazla yoksullaşıyoruz, hepimiz giderek daha zor koşullarda yaşıyoruz. Artık sadece kendi hayatımızdan değil, çocuklarımızın da hayatından feragat ederek yaşıyoruz. Ülke olarak çok büyük bir çöküş yaşıyoruz ve bu çöküşte, kamucu değerler sahip çıkmak, kamusalılığı, toplumsallığı savunmaktan başka çıkışımız yok. Üreten, sanayileşen, tarımda kendine yeterliliğini yeniden sağlayan ve hakça bölüşen bir ekonomik büyüme modelini savunmaktan başka da bir çıkışımız bulunmuyor.

Değerli konuklar, değerli izleyiciler; pek çoğunuzun yakından tanıdığı gibi, ülkemizdeki mühendis, mimar ve şehir plancılarının mesleki birliği olan TMMOB, bir yandan üyelerinin hak ve çıkarlarını ülkemiz çıkarları temelinde koruyup geliştirirken, diğer yandan da mesleki birikimlerimizin toplum yararına kullanılması için mücadele etmektedir. Sermaye kesimlerinin dar ve bencil çıkarları karşısında halkın ortak önceliklerinin savunulması 1970'li yılların başından itibaren TMMOB için bir nirengi noktası olmuştur. Son 50 yıldır, planlamadan sanayileşme politikalarına, özelleştirmelerden kentsel mekânların korunmasına, çevre mücadelesinden işçi sağlığına,

tarımdan gıdaya kadar her alandaki mücadele çizgimiz bu toplumcu anlayışla oluşturulmuştur. Çalışma Raporumuzda yer alan diğer etkinliklerde olduğu gibi, bu etkinlikte de toplumu ve toplumsal olanı savunmanın yol ve yöntemleri üzerine tartışacağız. Bu doğrultuda bir sivil örgütlenme biçimi olarak kooperatifler üzerine fikir yürüteceğiz.

Bu sempozyumda, dünyada ve Türkiye’de giderek daha çok gündeme gelen yeni kooperatifçilik biçimlerini tartışmak, anlamak ve toplumsal dönüşümdeki yerini belirlemek açısından önemli bir etkinlik olduğunu düşünüyorum.

Bildiğiniz gibi, ülkemizde kooperatifçilik Cumhuriyet öncesi kökleri olan, Cumhuriyet sonrasında daha önem kazanan bir örgütlenme modelidir. 1930’lu yıllardan itibaren bu doğrultuda yasal düzenlemeler yapılmıştır, bizzat Atatürk’ün de içinde bulunduğu kooperatifler kurulmuştur. Kooperatifçilik konusunda asıl atılım ise 1961 Anayasası ve hemen sonrasındaki 5 Yıllık Kalkınma Planları ile yaşanmıştır. 1961 Anayasasında kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusu anayasal bir öncelik konusu olmuştur. 1962’de kabul edilen Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planından itibaren de kooperatifçilik özellikle kırsal kalkınmanın önemli dinamiklerinden birisi olarak tanımlanmıştır. Planlı kalkınma dönemlerinde çiftçilerin kooperatifleşmesi desteklenmiş, kanunlarla kurulan kooperatiflerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanmıştır. Bu yıllarda, tarım, hayvancılık, tohumculuk ve balıkçılık alanlarında çok sayıda kooperatif kurulmuştur. Bunların bir kısmı oldukça başarılı sonuçlar vermiştir, bir kısmı ise beklenen katkıyı verememiştir. Bir kısmı da, özellikle tarım satış kooperatifleri, zaman içinde iktidarın ve tüccarların kırsal alanı ve üreticileri kontrol etme aracı haline dönüşmüştür.

Sonuç olarak, ülkemizde çok zengin bir kooperatifçilik deneyimi ve geleneği bulunuyor. Mehmet arkadaşımızın da belirttiği gibi, sadece tarımsal kalkınmada değil; konuttan eğitime, gıdadan enerjiye, ulaşımdan turizme, eczacılıktan kefalete kadar farklı alanlarda kooperatifler halen işlevini sürdürüyor.

Değerli konuklar; kooperatifçilik fikrinin ve örgütlenmesinin yakın zamanda hem ülkemizde hem de dünyada yeniden önem kazandığını gözlemledik. Hatırlayacaksınız, iklim değişikliklerine bağlı olarak 2000’li yılların sonlarında doğru dünya çapında ortaya çıkan kıtlık, uluslararası örgütleri tarımsal üretimin geleceği üzerine birlikte düşünmeye zorlamıştı. Bu süreçte, Avrupa ve Latin Amerikadaki tarımsal üretim ve satış kooperatifi

deneyimlerinin başarısı göze çarptı. Dünya Gıda Örgütü de bu konuda kimi çalışmalar yaptı.

2012 yılı Dünya Gıda Günü teması, “Tarım Kooperatifleri: Dünyayı Beslemenin Anahtarı” olarak belirlenmişti. Bu konuda dünya çapında çok sayıda etkinlik düzenlendi. TMMOB’ye bağlı odalarımız, özellikle Ziraat, Gıda ve Kimya Mühendisleri Odamız da bu konuda bir dizi çalışma yürüttü.

Benzer bir kıtlık deneyimini yakın zamanda, 2019 yılı başında ülkemizde deneyimledik. Yine hatırlayacaksınız yerel seçimlerin hemen öncesinde özellikle patates ve soğanda yaşanan kıtlık, önce tanzim satışlarının, ardından da kooperatifleşme tartışmasının yaşanmasına neden oldu. Yine bu dönemde özellikle ilhamını Gezi Direnişi’nden, Gezi Parkı’ndaki kolektif yaşam kültüründen alan bir paylaşma ve dayanışma kültürü, sonrasında çok sayıda tüketici kooperatifinin açılmasına vesile oldu. Gezi döneminde kurulan birçok kooperatif halen başarıyla çalışmaya devam ediyor, özellikle kent merkezlerindeki tüketicilerin ucuz ve nitelikli ürüne ulaşmasına aracılık ediyor.

Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki, gıda şirketlerinin üretimden satışa kadar dikey tekeller oluşturdular ve gıda sektörünü tümüyle ele geçirdiler. Böylesi bir konjonktürde, hem üreticiyi, hem de tüketiciyi sermayenin sömürsünden koruyacak örgütsel yapılar oluşturmamız, kooperatiflere biraz daha fazla eğilmemiz oldukça önemli, belki de zorunlu.

Bu sadece ucuza, nitelikli ürüne ulaşma sorunu değil; çok daha derin bir soruna işaret ediyor, bir gıda egemenliği ve gıda güvenliği sorununa işaret ediyor. Bu anlamıyla kooperatifler, katılımcı ve demokratik bir üretim planlamasının, dayanışmacı üretim pratiklerinin, kolektif yaşam tarzının toplum içinde geliştirilmesi ve pekiştirilmesi açısından önemli olanaklar taşımaktadır.

Bizler Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği ve bağlı odaları olarak, kapitalizmin her alanda yarattığı yıkıcı sonuçlar ve kriz gün geçtikçe derinleşirken, tarım ve gıda alanında olduğu kadar, yaşamın diğer alanlarında da dayanışmacı ve katılımcı temelde işleyen örneklerin inşa ediliyor olmasını umut verici olarak görüyoruz. Bugünkü sempozyumumuzda da dünyada ve Türkiye’de yeni gelişen kooperatifleşme deneyimlerini ele alan çalışmalara, tartışmalara yer vereceğiz. Emeğin ve doğanın sömürsüne dayanan mevcut sistemi aşmaya çalışan bir bakış açısıyla tarımsal üretimi ve gıda

tüketimini masaya yatıracağız. Burada yapılacak sunumların ve yürütülecek tartışmaların, bu alandaki örgütlenmelere fikri katkı sunacağından, cesaret ve ilham aşılacağından şüphem yok.

Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği olarak, halkın yaratıcı girişkenliğine ve dayanışma kültürüne yaslanan kooperatifçilik anlayışının gelişimine vereceğimiz her katkı bize büyük mutluluk verecektir.

Katılan ve katkı sunan tüm arkadaşlarımıza bir kez daha teşekkür ediyorum. Sempozyumumuzun başarılı şekilde tamamlanmasını diliyorum. Hepinize Yönetim Kurulumuzun bir kez daha sevgi, saygı ve dostluklarını iletiyorum.

MEHMET BESLEME- Biz de Sayın Birlik Başkanımıza, bu anlaşılır, anlamlı ve ön açıcı konuşması için teşekkür ediyoruz. Görünen o ki, henüz daha başlarken, kolektif üretim ancak kolektif yönetimle mümkün gibi, demokrasiyle mümkün gibi net bir sonuç koymuş oldu ortaya.

Hemen açılış oturumuna geçiyorum.

Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanımız sevgili Murat Kapıkıran'ı açılış konuşması için yayına alıyorum.

Merhaba Murat Başkan.

MURAT KAPIKIRAN (ZMO İstanbul Şube Başkanı)- Merhaba Mehmet Başkan.

MEHMET BESLEME- Sayın Başkan, “Tarihten Günümüze Sosyal Dayanışma, Ekonomi ve Kooperatifçilik” konusunda bir sunumunuz olacak. 30 dakikalık bir süremiz var. Ancak, başlamadan önce bir şeyi hatırlatmış olayım, Şu anda 3 kanaldan TMMOB yayınımlar izleniyor; Youtube, Twitter ve Facebook'tan. Gelen sorular ya da yorumlar olacak. 30 dakikalık süremizin 20-25 dakikasını kullanır ve son 5-10 dakikasını da toplamak için ayırabiliriz. Size sözü vermeden bunu hatırlatmak istedim.

Sözü size bırakıyorum. Buyurun lütfen.

MURAT KAPIKIRAN- Teşekkür ediyorum.

Bu çok sahipsiz olan alana, son yıllarda neoliberalizmin yüksek atakları karşısında sahipsiz olan alana sahip çıktığı için ben de TMMOB'ye teşekkür ediyorum. Bir bileşeni ve parçası olarak bizler de, Ziraat Mühendisleri Odası da bu alana uzun bir süreden beri yüzümüzü dönmüş durumdayız; çünkü artık krizler çağındayız. Neoliberalizmin krizler çağı özelleştirme gıda krizini, beslenme krizini öne çıkarıyor. Bunun giderilmesi için, yoksul halkın, emekçi halkın dayanışmasını esas alan bütün çalışmalara öteden beri büyük destek verme çabasındaydık ki, bunun çok temel örneklerinden bir tanesi, TMMOB'nin 73 Kongresinden sonraki duruşunun devamı olarak niteleyebileceğimiz, tarım alanındaki etkinliğinin ve kamucu duruşunun bir görüngüsü olduğunu düşündüğümüz Akın Özdemir'in faaliyetleridir. 18 Aralık 1978'de köylülerin kooperatif örgütlenmesini sağlamak için yaptığı mücadelede faşistler tarafından kurşunlanarak eşinin yanında öldürülmüştür. Akın Özdemir, bir toplantısında, Gıda Günü etkinliği toplantısında, “İnsanı

aç, hayvanı aç, toprağı aç bir ülkede Gıda Günü kutlanmaz, ancak mücadele edilir” demiştir. TMMOB'nin ürettiğı bir insan olan ve geçtiğimiz demokratik mücadeleler döneminin önemli bileşenlerinden olan Akın Özdemir'in hem TMMOB kooperatif kültürüne, hem ZMO kooperatif kültürüne önemli katkılarını da bu toplantıya başlarken söylemek gerekir diye düşünüyorum.

Dünyada son yıllarda yaşanan neoliberalizmin yarattığı bir algı olarak, akıl çağı, bilgi çağı, 5G, yazılım, kodlama, algoritma çağı gibi kavramsallaştırmaların aslında tamamen yoksulluğı gizleyen, emekçi halk için kesintisiz krizler çağı olduğunu gizleyen bir yanı da var. Her ne kadar bu bilimsel ve teknolojik gelişmeler çok yüksek hızla devam ediyorsa da, bunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Çünkü Birleşmiş Milletler raporlarına göre, dünyada açlık sınırının altında yaşayan 850 milyon insan var. Bir yandan dünyada böyle olurken, Türk-İş'in yayınlarına göre, Türkiye'de açlık sınırı 3 bin 191 lira, yoksulluk sınırı ise 10 bin 396 lira olarak ortaya çıkıyor ve mutfak enflasyonu da yüzde 27 civarında. DİSK'in hesaplamalarına göre de açlık sınırı İstanbul'da 3 bin 263 lira ve yoksulluk sınırı da 10 bin 669 lira olarak ortaya çıkıyor. Kasım 2021'de gıda enflasyonu 3.92, yani aylık bazda yüzde 4'e yaklaşmış vaziyette, yıllık enflasyon da yüzde 21.21 olarak ortaya çıkıyor.

Bir Gini katsayısı var, Lorenz eğrisi var, bir tablo var. TÜİK verileri bu tabloda Gini katsayısında değerlendirildiğinde, 2019 verilerine göre, 2020'de en yoksul yüzde 20, toplum gelirlerinden yüzde 5.9'unu alıyor ki, binde 3 gerileyerek; ama en yüksek yüzde 20 de 1.2 puan artarak yüzde 47.5'ini alır hale gelmiştir. 2021 verileri de bu uçurumun daha daha derinleşeceğini gösteriyor.

70'li yıllarda başlamakla birlikte, son yıllarda hayatın her alanında tahribat yaratan örgütlü neoliberal kapitalizm ve onun yıkıcı etkileri uygulamalarından birinci derecede etkilenen yoksullar ve güvencesizlerin, emekçilerin ve halkın dayanışmasına ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu etkiler uzun yıllardan beri mühendis, mimar ve şehir plancılarını da kapsamaktadır. Geline nokta TMMOB, dayanışmanın nasıl sağlanabileceğini tartışma ihtiyacını duymuştur. Toplumun son yıllarda önemli bir kesiminin bir arayış içinde olduğu, öteden beri gelen TMMOB'deki dayanışmacı ve kamucu anlayışın bir gereğı olarak bu arayışa kendi açımızdan, TMMOB bakışından bütünlüklü bir destek ihtiyacı dillendirilmiş ve bu da TMMOB'ye iletilindiğinde, TMMOB de zaten belirli ölçülerde yaptığı bu işlevi daha da kamuya açık bir biçimde ve özellikle dayanışma önderlerinin, şu anda dayanışma faaliyetini, kooperatifçilik faaliyetini sürdüren önderlerin katılımıyla daha da genişleterek ülkeye özgü bir dayanışma yaklaşımının

üretilmesi için katkı yapmaya karar vermiş, buna ihtiyaç duymuştur. Bu etkinliğin de süregiden bir etkinlikler bütününe bir parçası olduğunu önceden belirtmekte fayda var.

Eğer hedeflerimizi tutturabilirsek ve herhangi bir problem yaşanmazsa, 2022 veya 23'ün başlarında bir Dayanışma Yapıları Kongresine doğru evrilen bir çalışmayı yürütmek için bu çalışma başlatılmıştır.

Bitmeyen krizlerin normalleştiği günümüzde, yaşamın her alanında yaşanan sorunlarla birlikte temel insan hakkı olan sağlık ve yeterli, erişilebilir gıdanın bir güvenlik sorunu olarak en yakıcı haliyle karşımıza çıktığı görülebilir. Küresel sistemin etkilerine karşı ekolojik ve toplumsal yaşamın tüm alanlarında olması gerekmele beraber, tarımsal üretimden tüketime kadar tüm süreçlerde acil ihtiyaç haline gelen dayanışma yapılarının kurulması için, ülkemiz koşullarında “Nasıl yapmalı?” sorusunun mühendis, mimar ve şehir plancıları olarak bilim ve tekniğe dayalı katkı sağlamak için çıkılan yolun ilk etkinliği olarak bu sempozyum düzenlenmiştir. Ülkemize özgü dayanışma yapılarının ancak bilim insanları ve dayanışma öncülerini birlikte çalışarak üretebileceği gerçeğinden hareketle, önümüzdeki dönemde Dayanışma Yapıları Kongresi düzenlenmesine giden yolun ilk etkinliği de bu sempozyumdur.

TMMOB Yönetim Kuruluna bu anlamda teşekkür ediyorum. Bizlerden bu desteği bekleyen ve fiilen içinde bulunduğum üretim ve tüketim kooperatifçiliği çalışmalarının aktörlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir faaliyet yaptığımız için, TMMOB Yönetim Kuruluna teşekkür ediyorum. Bu Çalışma Grubunun kurulmasında ve çalışmasında emeği geçen, sempozyum mutfağında çalışan, bu yayının gerçekleşmesine emek veren tüm arkadaşlara da ayrıca teşekkür ediyorum.

Dayanışma yapılarına neden ihtiyaç duyuluyor dünyada? 20. Yüzyılın son çeyreğinde, yani neoliberalizmin ortaya çıkarak egemen paradigmaya dönüşmesiyle birlikte ekolojik sorunların üreticisi olan insanı merkeze alan dünya görüşü de değişime uğramış ve yerini daha çok sınıf merkezli bir yaklaşıma bırakmıştır. Başka bir deyişle insan merkezlilik içinde büyüyen ekonomik sorunlar bir sınıfın ekonomik, teknolojik ve ideolojik araçların hâkimiyetini ele geçirmesiyle insan merkezli değil; kendi dar sınıf çıkarları doğrultusunda ortadan kaldırarak, yerine sınıfının çıkarlarını koruyan sınıf merkezliliği koymuştur. Böylece egemen paradigma bu sınıfın çıkarları doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Yerküre 450 milyon yıldan bu güne beş büyük doğal kitlesel yokoluş yaşamıştır.

Köklerini sanayileşmenin başlamasında görmeye başladığımız sınıf merkezliliğin köklü bir değişim olmaz ise ekolojik soykırımı (ekokırım) sebep olabileceği açıktır. Sürecin ekokırım ile sınırlı kalmayacağı, bir tür olarak insanı da etkileyeceği ve son kertede kitlesel yokoluşa sebep olma olasılığı ise giderek artmaktadır. Bu durumun anlaşılması gezegen için olduğu kadar, insan yaşamının sürmesi için de zorunludur. Dolayısıyla insan yaşamının sürmesi yine insanlık içinden çıkan bir sınıfın yıkıcı hegemonyasından kurtulmakla mümkündür diyebiliriz. Öncelikle anlaşılması gereken insanlık için yapıldığı savunulan ve ekokırıma sebep olan eylemlerin bütün insanlık için değil, çoğunlukla bu sınıf ve onun dar çıkarları doğrultusunda yapıldığıdır. Bu farkındalığın sağlanması engelleniyor olmakla beraber bu engellerin aşılması insan türünün de eko-yıkım yaşamaması için zorunludur. Aksi durumda yok olacak olan sadece milyonlarca türden oluşan doğa değil, ekosistemin parçası olan insan da olacaktır.

Emek, doğa, sermaye, ve müteşebbis dörtlüsünün müteşebbisi sahip olduğu sermaye ve teknolojiyle emek-doğa, insan-doğa ilişkisini egemen sınıf çıkarları doğrultusunda yönetmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi 5 ana kategoriye ayrılır; fiziksel ihtiyaçlar -hava, su, beslenme gibi- güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, değer verilme ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı. İnsanı odağa alan bu antroposentrik anlayıştan, ekosistem bütünlüğünü önceleyen ekosentrik anlayışa geçişin yaşandığı son 50 yılda ihtiyaçlar hiyerarşisinin tüm teorileri yerel ve küresel ekolojik bütünlük temelinde yeniden yorumlanmaktadır. Emek ve doğa üretici faktörlerinin kendi sınıf çıkarları ancak rant, faiz ve kâr gözetmeyen ilkeler temelinde, insan-doğa bütünlüğünü esas alan bir ekosentrik anlayışa sahip olabilir. Fiziksel çevre, insan dâhil içinde yaşayan tüm canlılar doğada devingen olarak var olan maddi koşullara bağımlıdır; ancak, insanlar diğer canlı türlerine kıyasla çevre koşullarına olağanüstü bir biçimde uyum gösterebilmekte ve dönüştürücü güçleri kuşaktan kuşağa daha da güçlendirebilme kapasitesine sahiptirler. İnsan-doğa ilişkisinin başladığı İlkçağlarda, yani avcı-toplayıcı olarak doğayla bütünlük olmayı tercih eden insan, Tarım Devrimiyle başlayan Neolitik Çağ ile doğaya müdahaleye başlamış; ancak, bu dönemde yıpranan doğa kendini yenileyebilme dengesini yaratmaya sahipti. Ama 16. Yüzyılın sonlarından itibaren Sanayi Devrimiyle doğa tahribatı, yani eko kıyım ivme kazanmış, gelinen noktada neoliberal kapitalizmle küresel çapta etkili olan geri dönüşümsüz eko kıyım uygulanmış, ihtiyaçlar sınıf çıkarlarına göre tanzim edilmiş, insan-doğa ilişkilerinde doğa haklarını merkeze alan etik kurallardan öte, doğa yasaları da gözetilmemiştir. Global Futures Network verilerine göre, dünya limit aşım gününün - insanlığın

belirli bir yıldaki ekolojik kaynaklar ve hizmetler için talebinin dünyanın o yıl yeniden kazanabileceği süreyi gösteren bir endeks- 2011 yılından beri her yıl 3 gün öne kaydığını, gezegenin 12 ayda ürettiği doğal kaynağın 8 ay içinde tüketildiğini gösteriyor. Dünya limit aşım günü, yılın geri kalanında ise doğal varlıklar kendini yenileyemeyecek düzeyde geri dönüşümsüz tüketildiğini gösteriyor.

Son yıllarda neredeyse birkaç yılda bir tıkanarak krizlere giren neoliberal kapitalizm, uygulamalarıyla ekonomik, ekolojik, sosyolojik ve kültürel krizleri her geçen gün daha da derinleştiriyor. Ekonomi ve doğa, bir avuç insan ve onların kontrolünde olan çokuluslu şirketlerin eline geçiyor. Sosyal devlet ilkeleri temel hak ve özgürlükler ile kamusal müşterekler halkın algı ve beklentilerinin dışına çıkarıldığı gibi, aynı zamanda unutturulmaya da çalışılıyor. Devlet organizasyonundan beklenen temel ihtiyaçların karşılanması görevi özelleştiriliyor, metalaştırılıyor ve ticarileştiriliyor. Eşitsizlikler ve adaletsizlik ekolojik ve ekonomik yoksulluğu derinleştiriyor, sosyolojik yoksulluğu arttırıyor. Kır ve kent, zengin ve yoksul, insan ve doğa, bilim ve toplum giderek daha fazla yabancılaşıyor. Ekolojik bütünlüğü esas alan doğa-insan-toplum ilişkisinin var oluşsal bir paradigma olduğu ticarileştirme ve metalaştırmanın yıkıcılığı idrak edilince, devlet organizasyonu ve onun da belirleyebilen ve yönetebilen küresel güçlerden bağımsız yeni bir dayanışma organizasyonu ihtiyacı ortaya çıkmış, yaşamın her alanı için toplumsal dayanışma örgütlenmeleri üretmek bireysel ve toplumsal bir gereksinim haline gelmiştir. Böylece, kırlarda ve kentlerde yoksullardan başlayarak hegemonik dayatmalara karşı korunaklı alanlar oluşturulmaya başlanmış, dünyada mevcut küresel sistemin uygulamaları yaşamın her alanında meşru temelde oluşan dayanışma ağlarını ihtiyaç haline gelmiştir.

Ekoloji mücadelesinden sağlığa, eğitimden enerjiye, tarımdan sanayiye, bilimden, kültürden sanata ve daha birçok alana kadar kooperatifler ve dayanışma ekonomileri oluşmuş ve hızla büyümektedir. Sağlıklı, dengeli, yeterli ve ucuz beslenme temel insan haklarından olmasına karşın, gıda güvencesi, gıda güvenliği ve gıda egemenliği temel güvenlik paradigması haline gelmiş; arazi, toprak, su, enerji ve tohum da dayanışma ilişkilerinde başat olan güvenlik paradigmaları değişmeye başlamıştır. Kır ya da kent bu güvenlik parametrelerini tek başlarına koruyamadıklarından, kır-kent dayanışması ihtiyacı ortaya çıkmıştır ve kaçınılmaz hale gelmiştir. Her geçen gün artan bir ivmeyle dayanışma ihtiyacı ve dayanışma örgütlenmeleri bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygınlaşmaktadır. Biz dayanışma hareketi olarak evrensel değerler ve yerel koşullarımıza uygun kır-kent

ilişkilerinin kurulması sürecinde topluluk destekli tarım ve gıda kısayolları uygulamalarıyla başlanması gereken dayanışma ilişkilerimizi hayatın her alanında ihtiyaçların dayanışma üzerinden sağlanmasını hedefleyerek, ülkemiz yerel koşullarına uygun toplumsal dayanışma ekonomisi ve bunlardan biri olan kooperatifçiliği değerlendiren, zenginleştiren bir çalışma başlatmak amacıyla bu etkinlikler yapılmaya başlanmış ve TMMOB de bu alana bu içerikte yüzünü dönmüştür.

Başta beklenen deprem gerçekliğine karşı çaresizlik stresi olmak üzere, iklim krizi, pandemi, orman yangınları, kuraklık, vahşi madencilik, çevre kirliliği ve tahribatları gibi ağır ekolojik iklim süreçleriyle beraber, siyasi ve ekonomik kriz, kutuplaşma, örgütsüzleşme cenderesinde yaşamak zorunda bırakıldığımız günlük hayatlarımızın rotasını da iyiye çevirmenin yolu, her alanda dayanışma ekonomisini sağlam temeller üzerine kurarak büyütme ve başarıyla yürütmekten geçmektedir.

Kamucu demokratik duruşuyla neoliberal kapitalizmin dayatmaları karşısında halkın, yoksulların ve emekçilerin yanında olma sorumluluğuna sahip TMMOB örgütlülüğü, objektif koşullarımıza uygun dayanışma ekosistemini tartışmak amacıyla toplumsal dayanışma ve onun bir modeli olan kooperatif üzerine çalışma yapmaya başlamıştır.

Kooperatifçilikle ilgili dünya tarihinde önemli nirengi noktalarına geçmeden önce, aslında dünya tarihinde dayanışma kültürünün çok öncelere, çok eskilere dayandığını söylemek mümkün. Kooperatifçilik, son yüzyılda ve geçtiğimiz yüzyılın sonunda kolaylaştırıcı bir toplumsal model olarak karşımıza çıksa da, bunun toplumsal sistemlerle de ilişkileri olduğunu, bu alanda yazan bütün filozoflar ve ekonomistler tarafından da ifade edildiğini bilmek gerekiyor. Kooperatiflerden, yakın tarihte, son yüzyılda yazınla uğraşan, sosyolojiyle, toplumbilimle uğraşan herkes söz etmiştir. Marx'ın da teorisi içinde kooperatifçilik tartışması kendisinden sonra da sürdürülmüştür. Örneğin, Rosa Luxemburg, Bernstein'ın, kooperatifleri sosyalizmin gerçekleşeceği iki yoldan biri olarak -diğeri de sendikacılık-görmesi karşısında kooperatifçilik meselesine ayrıca değinmiş, "Ona göre, kooperatifler ve özellikle üretim kooperatifleri kapitalizmin ortasında melez bir formdur" diye ifade etmiştir. Kapitalist ekonomi içinde sermaye çıkarları için yoğun sömürü koşullarında üretim yapan işletmelerle rekabet etmek için işçi kooperatiflerinin birtakım çelişiklere sahip olduğunu ve bir süre sonra onların da rekabet koşulları altında kapitalist girişim modellerine dönüşme riski taşıdığını da ayrıca ifade etmiştir. Lenin de Ekim Devrimi sonrası yeni ekonomi politika uygulamalarında kaleme aldığı kooperatifçilik

üzerine bir yazıda, politik iktidarın ve üretim araçlarının işçi sınıfının eline geçmesinden sonra en önemli işi, halkı kooperatif kolektiflerinde örgütlemek olarak tanımlamıştır. Kooperatiflerle örgütlenme toplumsal dönüşümü hızlandıracak ve üretim araçlarının özel mülkiyetinin kooperatifler üzerinden kolektivizmini öne çıkaracak bir yapı olarak görülmüştür.

Lenin, öneminin iki şeyden kaynaklandığını söylemiştir. İlki, üretim araçlarının devletin elinde bulunması; ikincisi de köylüler açısından en basit, en kolay ve en benimsenebilir olması şeklinde tanımlanmıştır. Holloway ve Harvey de kooperatifçilik üzerine kapitalist toplumun tahakküm içerisindeki çatlakların genişletilmesi ve çoğaltılması üzerinden değerlendirmiştir, “Bu çatlaklar da hiyerarşik olmayan yereldeki otonom faaliyetler kooperatifler gibi özyönetimci hareket ve gruplarla mümkün kılınabilir” demiştir.

Anadolu, kooperatifçilikte ve kooperatifçilik öncülü olan yapılanmalarda aslında dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bunun ilk uygulamaları Âhilik teşkilatları olarak bilinir. 13. Yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin sonlarına doğru kendini göstermiştir. Kardeşlik, dayanışma, fedakârlık, herkese iş, herkese eşit kazanç, hilesiz mal üretimi, âdil fiyat politikası, mensupların eğitimi gibi kuralları büyük bir titizlikle uyguladığı bilinmektedir. Herkesin bildiği gibi, Âhi Evran tarafından kurulmuştur. Mesleki eğitimin, sanat eserlerinin ve kültürel hayatın gelişmesine önemli katkıları olmuştur. 18. Yüzyıla kadar Âhilik, 20. Yüzyılın başlarına kadar ise Gedik ve Lonca olarak yürütülen -bugünkü karşılığı esnaf teşkilatları olarak söylenebilecek- teşkilatlanmalar toplumun ekonomik hayatını tanzimde önemli roller üstlenmişlerdir. O çağın üzerine yapılan sosyolojik değerlendirmelerde, Âhiliğin aslında bir orta sınıf yaratma çabası ve feodalizmin tasfiyesi sürecindeki sınıflardan birini yaratma çabası olduğu da söylenebilir. Âhilik Teşkilatı daha sonra imece ve yaren uygulamalarına dönüşmüş ve bu uygulamalar özellikle kırsalda üretim yapamayan, üretim girdilerini sağlayamayan çiftçilerin ve tarım yoksullarının destekçisi haline gelmiştir.

Âhilikle kooperatifçiliğin ortak noktalarını şöyle özetleyebiliriz:

- Serbest giriş ve çıkış olması
- Demokratik yönetim olması
- Müspet gelir farkının muayyen bir nispetinin eğitime ayrılması
- Gece eğitiminin sağlanması, iş içinde eğitim yapılması gibi faaliyetler

- Bir başkası aracısız üretici-tüketici ilişkileri olması
- Amacın kazanç hırsı ve fazla kâr etmek değil, üyelere hizmet olması
- Üst örgütlenme ve il, bölge, ülke bazında örgütlenmesi
- Fazla kazancın orta sandıklarına biriktirilmesi ve bunun önemli bir miktarının ihtiyaç sahiplerinin kullanması için sosyoekonomik bir organizasyon olması şeklinde benzerlikler ifade edilebilir.

Âhilik birlikleri 1927 yılında Gedik ve Loncalara dönüşüyor, 1913 yılında çıkarılan bir kanunla da kaldırılıyor. Ortaya çıkan boşluk da meslek odaları tarafından dolduruluyor. Türkiye’de kooperatiflere benzer bir işbirliği türü ise, özelleştirme köylerde çok eski zamanlardan beri uygulanan imece uygulamasıdır. İmece uygulamasını da hepimiz biliyoruz. O da bir kooperatifleşme öncülü faaliyetlerden sayılabilir, sayılmaktadır da; ama imece yapılan iş sonuçlandığında bir süreklilik arz etmeyip, orada bitirilmiştir. Ayrıca, bunun dışında başka kooperatif benzeri çalışmalar da Anadolu topraklarında mevcuttur. Bu çalışmaların özellikle 1836 ve 1840 yılları arasında İngiltere’den gelip incelenmesi sonucunda, İngiltere’ye dönerek çıkarılan Anadolu Âhiliği ve Anadolu’daki dayanışma yapılarıyla ilgili kitaptan sonra, 1844 yılında, İngiltere’de ilk Manchester Rochdale işçilerinin, tekstil işçilerinin tüketim kooperatifi kurduğunu görüyoruz. Bu süreçten sonra Fransa ve Almanya’da da üretim ve sermaye ya da kır kooperatifleri kurulmuştur. O yıllardan itibaren Türkiye’de de bu çalışmalar başlamış, 1863’te de Memleket Sandıkları ve sonraki yıllarda Menafi Sandıklarına dönüşerek Ziraat Bankasının sermayesini oluşturmuştur. 1914’te kurulan İncir Müstahsilleri Kooperatifi de küresel tüccarlara karşı Ege Bölgesi’ndeki incir üreticilerini korumak amacıyla kurulmuştur.

Günümüze geldiğimizde, sadece gıda ve tarım değil, bütün dünyada yaygın olarak görülen neoliberal kapitalizmin hegemonyası ve kuşatması altındaki bütün alanlara ilişkin dayanışma örgütlenmeleri çağı diyebileceğimiz, özellikle son 20 yılda çok fazla gelişen bir dayanışma toplulukları süreci gözlemlenmekte. Bu süreç Türkiye’ye de maalesef 24 Ocak kararları ve 12 Eylül 80’in baskısıyla küresel neoliberallerle entegre olmuş yerli işbirlikçileri ve siyasetçiler tarafından baskılanmıştır. Ama gelişen teknoloji ve iletişim çağı bütün dünyadaki gelişmeleri de görünür kıldığından, bugün Avrupa’da ve dünyanın birçok yerinde gıda tedariki anlamında küresel sistemden bağımsız, ne devlet sektörü, ne özel sektör olarak nitelenebilecek, sadece üçüncü yol olarak algılanan; Emin Başkanın dediği gibi, hayatın bütün alanlarıyla ilgili,

enerjiden kültüre, sağlıktan ticarete, tarımsal üretimden eğitime kadar, sanata kadar her alanda örgütlenen dayanışma ekonomileri, modelleri söz konusudur. Bugün Fransa'da 5 milyona yakın insan AMAP denilen topluluk destekli tarım uygulamasıyla beslenmekte. Hollanda'da hakeza. İspanya'da Mondragon diye bir yapı söz konusudur. Latin Amerika'daki tarımsal üretimin neredeyse yüzde 45'i kooperatiflerce üretilmektedir. Hindistan'da bile 2 milyonun üstünde kadını barındıran, birleştiren bir kadın kooperatifi çalışması söz konusudur. Toplumun, dayanışma ihtiyacı duyan, topraksız, mülksüz ve yoksul kesimlerinin dayanışması demek olan ve küresel sistemin baskılarından ve kuşatmasından kendini kurtarabileceği bir mekanizma olarak dayanışma faaliyetleri Türkiye'de de son yıllarda çok artmıştır. Yerel yönetimler bu alana yüzlerini dönmüşlerdir, dönmek zorunda kalmışlardır. Küresel sisteme entegre olmuş neoliberal ilişkiler gıda alanını tamamen baskı altında tutup kâr eksenli, rant eksenli faaliyetleriyle bir yetersizlik haline getirmişlerdir. En temel insan haklarından birisi olan yeterli, dengeli ve erişilebilir beslenme hakkını ihlal eder duruma gelmişlerdir. Bunun karşısında artık Türkiye ve Anadolu coğrafyasında da bütün dünyada çok yaygın olduğu ve Türkiye'nin farkında olmadığı dayanışma ekonomilerinin geçmesi dönemi gelmiştir. TMMOB de bu çerçevede bu dayanışma faaliyetlerine bilimsel ve teknik açıdan destek olmaya çalışacak kamucu bir anlayışa sahiptir ve önümüzdeki dönemde de bu anlayışın devamını sağlayabilmek açısından, hem Çalışma Grubu, hem TMMOB olarak bütün dayanışma faaliyetlerinin öncüleriyle birlikte Anadolu'ya ve Türkiye'ye özgü dayanışma modellerinin tartışılacağı bir süreci açmıştır.

Herkeseye teşekkür ediyorum.

MEHMET BESLEME- Sevgili Murat Başkan, biz de çok teşekkür ediyoruz. Kapsamlı bir sunum yaptınız. Doğa, insan ve toplum ilişkileri, devletlerin konumu, hatta bunun sınıfsal gelişimi, tarihten bugüne deneyleri ve bugünü anlattınız.

Gelen sorulara bakıyorum. Arkadaşlarımızın onlarca teşekkür ve başarı dileği var. Biz de onlara teşekkür ediyoruz. Çok fazla soru yok. Tuna arkadaşımızın bir sorusu var, ama onu bizden sonraki oturuma bıraksak daha iyi olur. Çünkü doğrudan çiftçilerin yaşadığı kısırdöngüye değinmiş ve "Mühendis odaları bu konuda neler yapar?" gibi bir soru sormuş. O soruyu bir sonraki oturuma bırakırsak daha iyi olacak, çünkü oradaki arkadaşlar tarım politikalarını daha güncel haliyle bize yansıtacaklar.

Emeğiniz ve katkınız için size teşekkür ediyorum.

1. OTURUM

ÜRETİMDEN TÜKETİME DAYANIŞMA YAPILARI

Oturum Başkanı: Petek ATAMAN / TMMOB

MEHMET BESLEME- İkinci Oturumu Yönetmek üzere, sevgili Petek Ataman'ı davet ediyorum. Merhaba Petek, hoş geldin.

OTURUM BAŞKANI- Merhaba Mehmetçiğim. Ağzına sağlık. Murat hocamın da ağzına sağlık, Emin Başkanımın da ağzına sağlık.

Hemen aldığımız yerden devam edelim.

Bizi izleyenlere, bizimle birlikte olanlara ve bu etkinlik için örgütümüzün verdiği desteğe çok teşekkürler. Çok heyecanlı bir çalışma yürüttük. Murat Başkan, Mehmet Besleme ve ben, hepimiz aslında şu ana kadar bu işin mutfağındaydık. Çok heyecanlıydı ve hakikaten bunun yetersiz olacağını gördük. Bunu Murat Bey de söyledi. Bir etkinlikler başlangıcı olarak görmek lazım.

Zamanı ağırlıkla konuşmacılarımız kullansın istiyorum. Açmazları aslında çok güzel dile getirildi. Kapitalist sistemde kooperatifler bir rekabetçi ortama girmek zorundalar mı, girmeden nasıl olur? Bir yandan küçük üretici ve dayanışma için, gıda güvenliği için çok önemli. Bu oturumda o kadar donanımlı konuşmacılarımız var ki, ben hemen onlara söz vereceğim.

Lütfen, her bir konuşmacımız 20 dakika civarında toparlamaya çalışsın; hem belki küçük bir ikinci turla birbirlerine verecekleri cevaplar ya da hatırladıkları konular olabilir, hem de sorularımıza yer verelim diye. Kendilerini kısaca tanıtarak konuşmaya başlayabilirler.

İki kişi sunacak bu sunumu. Demek ki, yaklaşık onar dakika. “Sosyal Dayanışma ve Kooperatifçilik Hukuku ve Ekonomi Politigi” konulu bildiriye Doç. Dr. Serkan Öngel ve Dr. Uygur Yıldırım sunacaklar bildiriye.

Zamanı etkin kullanabilmek adına, soruları en son yönelteceğim.

Hoş geldiniz. Bizimle birlikte olduğunuz için sağ olun. Merakla sizi dinliyoruz. Teşekkürler.

Doç. Dr. SERKAN ÖNGEL- Hoşbulduk. Sağ olun.

Öncelikli olarak Uygur hocamız başlasın diye konuşmuştuk kendi aramızda. Zaten çok uzun bir zamanımız yok. Uygur hocayla başlayalım, sonra da ben sözü alırım.

Uygur hocam sözü size bırakıyorum.

Dr. UYGAR YILDIRIM- Teşekkür ederim Serkan hocam, çok sağ olun.

Öncelikle herkese merhabalar. Böyle bir dönemde dayanışma ekonomilerini, kooperatiflerle ilgili deneyimleri bir tartışma zeminine taşıdığı için TMMOB'ye teşekkür etmek istiyorum.

Ben kimim, nasıl bir çalışma yürütüyoruz, kısaca ondan söz etmek istiyorum.

Ben, Gaziantep Üniversitesinde öğretim üyesiyim. Kamu Yönetimi Bölümündeyim. Biz Gaziantep Üniversitesinde, içinde Serkan hocamızın da olduğu bir çalışma grubunun gündeminde son 3-4 yıldır kooperatifler üzerine çalışmalar yürüten bir grubuz. En son, Şirketlerden Kooperatiflere, daha öncesinde Krize Karşı Kooperatifler adlı iki çalışmamız yayınlandı. Bu çalışmaları yürütürken niyetimiz, Türkiye'de son dönemde gelişmekte olan deneyimler etrafında bir tartışma zemini oluşturmak ve bunu belli bir tarihsel kavramsal zemin içerisinde yürütmek gibi bir gündemimiz var.

Konuşmama başlamadan önce, yaptıkları çalışmalarla, mücadelelerle bizlere esin kaynağı oldukları için, oturumdaki diğer hocalarımıza, Bülent hocaya, Oğuz hocaya, Tayfun hocaya da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

10 dakikalık kısa konuşmamda şöyle bir sorun üzerinden yol almaya çalışacağım. Hepinizin bildiği gibi, son dönemde kooperatifleşme deneyimi Türkiye'de yaygınlaşıyor. Bunun kısa bir hikâyesini anlatıp -çok özet bir hikâye olacak- çok özet bir süreci anlatmaya çalışacağım. Arkasından da bu sürecin bizim gündemimize getirdiği yeni meseleler neler olabilir, bundan sonraki kooperatifleşme sürecinin gelişmesi için nasıl bir zemine ve nasıl bir sürece ihtiyaç var, biraz bu sorulara cevap vermeye çalışacağım.

Hepinizin bildiği gibi, 2000'li yıllar Türkiye'de neoliberalizmin daha radikal bir şekilde uygulandığı bir süreç. Murat Başkanın söylediği gibi, krizler çağı diye ifade ettiği gibi, krizi hayatın bütün alanlarında, ekolojik süreçlerde, insan sağlığı, canlılar, beslenme gibi, emek gibi birçok boyutlarıyla derinlemesine yaşadığımız ve krizin de içinde bulunduğumuz günlerde daha da derinleştiği, birçok katmanla birlikte ilerlediği bir süreçteyiz. Bu süreç, tarım ve gıda meselesi açısından daha çok kriz, tasfiye, çözülme gibi kavramlarla ifade

edildi ve üzerinde konuşulmaya da devam ediliyor. Özellikle gıda fiyatları bugünlerde gündemde.

Bu süreç devam ederken, olumlu bir gelişme de yaşandı. Aslına bakarsanız, toplum bir refleks üretti burada. 2000’li yılların başında bu refleksin ilk görünümü çiftçi mitingleri biçimindeydi. Özellikle fındık mitingleri, Karadeniz Bölgesi’nde, farklı bölgelerde, Ege Bölgesi’nde çok sayıda çiftçi mitingleri yapıldı. Daha sonra gıda egemenliği söylemi yaygınlaştı. GDO’ya Hayır Platformunun çalışmaları özellikle GDO’lu tohumlar açısından büyük bir farkındalık yarattı ve bu alanda son dönemde üretim ve tüketim kooperatiflerinin yaygınlaştığını görmekteyiz. Yerel yönetim çalışmalarının arttığını görüyoruz. Topluluk destekli tarım grupları, dernekler, tohum takas şenlikleri gibi oldukça farklı kurumsal yapılar, örgütlülükler bu sürece bir yerinden dâhil olmaya çalıştılar. Yani dayanışma ekonomileri dediğimiz kavram kendi içerisinde birbirinden farklı alanlarda faaliyet gösteren oldukça zengin, yaygınlaşan bir deneyim alanı üretti. Aslında hepimize umut vaat etti bu, hepimiz bir yerinde olmaya çalıştık bu sürecin. İşin en ilginç tarafı şuydu bence: Toplum yeniden kooperatifleri gündeme aldı. 80’ler ve 90’lar Türkiye’de eğer kooperatiflerin çözüldüğü, çöktüğü bir dönemse, 2000’ler yeniden canlandığı bir dönem haline geldi. Kooperatifler bu kadar olumsuz imajına rağmen, kendi içerisinde şeffaf olmayan, şeffaf işlemeyen, yolsuzluklara açık yapılar olarak görülmesine rağmen, Türkiye’de 2000’li yıllar, özellikle son 5-10 yıl, üretim ve tüketim kooperatifçiliği alanında yeni bir süreç başlattı diyebiliriz. Bizler de özellikle Krize Karşı Kooperatifler kitabında tarım ve gıda alanındaki kooperatiflerle ilgili deneyimleri tartışmaya çalıştık. Bunu tarihsel referanslarıyla, hem Türkiye’den, hem dünyadan, hem Avrupa Birliği’nden deneyimlerle bir tartışma zemini oluşturmaya çalıştık.

Bu süreç içerisinde sadece tarım ve gıda alanı içerisinde değil; bilişim, eğitim, finans, basın yayın, tiyatro, sinema gibi farklı sektör ve alanlarda da kooperatifleşme deneyimlerinin yaygınlaştığını görmeye başladık. Yani kapitalizmin ürettiği o çok boyutlu kriz esasında yaşamın bütün alanlarında olduğu gibi, o alanlarda da toplum kendi alternatiflerini, kendi kamusalıklarını inşa etmeye çalıştığı bir zemin yaratmaya çalışıyor. Kooperatifler biraz bu ekseninde gündeme gelmeye başladı, onu görüyoruz.

Burada bence altı çizilmesi gereken bir diğer nokta da şu: Sadece krizden mağdur olanlar tarafından değil, krizi üretenlerce de kooperatiflerin gündeme getirilmeye başlandığını gördük. Yani Türkiye’de sadece alternatif muhalif kesimlerin değil; Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, bakanlıklar, önde gelen sermaye gruplarına bağlı vakıfların da kooperatifleri

gündeme aldığını, kooperatiflere yönelik yoğun bir hibe ve destek programı başlattığını ve burada sistemin ürettiği kimi krizleri veya devletin boşalttığı kimi alanları doldurmak üzere kooperatiflere yeni işlevler vermeye başladığını gördük. Kısacası, kooperatif meselesi Türkiye’de artık kendi başına iyi ve olumlu bir alan olarak görüp göremeyeceğimiz tartışmalı bir alan haline geldi. Çünkü tarihsel deneyimlerden de gördüğümüz kadarıyla, Türkiye’de güncel deneyimlerden de ortaya çıktığı kadarıyla, bu alan hem krizden etkilenenlerin, özellikle kır ve kent emekçilerinin mağdur olduğu, kendi alternatifini üretmeye çalıştığı bir alan olduğu kadar, aynı zamanda bu krizi üretenlerin de krizin sistem üzerinde yarattığı riskleri, gerilimleri azaltmaya çalıştığı, devletin üzerindeki yükleri azaltmaya çalıştığı ve yeni bir girişim alanı, yeni bir istihdam alanı üretmeye çalıştığı bir zeminde de kooperatifler gelişmeye başladı. Bence artık kooperatiflerin kendisi bu anlamda farklı toplumsal sınıfların kesiştiği, birbirleriyle mücadele ettiği, farklı kooperatifleşme anlayışlarının gelişmeye başladığı, belki kooperatiflerin de kendi içinde farklılaştığı yeni bir süreç başladığını söyleyebiliriz. Nitekim, tarihsel deneyimlere de baktığımızda, aslında kooperatifler farklı üretim tarzları içerisinde farklı işlevler üstlenen, örneğin 19. Yüzyılda İngiliz işçi sınıfı içine örgütlenen haliyle bir kendi kendine yardım hareketi, 20. Yüzyılda sosyalist deneyimlerde mülkiyeti kolektifleştirme hareketi; 20 ve 21. yüzyıllarda yine bir kırsal kalkınma, bölgesel kalkınma aracı, sermayenin cılız geliştiği bölgelerde küçük sermayeyi birleştirme aracı olarak tarihte farklı kooperatifçilik deneyimlerinin gündeme geldiğini gördük. Nitekim, içinde bulunduğumuz dönemde de bu farklılaşma kooperatifler içerisinde kendisini göstermeye başladı. Yani hem sermayenin aktörleri bu alanda örgütlenmeye çalışıyor, hem de az önce verdiğimiz farklı aktörlerde olduğu gibi, Türkiye’de kır ve kent emekçileri de bu alanda örgütlenmeye başlıyor.

Bütün bu deneyimlerin bence bize özet olarak söylediği şey şu: Bir kooperatif bir ekonomik sistem içerisinde sadece kendisinden ibaret değil; farklı kooperatiflerle, farklı kurumlarla, farklı aktörlerle sıkı işbirliği, sıkı bir dayanışma ilişkisi kurabildiği ölçüde kendisini geleceğe taşıyabiliyor. Baktığımız zaman, Türkiye’de bir eşik geçildi. Çok sayıda kooperatif kuruldu, özellikle tüketici kooperatifi kuruldu; ama bu kooperatiflerin daha uzun vadeli olabilmesi için, kendisini geleceğe taşıyabilmesi için, gördüğümüz kadarıyla bu kooperatifler arasındaki işbirliğinin geliştirilmeye çalışıldığı, kooperatifler arasında koordinasyon ve işbölümünü yaratacak, yeni bir planlama olanağı yaratacak yeni kurumsal mekanizmaların oluşturulması gündeme geliyor gibi görünüyor. Nitekim, Türkiye’deki diğer kooperatif örneklerine baktığımızda, vakıflara bağlı destek hibeler, bakanlıklar, Avrupa

Birliği projeleri gibi oldukça farklı aktörlerin bu işin içinde olduğu, fon ve desteklerle bu kooperatifleri ayakta tuttuğunu görüyoruz. Türkiye’de de önümüzdeki süreçte alternatif tarzda kooperatifçiliğin gelişebilmesinin en önemli ihtiyaçlarından birinin artık bu olmaya başladığını, kooperatiflerin kendi yerellerinden bir ayağını dışarıya, diğer kooperatiflere, sınıfın diğer örgütlerin, diğer meslek örgütlerine atarak, onlarla sıkı bir işbirliği içerisinde bu süreci taşıyabileceğini; yani kapitalizmin krizinin derinleştiği süreçte emekçilerin kendi alternatifini üretebilmesi için, kooperatiflerin sınıfın içinde örgütlenme, sınıfın diğer bileşenleriyle birlikte olmak, onlarla dayanışma içerisinde olmak gibi yeni bir sürece girmesi gerektiğini görüyoruz. Aksi takdirde, tarihsel deneyimlerin de gösterdiği gibi, sermayenin kooperatifler içerisinde de örgütlenmeye başladığı, kooperatifçilik deneyimleri içerisinde ağırlığını arttırdığı yeni bir sürece de giriliyor. Bu kısa konuşma içerisinde buraya dikkat çekmeye çalıştım. Kooperatifçilik kendi içerisinde farklı aktörlerin etkinlik göstermeye başladığı bir alan haline geldi. Burada, kır ve kent emekçilerinin yeni bir işbölümü, koordinasyon, planlama mekanizmalarını çalıştıracak yeni kurumsallıklara ihtiyaç olduğu meselesi bundan sonraki süreçlerde daha da önem taşıyacak diye düşünüyorum.

Sözü Serkan hocaya bırakmak istiyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Doç. Dr. SERKAN ÖNGEL- Ben de Uygur hocanın bıraktığı yerden, bu yaşadığımız pratiğe dair, yani kooperatifleşme sürecinin gerek Türkiye’de, gerek dünyada giderek yaygınlaşması sürecine dair birkaç şey söylemek istiyorum. Tabii, bizim oturum başlığımız biraz geniş. O anlamda, bu başlık çerçevesinde konuşmak bize ciddi bir esneklik de sağladı. Ama her şeyden önce şunu söylemek gerekiyor: Bir dayanışma pratiğinden bahsediyoruz kooperatiflerden bahsederken, bir kendi kendine yardım hareketi. Bu tanım bence kooperatifleri tanımlamak açısından son derece kritik konulardan, başlıklardan biri. Bir şekilde her türlü şeyin egemenlik biçiminin, rekabetin üstün kılındığı bir dönemde dayanışmaya vurgu yapmak, dayanışma üzerinden bir toplumsal tahayyülü ortaya koymak son derece önemli. Burada temel kritik şey, biz kendi kurduğumuz örgütsel fonları toplumsal örgütlülükler anlamında bir yere taşıırken, emek meslek örgütleri bağlamında da ele aldığımızda, bu dayanışma pratiğinin, özellikle kapitalizmin bu sürecinde, biraz 18. Yüzyıl çağrışımına bir sürecin içinden geçiyoruz; yani güvencesizliğin yaygınlaştığı, kamu hizmetlerinin hızla tasfiye olduğu, her alanda piyasa ilişkilerinin egemen hale geldiği bir dönemden geçiyoruz. Bu

dönemde bizim birbirimize olan ihtiyacımızı daha çok hatırlamadığımız bir dönem. Ki, 80'ler dayanışma fonlarının toplumsal örgütlenmenin üzerinden geçen bir dönem oldu; yani bireyciliğin çok hâkim kılındığı, her türlü toplumsal örgütlenmenin bir şekilde kötü olarak kodlandığı, hızlı bir yozlaşmanın yaşandığı, bu işin öznesi olan kişilerin yavaş yavaş bir amaç için hareket eden kişiler olmaktan çıkarak, piyasa içindeki bir çeşit girişimci formuna doğru dönüştüğü bir dönemden geçtik. O yüzden, biz bu kooperatif meselesini aşağıdan yukarı örgütleyebilecek bir yeni sürece ihtiyaç duyuyoruz. Çünkü aslında bizim gibi ülkelerde, yani devletin her şeyin kendi himayesinde gelişmesini istediği ve kontrolü bırakmak istemediği ülkelerde bu aşağıdan yukarı hareket 70'lerin de gündemidir, yani demokratik kooperatifçilik hareketi olarak tanımladığımız. Özellikle 80 sonrasında bunu daha da ağır biçimde yaşadık. Sendikal alan başta olmak üzere emekçilerin kendi aralarında kurdukları bu tip dayanışma pratikleri büyük oranda baskı altına alındı ve -ki, hukuk boyutu aslında tam da burada karşımıza çıkıyor- şekillenirken devletin ağırlığını hissettirdiği bir biçimde şekillendi. Bu tip örgütsel formlar -sendikalar da böyle- kendi örgütselliklerini mümkün olduğu kadar esnek bir alanda örgütleyebilmek durumundalar. Burada hem sendikaların getirdikleri tarihsel miras var, hem kooperatiflerin geçmişten bugüne kadar getirdikleri var. Özellikle bu iki örneği birleştirerek söylüyorum. Bunu inşa edebilecek bir tarzı ortaya koymak gerekiyor. Bu anlamda da bir mevzuat meselesi, bir hukuk meselesi, hukuk tartışması yapılırken, bu esnekliği sağlayabilecek bir form her zaman tercih edilir. Bugün sendikal alanda da üye olmak dâhil bütün süreçlerde, yetki almak dâhil bütün süreçlerde devletin içinde olduğu bir modelle karşı karşıyayız. Bu ilişkiyi ortadan kaldıracak bir duruma ihtiyaç var.

Gelişen yeni tip kooperatifler var, kooperatifçilik ilkelerinden giderek uzaklaşan formlar var. Bunu belki dönemin ihtiyacı olarak da değerlendirenler olabilir, ama bütün bu süreçlerin mümkün olduğu kadar bu dayanışma ilişkisini yatay bir zeminde örgütleyecek bir durumda kendisini inşa etmek gerekiyor. Her şeyden önce kooperatifleri imkânlarınızı ortaklaştırma faaliyeti olarak görmek önemli. Bu, bir grup üreticinin bir araya gelerek tekellerin olduğu bir ortamda ayakta kalmak adına belli imkânlarını seferber etmeleri anlamında da olabilir, herhangi bir alanda emekçilerin bir araya gelerek işgücü piyasalarında ayakta kalabilecekleri, birbirleriyle güçlü bağlar kurabilecekleri, alternatif üretim biçimleri geliştirebilecekleri modeller içinde olabilir ya da tüketim sürecinde bütün bu tüketim olanaklarının belli oranlarda belirlendiği süreçlerde insanların imkânlarını yine ortaklaştırarak, gerektiğinde depo, gerektiğinde aracıyı ortadan çıkaracak mekanizmalar

kurarak konut sektöründe yap-satçı müteahhitlerin alternatifi olabilecek ya da kiracı kooperatifi örneklerinde olduğu gibi tarihsel bir geçmişi olan dayanışma formlarını hayata geçirecek örnekleri ortaya koymak mümkün olabilir. Bence bugünün temel ihtiyacı, piyasanın rekabet koşullarında, rekabetin dışında, o rekabet ortamının ve kapitalizmin yarattığı tahribat alanının dışında, dayanışmanın sağladığı güçle ayakta kalabilme olabilmeli. Yoksa, “Şirket yerine kooperatif kuralım” gibi yaklaşımlarla bu işin çok alternatif olarak kendisini üretemeyeceği çok gerçek. Ne yazık ki pek çok kooperatif formu kendi kooperatifçilik ilkelerinden de uzaklaşarak, biraz da kendisine verilmek istenen biçime girerek -ki, bizde özellikle 80 sürecinin yarattığı, 12 Eylül sonrasında ortaya çıkan ortamın yarattığı bir şeydir bu- mevzuat neyse o mevzuata girmeye çalışan, o mevzuatın içine sıkışan bir tarz hâkim olmaktadır. Bunu aşabilecek bir zeminde olmak gerekiyor. Çünkü her şeyden önce kooperatifçiliğin temel ilkesi olan, yani bizim birbirimize ihtiyacımız olduğunun bilincini ortaya koymaktan geliyor; yani birimizin canı yandığında hepimizin canının yandığını bilmek ve o dayanışma temelinde bir şeyleri kurabilmek gerekiyor.

Konuşmamı burada bitirmek istiyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyoruz. İki kişi olmasına rağmen zamana uyulan bir sunum oldu. Aslında bu konularda tartışılmalı diye dört gözle beklediğimiz bütün bu tartışma alanlarının ilk kıvılcımlarını siz yakmış oldunuz.

Sorular geliyor, ama soruları en son alacağımızı söyledim. Çok da güzel sorular geliyor.

Şimdi hemen diğer değerli konuşmacımıza geçeceğim. Prof. Dr. Oğuz Oyan, Devlet Destekli Kooperatifçilik ve Bağımsız Demokratik Kooperatifçilik” konusunda sunum yapacak.

Hoş geldiniz hocam.

Yine 20 dakikaya uymaya çalışalım ki, tartışmaya vaktimiz olsun; çünkü sorular geliyor.

Buyurun lütfen.

Prof. Dr. OĞUZ OYAN- Teşekkür ederim Petek Hanım.

Öncelikle TMMOB ve Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesine, böyle bir sempozyumu düzenledikleri için teşekkür etmek istiyorum. Biraz

önce Başkan Murat Kapıkıran'ı dinleme imkânı buldum, benden önceki konuşmacıları da dinledim. Benim işim kolaylaştı biraz. Ama isterseniz, tarımda kooperatifleşme meselesine girmeden önce, Başkanın bıraktığı yerden bir tarihsel arka plana değinmek istiyorum. Cumhuriyet döneminden başlayalım, çok hızlı bir şekilde bugüne gelelim.

1920'lerde ve 1930'larda her ne kadar bir toprak reformu olmasa da, tarımda, özellikle kooperatifçilik anlamında önemli dönüşümlerin olduğunu biliyoruz. Bunlardan bir tanesi, ta 1920'den başlayan bir tasarı hazırlanması var; 1923'te yasalaşiyor: "İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Birlikleri Nizamnamesi" diye bir kanun çıkarılıyor. Çok erken bir tarih 1923. Kuşkusuz, daha önce gelen deneyimlerden beslendiğini söyleyebiliriz. Mustafa Kemal'in Bulgaristan'daki Ateşe militerlik döneminden edindiği bazı birikimlerin etkisinde olduğunu özellikle bu Kanunda görmek mümkün. Daha sonra 1924'te Zirai Birlikler Kanunu, 1926'da Türk Ticaret Kanunu çıkarılıyor. Ticaret Kanununda kooperatifleri şirket olarak tanımlayan maddeleri görüyoruz. 1925'te, Ankara'da bir tüketim kooperatifi kuruluyor. İlk kurucusu da Mustafa Kemal oluyor.

1929'a geldiğimizde, Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkıyor. Bu daha sonra Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu'na dönüşecek 1935'te. 1931'de Cumhuriyet Halk Partisinin 3.Kongresinde kooperatifçilik ilkesi kabul ediliyor ve aynı yıl Türk Kooperatifçilik Kurumu kuruluyor. Yani bu konuda peş peşe adımlar var. Belki daha önemlisi, 1930'lardaki Birinci 5 Yıllık Sanayi Planıdır ve bu plan çerçevesinde tarım, ticaret ve sanayi arasında bir organik bütünlüğün kurulması çabalarıdır. Yine 1930'larda Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulması, Şeker Fabrikalarının oluşturulması vs. sanayile tarım arasında böyle bir organik bütünlüğün kurulmasına dönük planlı bir ekonomi anlayışı içinde çabaların olduğunu görüyoruz. Buna denk düşen yasalaştırma faaliyetlerden biri de 1935'te Tarım Satış Kooperatifi Birlikleri Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Bunlar birtakım yeni oluşumlara da zemin hazırlıyor. 1937'de TARİŞ Üzüm Birliği'nin, 1938'de FİSKOBİRLİK'in, 1940'ta ÇUKOBİRLİK'in kurulduğunu görüyoruz. Bunlar bir bakıma 1935'te CHP Programında kooperatifçilik ilkesinin iki maddede yer bulmasıyla da bağlantılı. Dolayısıyla 1930'larda böyle bir gelişme var. Ama bizim burada üzerinde duracağımız dönem 1945 sonrası.

1945-79 dönemine hızla bakarsak, bu dönemin dünyada da İkinci Gıda Rejimi dönemi olarak adlandırılan dönem olduğunu hatırlayarak başlayabiliriz. Bu Gıda Rejiminde, özellikle gelişmiş ülkelerde tarıma çok ciddi desteklerin verildiği, korumacılık eğilimlerinin çok ciddi olarak gündemde olduğu, savaştan çıkmış bir Avrupa'nın yeniden kalkınma çabalarının ivmelendirildiği bir dönemdir bu. Aslında Ortak Pazar da 1957'de bu tarım politikalarının

merkezinde olduğu bir Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulacaktı. Bu dönemde endüstriyel tarıma doğru bir geçiş vardır, ama bunun esas olarak 1980 sonrasında daha kuvvetli olduğunu göreceğiz. Bu dönemde, Avrupa'da ve Türkiye'de kooperatifçiliğin de geliştiğini görüyoruz. Türkiye örneğine bakarsak 1945 sonrasında, özellikle 1949'a gelindiğinde, Üzüm Birliğinin içinden incir, zeytinyağı ve pamuk olmak üzere 3 birlik daha çıktığını veya başka deyişle mevcut tarım satış kooperatifleri birliğinin 4 birliğe ayrılarak TARIŞ çatısı altında birleştirildiğini görüyoruz. Dört Birliğin ortak bir yönetim kurulu yoktur ama ortak bir yönetim politikası vardır; her bir Birlik kendi içinde özerktir. Böyle bir oluşum var ve 1950'lerde bu sürece yeni birlikler katılacaktır: 1952'de Antalya'da Antbirlik, 1954'te Bursa'da Marmara Birlik kurulacaktır. Yine 1950'li yıllarda, 1956'dan itibaren bu Birliklerin, özellikle de Pamuk Birliklerinin büyük sanayi kuruluşları da kurulacaktır. Mesela, TARIŞ'te, ÇUKOBİRLİK'te Pamukyağı Kombinaları bu dönemde oluşturulacaktır. Bunlar önemli birtakım adımlar. İlksel tarımsal dönüşümün ötesinde, bir ileri sınai dönüşüm hamlesi olarak da bakmak mümkün. Bu, Avrupa tarzı bir gelişme olarak da görülebilir. Keza 1966'da Edirne'de Trakya Birlik, 1968'de Gaziantep'te Güneydoğu Birlik, 1978'de Samsun'da Karadeniz Birlik kurulacaktır. Hepsi önemli gelişmelerdir.

Bu süreçte 1961 Anayasası önemli. Neden? Çünkü kooperatifleşmenin gelişmesine bir anayasal dayanak hazırlıyor. (Mevcut Anayasanın da 171. Maddesinde korunmuştur). Keza 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkıyor. Bunlar da genel mevzuat altyapısını oluşturuyor. Bugün bildiğimiz bu Tarım Kredi Kooperatiflerinin Merkez Birliği ilk kez 1977'de kuruluyor. 1970'lerde Köy-Koop'lar; yani daha özerk, bağımsız yapılar da önem kazanıyor; ama bunlar ortak olmayı da daha çok Avrupa'ya işçi göndermek için bir ölçüt olarak kullanan bir garip yapı da geliyor bu arada. Yani 1970'lerde tarımsal kooperatifleşmeye doğru bir ilgi var. Dönemin önemli siyasi figürü B. Ecevit'in birtakım yazılarında, söyleşilerinde de görüyoruz bunu. Mesela, Ziraat Bankasına destek olarak bir kooperatifler bankası kurulma fikri var, fakat bu sadece fikir olarak kalıyor. Köy-kent, halk sektörü gibi kavramlar ortaya atılıyor. Buralarda katılımcılık var, ama eyleme dönüşmüş çok fazla örnek yok burada da. 1970'lerde sonuç veren gelişme aslında 1956'da başlayan sürecin devamı oluyor: Tarım Satış Kooperatifi Birliklerinde ileri sınai tesisler kurulma hususunda yeni adımlar atılıyor; özellikle Pamuk Birliklerinde büyük ölçekli iplik fabrikalarının kurulması aşamasına geçilebiliyor.

1980'ler ve 2000'ler aslında tarıma dönük çok büyük bir dönüştürme operasyonunun olduğu dönemlerdir. 1980'lerde bu 24 Ocak 1980

Kararlarıyla yapılır; ki bu dönemde aslında “Üçüncü Gıda Rejimi”ne de yavaş yavaş girilmektedir. 1990’larda ise buna uygun uluslararası kurumsal yapıların oluşturulmasıyla, 1994 GATT Uruguay Round ile 1995’te Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması ve “Tarım Anlaşması” ile vesaire daha fazla içine girilecektir. Ama henüz 1980’lerde, çevre ülkelerde tarımın dönüştürülmeye, desteklerin kısıtlanmaya çalışıldığı çok güçlü operasyonlar var. Türkiye bunun çok güçlü uygulandığı ender örneklerden: Türkiye’de 1980’lerde destekleme kapsamındaki ürün sayıları önemli ölçüde azaltılır. (Bkz. Tablo).

DESTEKLEME KAPSAMINDAKİ ÜRÜN SAYISI

	<u>1980-81</u>	<u>1982-83</u>	<u>1984-87</u>	<u>1988-90</u>	<u>1991-93</u>
TSKB	14-11	9	7-8	2-3	13-15
(Pamuk, fındık, ayçiçeği, üzüm, incir, soya, antepfıstığı, yer fıstığı, tiftik k. mercim., zeytin, zeytinyağı, ipek kozası, gülçiçeği, kırmızı biber, kanola, ç’li k. üzüm)					
KİT	8	7-8	8-9	9	9
(Tahıl, tütün, çay, haşhaş, şeker pancarı)					

TOPLAM	22-23	16-17	15-17	11-12	22-24

KAYNAK: SANAYİ VE TİCARET BK., TEŞKİLATLANDIRMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, 3.8.1994’te BAKANA SUNULAN RAPOR, s.47.

Daha sonra 1990’larda desteklenen ürün sayısında yeniden bir artış vardır ama 1994’te IMF güdümündeki 5 Nisan Kararlarıyla yeniden kısıtlama çabası olacaktır. Bu dönem de 1996’dan itibaren koalisyon hükümetlerinin farklı politikalarıyla tekrar aşılabilecektir ama 2000’lere geldiğinde IMF/DB’nin bu defa çok daha sıkı programları altında tıpkı 1980’lerde olduğu çok daha kapsamlı bir kısıtlama kapsamı içine girilecektir. Şöyle de okunabilir: 1980’ler aslında neoliberal politikalara giriştir ama bir çevre ülkesi olarak Türkiye bakımından çok erken giriştir. 1980’lerde Özal hükümetlerince Tarım Satış Kooperatiflerinin yatırım yapmasına önemli engeller getirilir. 1990’ların ilk yarısında bunlar önemli ölçüde aşılabilecektir, yani burada yeniden yatırımcı karakterin kazanılması vardır. Ama bu da çok sürmeyecektir: 2000’li yıllara bakılırsa yeniden tam tersi bir eğilim görülecektir.

Ama **dünya çapında asıl büyük hazırlık 1990’larda başlatılmıştır**: Bizim gibi ülkelerde desteklemenin, özellikle dolaylı denilen ürün bazında desteklemenin, girdi desteklerinin, ihracat desteklerinin ve ithalde

korumacılığın devre dışı kalması için dünya hegemon güçleri hareket geçmiştir ve bu dayatmalar “Tarım Anlaşması“ denilen programla “**Üçüncü Gıda Rejimi**” çerçevesinde devreye sokulacaktır veya sokulmak istenecektir. Türkiye de VII. Plan döneminden (1990-2000) itibaren buna hazırlanacak, 2000’lerde tarımı merkeze alan çok büyük bir dönüştürme operasyonu, 1980’lerdekinin devamı olarak yani ikinci bir büyük altüst oluş olarak gündeme gelecektir.

Aslında bu dönüşümün arkasında 9 Aralık 1999’da IMF’ye verilen birinci Niyet Mektubu var. Daha sonra başka Niyet mektupları da verilecek ama en kapsamlısı bu müthiş müdahaleci başlangıç mektubu. “Mektup” dediğiniz kitap boyutunda, Hazine Müsteşarlığı tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştı. Türkiye’ye dikte edilen şeyler en ayrıntısına varılana kadar düzenleniyor, bunun merkezinde de tarım yer alıyor: Tarıma dönük bütün dolaylı ürün desteklerinin sıfırlanması, bunların yerine geçici bir doğrudan gelir desteğine geçilmesi, girdi desteklerinin bitirilmesi ve tarıma girdi üreten bütün KİT’lerin özelleştirilmesi ya da tasfiye edilmesi ya da tamamen önemsizleştirilmesi üzerine, her biri için ayrı ayrı hedefler belirlenmiştir. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeni bir yasayla “özerkleştirme” maskesi altında işlevsizleştirilmesi hedeflenmiş ve program uygulamaya geçtikten sadece 6 ay sonra 2000 yılının 1 Haziran’ında yasalastırılmış ve 16 Haziran’da da yürürlüğe sokulmuştur. Dünya Bankası’nın yönettiği bu kapsamlı yapısal dönüştürme programın adı Tarımda Reform Uygulama Programı (TRUP) olacaktır.

2006’da bir kanun çıkarılacaktır; bu, tam uygulanmayacak ama iyi birtakım unsurlar da içeren “Tarım Kanunu”dur. Bu Kanunda mesela, “Tarıma olan destekler milli gelirin yüzde 1’inin altında olamaz” diye bir hüküm vardır. Uygulamada binde 5’i pek geçmemiş; bu yıl dahil son üç yıldır binde 3’e demir atmıştır; önümüzdeki yıl da aynı düzeyi koruyacaktır! Onun dışında, “fark ödeme sistemi” denilen ve AB’de onyıllarca başarıyla uygulanan bir destekleme yöntemi de getiriliyordu bu Kanunda, ama hiç uygulanmamıştır. Tarıma destekler azaldıkça da çiftçiler o boşluğu telafi etmek üzere banka kredileriyle ve kısmen kredi kooperatifleri üzerinden esas olarak da ipotekli krediler üzerinden büyük bir kısıp almıştır. Bu gelişme, çiftçinin mülksüzleşme sürecine çok önemli etkilerde bulunacaktır. 2000’lerde tarıma dönük bu altüst oluş, 3,5 milyon hektar düzeyinde tarımsal alanın tarım dışı kalmasına, tarımsal istihdamda üç milyonu aşan bir kaybın ortaya çıkmasına, yüzbinlerce küçük üreticinin üretim dışında kalmasına yol açacaktır. Özellikle de gençlerin bir gelecek görmedikleri çiftçilikten uzaklaşması tarıma en büyük darbeyi vuracaktır.

Tarım kooperatiflerine ilişkin hangi noktadayız? 1994 itibarıyla bakarsak, Tarım Satış Kooperatifleri sayısı 416. 13 birlik var; TARİŞ'i 4 sayarsak, 16 birlik var. 2000'lerde ise TARİŞ'te ayrılma kesinleşecek, TASKOBİRLİK ve Kayısı Birlik de tasfiye edilecek; yani 2000'ler itibarıyla 14 birlik var, ama bunlar önemsizleşmiş 14 birlik olacak artık. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri yanında, yine Ticaret Bakanlığına bağlı Tütün Tarım Satış Kooperatiflerinden bahsetmek mümkün.

Ama ortak sayısı bakımından çok daha boyutlu gözükümler, o zaman da şimdi de Tarım Bakanlığına bağlı olan Tarım Kredi Kooperatifleri olarak öne çıkıyor. Bunların da sayısı çok fazla. Tarım Kredilerin Merkez Birliği o zaman 2.495, bugün 1.615 kooperatifi bünyesinde topluyor. Tarım Satış Kooperatiflerinde 730 bin ortak varken, Tarım Kredi Kooperatiflerinde bunun 2 katı ortak gözüküyor; ama bunlar ne kadar ortak, ne kadar aktif, çok tartışılır. Tartışmaya da gerek yok, Tarım Kredi Kooperatifleri tamamen merkezi yapıda kooperatifler. Burada “özerklik” tamamen sözde. Nitekim, böyle bir düzenleme var yakın zamanda. Orada da demokratik ve bağımsız kooperatifçilikten bahsediliyor, “Artık nihayet bağımsız ve demokratik olduk” deniliyor; ama bunlar tamamen boş laflardan ibarettir.

1990'larda TARIM KOOPERATİFLERİ (Kooperatif, ortak, birlik sayıları)

	<u>Koop.</u>	<u>Ortak</u>	<u>Birlik</u>	<u>Ortak koop.</u>
TSKoop.	416	731.743	13	416
Tütün TSK	28	9.500		

TKK	2.495	1.560.917	16	2.495
Tarımsal Kalkın. K.	3.895	541.218	32	1.288
Sulama Koop.	1.423	144.962	2	78
Su Ürünleri K.	274	15.215	5	58
Pancar Ekicileri K.	28	1.496.853	1	28
TOPLAM	8.559	4.500.408	69	4.363

Kaynak: Sanayi v Tic. Bk., Teşkilatlandırma Gn. Md., 1994 (TKK: 2017'de 1615K., 17 Bölge Birliği; +iştirakler)

Bunun dışında, tarımsal kalkınma kooperatifleri yani Köy-Koop'lar var tabii. 1994 olarak baktığımızda, Köy-Koopların sayısının 3.895'e ulaştığı, 540 bin küsur ortağı örgütlediği görülüyor. Bunların ayrıca 32 birlikte toparlandığını, ama bütün kooperatiflerin bunların içinde olmadığını görüyoruz. Yarısından daha azı bu birliklere üye olmuşlar. Öte yandan Sulama Kooperatifleri ve Su Ürünleri Kooperatifleri var, Pancar Ekicileri Kooperatifleri var. Bu sonuncuların kooperatifçi nitelikleri kendi aralarında bile çok farklı.

Ticaret Bakanlığına bağlı olsunlar Tarım Bakanlığı'na bağlı olsunlar buraya kadar sayılan tarımsal nitelikli kooperatiflerin hepsini toplarsak, 1994 itibarıyla 8 bin 559 kooperatife 4,5 milyon ortak düştüğü görülüyor. Bu bize çok parlak gibi gözükebilir, ama işin aslı öyle değil.

Örneğin Tarım Kredi Kooperatiflerinin bugünlerde hangi yapıda olduğunu görmek için, merkezinin holding yapısı altında örgütlendiğini görmek lazım. Tarım Kredi Kooperatifleri bağımlı kooperatifçiliğin ya da devlet güdümündeki kooperatifçiliğin tam örneğidir. Aslında bir arpalık olarak da ortaya çıkıyor. Yönetim Kurulu üyelerinin kendi holdingleri içinde kaç tane şirketin yönetim kurulu üyesi oldukları bugünlerde medyanın gündeminden düşmüyor. Ama asıl ilginç olanı, “**Tarım Kredi Holding**” adı altındaki holdingleşme/şirketleşme modelinin bugün ulaştığı boyutlar. Aşağıdaki tabloda bu yapı sergileniyor:

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ İŞTİRAKLERİ

	TARIM KREDİ HOLDİNG	
GÜBRETAŞ	GÜBRETAŞ MADEN YAT. AŞ	TKK YEM AŞ
BEREKET SİGORTA	BEREKET EMEKLİLİK	BEREKET TEKAFUL
TARIM KREDİ BİRLİK <small>Tarım Ürünleri AŞ.</small>	SERA <small>Tohumdan sofraya üretim, planlama HAYVANCILIK AŞ</small>	TAREKS
TK LOJİSTİK	İMECE PLASTİK	KOOPERATİF MARKET
TARNET <small>teknoloji entegratörü</small>	LİDAŞ (lisanslı depoculuk)	

Görüldüğü gibi, gübre üretiminden (GÜBRETAŞ), maden ve yem üretimine, tohum ve seracılığa kadar çok şirket var. Bereket Sigorta, Bereket Emeklilik, Bereket Tekafül gibi sigortacılık alanın kapsayanları var. Lojistik şirketi, “İmece Plastik” diye şirketi var. TARNET diye bir şirketleri var ki teknoloji entegratörü diyorlar, yani internet sisteminin de alanına giriş yapmak istiyorlar. Bir de LİDAŞ adlı lisanslı depoculuk şirketi görülüyor. TKK'nın son zamanlarda öne çıkan bir faaliyeti de Kooperatif Marketçiliği. 2019 yılından itibaren gıda enflasyonundaki tırmanmayı sözde TKK'nın marketçiliğe girip fiyatları regüle etmesi üzerinden frenleyeceklerdi. En azından AKP iktidarı bir şeyler yapıyor görünme ihtiyacındaydı. Olmayacak duaya âmindir. Başarısızlığı bir yana 2021 bilançosunun büyük zararlar yazdığını biliyoruz. Bütün bunları, “aman ne güzel, Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişmesinde hangi aşamalara gelmişiz” diye niteleyebileceğimiz bir kof övünmeden uzak durabilmek için de görmek lazım.

Peki, bütün bu **tarihsel özetin gösterdiği sonuçlar** nedir? Bir kere, Türkiye’de ağırlık devlet destekli kooperatifçilik örneğindedir. Burada TSKB ve Türkiye Tarım Kredi Kooperatifini görüyoruz ama ikisini birbirinden ayırmak gerekir. TSKB’ler hiçbir dönemde TTK ölçüsünde devlet güdümlü olmamıştır. Ayrıca, 2000’lerde TSKB’ler devletten bağımsızlaştırılmıştır. IMF/DB güdümünde 2000’de çıkan 4572 sayılı Yasadan sonra TSKB’lerin genel müdürleri artık hükümet tarafından atanmamakta, diğer üst düzey yöneticileri için de onay alınmamaktadır. Ama bu bağımsızlığın bedeli olmuştur. Biliyorsunuz, ben 1992-95 arasındaki dönemde TARIŞ Genel Müdürlüğü de yaptım. O zaman şunu söyledim genel müdür atama konusunda, “Bunu size verirler, ama sizi devlet desteklerinden de mahrum ederler” diye. Nitekim, tam da öyle olmuştur. 4572 sayılı Yasa, taslağı Dünya Bankası tarafından yazdırılan bir düzenleme olmuştur. Bu Yasanın 1. Geçici Maddesinin E Fıkrasında şöyle yazar: “Tarım satış kooperatiflerine ve birliklerine devlet hiçbir mali destekte bulunmaz”. Bunu bir yasa hükmüne getirmeden de böyle davranabilirsiniz; ama bunu bir yasa hükmüne getirmek, hükümetin elini kolunu bağlamak, hem bu uluslararası finans kuruluşlarının çok kararlı olduklarını hem de Türkiye’yi bağımlı bir Ortadoğu ülkesi konumuna yerleştirdiklerini gösteriyor. Bu ölçekte bir müdahale, Türkiye dışında başka bir ülkede denenmemiştir. Nitekim, izleyen dönem zaten 2000 öncesinin destekleme politikalarının tamamen son bulduğu bir dönem oldu. Destekleme Fiyat İstikrar Fonu halen varlığını koruyor gibi gözükse de, bunun kanalından birliklere destek verilmesi son buldu, yani birlikler ürün alım dönemlerinde çok ihtiyaç duydukları kredi desteğini alamaz oldular. Ne oldular peki? Bankalara muhtaç oldular; ellerindeki bütün sınai kuruluşları satmak zorunda kaldılar. Başka ne yaptılar? Ellerindeki arazi mülkiyetlerini ellerinden çıkardılar. (Ki, çok önemli taşınmaz mülkiyetlerine sahiplerdi ve bunların bir kısım şehir içinde kalmıştı ve çok değerlenmişti). Yani daraldılar, küçüldüler, işlevsizleştirildiler, sınai fonksiyonları hemen hemen tamamen sıfırlandı ve böylece kendi kaynaklarını yiyerek, kendi imkânları üzerinden ayakta durmaya çalışan, giderek önemleri azalmış kooperatif birlikleri haline geldiler. Evet, şimdi daha bağımsızlar; ama daha az etkileri var, piyasada fiyat istikrarını sağlama rolleri tükenmiş vaziyette vesaire. Demek ki, devlet destekli kooperatifçilik tanımından çıkıldı, ama kooperatif olarak işlevleri de çok sınırlanmış oldu.

Tabii, 2000’li yıllarda da bağımsız demokratik kooperatifler hiç gelişmiyor diyemeyiz, burada önemli gelişmeler var; ama ölçekleri hep küçük. Küçük derken, birkaç köy ya da bir ilçe/ il sınırını çok aşamayan kooperatifler bu bağımsız kooperatifler. Bunlar özellikle ürünlerde daha çok örgütleniyorlar. Hayvancılığı da içerebiliyor bu. Organik tarımda örgütlenenler var, ayrıca ekolojik tarımda da gelişiyor. Bu da iyi bir şey. Biyoçeşitliliğin ve

yerel tohumların korunması açısından da örnekler var. Tabii, mutlaka desteklenmeli. Bütün bunlara rağmen şunu söylemek mümkün: Bu tür kooperatiflerin dahi -biraz önce Murat başkan tarafından kooperatifçiliğin uluslararası ilkeleri sayıldı- devletten destek almaları şart, ama kendi bağımsızlıklarının zedelenmemesi koşuluyla. Bu çok önemli. Yani bu, devlete ya da devlet dışı kurumlara bir müdahale imkânı vermemeli.

Türkiye’de 2000’lerdeki bu tasfiye süreçlerine ilişkin yetersiz tepkiler oluştuğunu söylemek mümkün. Çiftçi ve işçi örgütleri hem tarımsal KİT’lerin, hem de TSKB’lerin kısmi ya da tam tasfiyesine daha fazla direnç göstermeliler ve daha birlikte hareket edebilmelilerdi. Bunu yapmadılar, yapamadılar. Mesela, devletin gübre üretiminden çekilmesi önce köylüyü sonra da burada çalışan işçileri ilgilendiriyordu. Çiftçi örgütleri bunu mesele bile yapmadılar. Aslında IMF programının tarımın ve küçük çiftçiliğin tasfiyesi olduğu görülemedi. TRUP denilen Programın kooperatifçiliğin tasfiye programı olduğu kavranamadı. Tarışbank’ın tasfiyesine karşı İzmir’de bir miting örgütlendi aslında, ama bu tek atımlık oldu ve sonuçsuz kaldı. Birlik yöneticileri de, bütün bu bedeller pahasına elde ettikleri özerkliğin değerini de tam anlayamadılar ve bilemediler. Tekel’de çok gecikmiş işçi eylemi oldu; ama işe yaramadı, artık yaraması mümkün değildi.

Çözümüne dönük olarak hangi adımlar atılabilir, ona ilişkin birkaç şey söyleyelim. Bir kere, tarımın dışa bağımlılığını azaltmak, gıda egemenliğini sağlamak gerekiyor. Bütün bunlar sadece kooperatifler üzerinden olamaz kuşkusuz, ama kooperatif örgütlenme burada önemli bir araç olabilir. Kaldı ki devletin bağımsız bir ekonomi politikası olmadan, siyaset alanının ulusal ölçekte bağımsız bir tarım politikası oluşmadan, sadece kooperatifçilik üzerinden böyle bir amaca ulaşmak da mümkün değil; bunun bir kere altını çizelim. Türkiye’de mutlaka tarıma girdi üreten kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden kurulması gerekiyor. Yani iç pazarın bu anlamda da savunulması gerekir. Temel araçlardan biri de tarıma olan desteklerin tarımsal katma değerinin en az 1/3’üne yükseltilmesidir. Örnek vereyim. Bugün tarımın milli gelirdeki payı yüzde 6’ysa eğer, tarım desteklerine ayrılacak bütçenin en az milli gelirin yüzde 2’sine yükseltilmesi gerekir. Şu an binde 3’tür. Yani 7 katına çıkarılması gerekiyor. Eğer bu şekilde bir şey yapılabilirse, 7 kata çıkarılabilirse, bunun en az 3’te 1’inin de kooperatiflere ayrılması gerekir ki, anlamlı bir destek ve dayanışma ortaya çıkabilin.

Bir başka öneri de, tarımsal kredi kooperatiflerinin hiç olmazsa kısmen Ziraat Bankasıyla birleşerek bir kooperatif bankasına dönüştürülmesi, bunun da yönetiminde mutlaka çiftçi örgütleri ve kooperatiflerin temsil edilmeleri

sağlanarak yapılabilmesi gerekiyor. Tarımda kooperatifçilik önemlidir, çünkü küçük üreticinin korunması açısından geleceğe yatırımdır. Türkiye’de küçük üreticinin korunması yaşamsal önemdedir. Türkiye’de tarım yapılabilmesi, Türkiye’de gençlerin tarımda tutulabilmesi açısından yaşamsal önemdedir. Üretici gelirlerinin ancak kooperatifler üzerinden ya da kamusal kolektif işletmelerin kurulabilmesi üzerinden sağlanması mümkündür. İşletme yapılarında geriliğin, düşük verimliliğin panzehiridir bütün bunlar; yani hem kooperatifçilik hem kamusal bir işletmecilik modeli.

Türkiye’de, girdilerde oligopol piyasaları ürün piyasasında da oligopson piyasaları hâkimdir. Bunun mutlaka yeni kurulacak KİT’ler ve kooperatifler üzerinden kırılması gerekiyor. Gıda egemenliği bu bağlamda da kazanılmalı.

Son bir şey söyleyeyim. Kooperatifçilikte çok önemli sorunlardan biri şu: Kooperatiflerde cesamet arttıkça ortak katılımı zayıflıyor, kooperatiflerde cesamet arttıkça profesyonelleşme ihtiyacı büyüyor; ancak, seçilmiş yöneticilerle profesyoneller arasındaki ilişkiler netameli, yani çok iyi kurulmıyor bu ilişkiler. Burada, kooperatif birlik yöneticilerinin eğitim düzeyinin düşüklüğünün de etkisi var. Bunların idealist olamamalarının, yani kooperatif ideallerine yeterince sahip olamamalarının etkisi var. Dolayısıyla bütün bunları denetleyebilecek iç ve dış denetim mekanizmalarının mutlaka iyi kurulması gerekir.

Son söz olarak, Tayfun hocanın son kitaplarından Agroekoloji’den bir cümleyi aktararak bitireyim (s.13): “Gezegene zarar vermeyen, onarıcı tarım yöntemlerine ve kültürüne, üretme, sağlıklı beslenme hakkına, gıda egemenliğine sahip çıkanlar” ile dayanışmamız tamdır. Bu yolda kamusal anlayışlar temel rehberimizdir, kooperatifçilik de temel araçlarımızdan biri olmalıdır. Hindistan çiftçilerinin direnişi örnektir. Mutlaka sınıfsal dayanışma birliğinin, dayanışmanın her kesimle gerçekleştirilmesi esas olmalıdır diyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkürler.

Her konuşmacımızın verdiği her bilgi o kadar değerli ki, keşke süremiz kısıtlı olmasa da daha uzun dinleyebilesek; ama ne yazık ki, belirli bir süremiz var.

Ben hemen bir sonraki konuşmacımız, Oğuz hocanın da atıfta bulunduğu Prof. Dr. Tayfun Özkaya’yı davet edeceğim. “Tarımda Dayanışma Ekonomilerinin Gerçekleştirmek İçin Agroekoloji ve Tarım Politikaları” konulu sunumunu gerçekleştirecek.

Yine 20 dakika süreye özen gösterirseniz memnun olurum. Çünkü epey bir soru geliyor. Tahmin ediyorum, tartışma bölümümüz de olacak. Kısaca da kendinizi tanıtırırsanız seviniriz.

Buyurun Tayfun hocam.

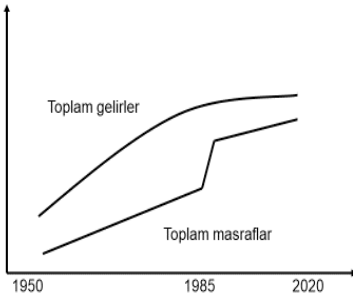
TAYFUN ÖZKAYA- Sayın Başkan, değerli panelist arkadaşlarım, bizi dinleyen herkese selam ve saygılarımı sunuyorum.

Kendimi birkaç cümleyle tanıtayım. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünde çalıştım ve şimdi emekliyim. Türkiye'deki ilk Tohum Takas Şenliğini 2010 yılında arkadaşlarla birlikte gerçekleştirdik ve bu yayıldı. Tohum egemenliği konusundaki mücadeleye destek olduk. Yine aynı şekilde, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünde İzmir'deki ilk "topluluk destekli tarım grubu" olan "Doğa ve İnsan Dostu Gıda Grubunu" gerçekleştirdik ve sonra İzmir'de yeni gıda grupları kuruldu. Oğuz hocamın da söylediği gibi, en son da Metis Yayınevinden "Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün" adlı bir kitap yayınladık.

Bu sunumumda özellikle tarımsal kooperatifler konusunda kalacağım. Tarımsal kooperatiflerimiz eğer sistemle uyumlu olmak istemiyorlar ve gerçekten eşitlikçi bir dayanışma ekonomisine katkıda bulunmak istiyorlarsa, agroekolojiyi bir politika olarak benimsemeleri gerekiyor. Birincisi bu. İkincisi de, bu kooperatiflerimiz ürünlerini pazarlarken; kapitalist sistemin marketlerine, tüccarlarına değil; hızla dayanışma ekonomisini kentlerde gerçekleştiren tüketim kooperatiflerine, topluluk destekli tarım gruplarına, ekolojik köylü pazarlarına dayanmalılar. Ancak bu şekilde başarılı olabilirler diye düşünüyorum.

Şöyle bir grafik göstermek istiyorum hızlı bir şekilde.

Tarım Sektörünün Sıkışması

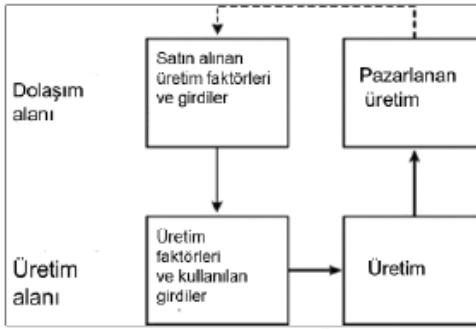

Fonte: Ploeg, 2010

1950'lerden 2020'li yıllara doğru geldiğimizde, üreticilerin gelirleri hızla durgunlaştı. Buna karşılık, çiftçilerin masrafları hızlı bir şekilde artmış bulunuyor, yani çiftçiler iki uçlu bir makas içinde bulunuyor. Bu iki ucun arası çiftçilerin gelirleri ve hızla daralıyor. Bu olgu evrensel bir şey; yani sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada var. Amerikan çiftçisi de bununla karşılaşılıyor, Türkiye çiftçisi de. Tabii Türkiye'de son birkaç aydır para politikaları, faizlerle ilgili çok yanlış politikalar yüzünden bu olgu artık çıldırdı. Gübre fiyatları, yem fiyatları, mazot vb. endüstriyel tarım girdileri fiyatları çok hızlı bir şekilde arttı. Makas hızla kapanıyor. Zarar büyüyor. Bu aşırı olumsuz gelişme biraz geriye dönebilir. Ama çok fazla şey değişmeyecektir. Söylediğimiz bu ikili fiyat makası arasında ezilme bütün dünyada çiftçilerin karşılaştığı bir olaydır ve çok uzun yıllardır çiftçilerimiz de bunun farkında. Televizyonda bir programa katılmıştık. Çiftçiler telefonla programa bağlanıyorlardı. 30-40 çiftçi telefonla katıldı. İnanın, bu 30 çiftçinin 29'u bu meseleden bahsetti; "Bizim masraflarımız çok hızlı bir şekilde artıyor, ama ürünlerimizin fiyatları artmıyor." dediler. Aslında bir ekonomik kriz içindeyiz. Türkiye'de bu kriz belki diğer ülkelerden çok daha ağır bir şekilde gerçekleşiyor. Ama aynı zamanda da bir iklim krizi, ekolojik kriz içindeyiz. Çiftçilerin buradan kurtulabilmeleri için bu ikili fiyat makasını açmamız gerekiyor. Nedir bu? Makasın üst ucu (gelirler) yukarı doğru, alttaki ucu da -yani maliyeti- aşağı doğru indirmemiz gerekiyor. Alt uç aslında kesinlikle agroekolojik tarımın uygulanması ile, üst uç ise doğrudan pazarlama ve aracılardan kaldırılması ile açılabilir. Böylelikle çiftçilerin geliri arttığı gibi, ekolojik krizi de yenebiliriz. Eğer kooperatifler tarafından bunlar yapılamazsa, bu kooperatiflerin ve onların savunduğu çiftçilerin geleceği hiç de parlak değil, yani bu ikili krizden kurtulamayacaklar. Bu ikili kriz bir fırsat da yaratıyor. Mesela, Menemen'deki çiftçiler kırmızı örümceğe karşı bir sürü ilaçlar atıyorlar ve bu ilaçlar son derece pahalı. Üstelik de ekolojik koşulların değişmesi yüzünden hiç faydası da olmuyor. Bu zararlılar evrim yoluyla sürekli atılan tarım ilaçlarına karşı dayanıklılık kazanıyorlar. Çiftçilerimiz basitçe, şu anda arapsabununu suyla karıştırarak yaptıkları ilaçla bu sorunu çözüyorlar. Bu çok ucuz bir materyal, ürüne veya atalara herhangi bir zararı yok. Agroekolojik uygulamalarla çiftçinin satın aldığı sentetik tarım ilaçları ve kimyasal gübreler tamamen kullanılmayabilir. Benzer şekilde şirket tohumları yerine yerel tohumlar kullanılabilir. Aslında amaç, çiftçinin ve tüketicinin bağımsızlaşması ve dayanıklılık. Bunu aynı zamanda kooperatifler için de söylüyoruz. Yani kooperatifler endüstriyel girdileri ortaklarına pazarlamak yerine agroekolojiyi temel politika olarak belirleyerek bir gelişim göstermeliler. Ortaklarına bu yönde bir destek vermeliler. Aksi takdirde piyasadan küçük bir

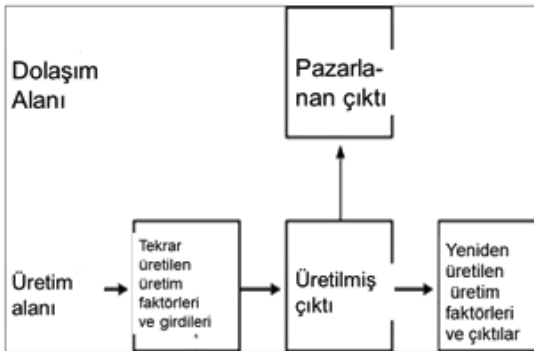
indirimle aldıkları endüstriyel girdileri ortaklarına küçük bir farkla satmak zorunda kalacaklardır. Ortaklarını girdi fiyatlarının hızlı artışı karşısında koruyamayacaklardır. Kooperatifler ortaklarından aldıkları ürünleri eğer tüketim kooperatifleri, gıda grupları veya doğrudan tüketiciye pazarlamak yerine zincir marketlere, tüccarlara vb. pazarlarsa hem yeterli bir satış fiyatı elde edemeyecekler hem de tüketicilerin sömürülmesine katkıda bulunacaklardır. Ayrıca her an güçlü pazarlama ağları tarafından yok edilme tehlikesi altında yaşayacaklardır. Ürünleri işleyerek sattıkları takdirde biraz daha avantajlı olsalar da durum çok fazla değişmeyecektir.

Pazara bağımlı bir yeniden üretimde, bir üretim alanı var ve bir dolaşım alanı var. Çiftçi bütün girdilerini dışarıdan satın alıyor ve ondan sonra da üretim yapıp satıyor. Dolayısıyla endüstriyel tarım dediğimiz bu sistemde çiftçi, başlangıçta gösterdiğimiz makas arasında sürekli eziliyor; çünkü girdiler sürekli pahalandırılıyor ve ürün fiyatları da uygun değil.

Pazara Bağımlı Yeniden Üretim (Endüstriyel Tarım)

Kaynak: Ploeg, Jan Douwe Van der, (2008) The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization, London and Sterling, VA: Earthscan, S.45

Görel olarak Otonom, Tarihsel Olarak Garantili Üretim Planı (Yeni Köylülük)

Kaynak: Ploeg, Jan Douwe Van der, (2008) The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization, London and Sterling, VA: Earthscan, S.44

Agroekolojik üretimde -buna yeni köylülük diyenler de var- bütün girdilerin tekrar üretilen üretim faktörlerinden oluşması gerekiyor. Mesela, hayvan gübresi veya yeşil örtü, malç veya başka şeyler, çiftçinin kendisi veya kooperatifleri tarafından üretilmesi, yem yerine de meraların geliştirilmesi gibi bir üretim sistemine girdiğimiz takdirde, o zaman bu ikili kriz içinden çıkabileceğiz. Tabii, burada agroekoloji bize büyük bir imkân sağlıyor.

Agroekoloji sözcüğünü ayrıştıralım. “Agro” Latince tarım veya tarla anlamına geliyor. “Eco”, çevre veya ev; “loji” de bilim demek. Agroekoloji çevre bilimini kullanarak tarım yapmak demek. Agroekolojik tarım endüstriyel tarımın karşıtıdır. Endüstriyel tarım büyük ölçüde tarım kimyasallarına (kimyasal gübreler, sentetik tarım ilaçları) dayanırken, agroekolojik tarımda ise ekolojiye dayanan bir sistem söz konusudur. Agroekoloji bir şemsiye kavramdır. Agroekolojik yaklaşımlar altında organik tarımı, permakültürü, onarıcı tarımı, biyodinamik tarımı, bütün bunları sayabiliriz.

Agroekolojinin gelişmesi ve yerleşmesinde dört aşama belirlenebilir.

Aşama 1- Geleneksel uygulamalarda artan verimlilik, örneğin baklagilleri kullanmak, enerji girdisini azaltmak, teknoloji verimliliğini arttırmak. Endüstriyel girdilerin örneğin tarım ilaçlarının uygulama sayısı ve dozunu azaltmak. Elmada 22 ilaçlamayı ikiye indirebiliyoruz.

Aşama 2- Girdi ikamesi, örneğin biyolojik zararlı kontrolü ve yenilenebilir kaynakların daha iyi kullanımı. Endüstriyel girdiler yerine biyopestisitleri, biyogübreleri ikame etmek. Bu organik tarıma karşılık gelebilir.

Aşama 3- Ekolojik süreçlere dayalı olarak sistemin yeniden tasarımı

Aşama 4- Agroekolojik bağlantı; gıda sistemi içindeki bütün bileşenlerin etkileşimlerini dikkate alan bir sürdürülebilir kültürü geliştirmek. Pazarlama da dahil her alanda eşitlikçi, ekolojik sosyo-ekonomik değişiklikler yapmak.

“Organik tarımla agroekoloji arasında bir fark var mı, yok mu?” gibi sorular akla gelebilir burada. Bu aşamalardan ikincisine organik tarım denk gelebilir. Tabii, organik tarım şu anda büyük ölçüde kapitalist sistem içine alınmış bulunuyor. Uygur Bey bahsetti; kooperatifçilik de böyle olabiliyor, her şey böyle olabiliyor. Organik tarım daha ziyade biyopestisitlere, biyogübrelere-ki, bunları şirketler üretiyor- dayanıyor. Sertifikasyon ücretleri yüksek. Organik tarım herhangi bir sosyal amaç gütmüyor. Toplumun tümüne değil daha ziyade yüksek ve orta gelir gruplarına hitap ediyor. Halbuki agroekolojik tarım aynı zamanda bir bilim, bir hareket ve bir uygulama olarak kesinlikle sosyal yöne, yani eşitlikçiliğe çok büyük önem veriyor.

Miguel Altieri, bu konunun öncülerinden biri. Kendisinin bir çok kitabı var. Fakat Türkiye’de maalesef tarım çevrelerinde, ziraat fakültelerinde bile agroekolojinin ne olduğu tam olarak bilinmiyor. Tarım ve Orman Bakanlığı buna çok uzak. Bütün dünya ülkelerinde, özellikle Avrupa ülkelerinde agroekoloji enstitüleri, çalışmaları varken, Türkiye’de böyle bir şey söz konusu değil.

Biraz evvel bu dört aşamadan bahsetmiştim. Tabii, bunu şöyle söylememiz lazım: Birdenbire geçemeyiz, tamam, bunu kabul ediyorum; ama bunu çok ileri vadelere itelemek kesinlikle bizim bu makastan kurtulamayacağımız anlamına gelir. Oğuz Oyan hoca, “Girdi alanlarında bir monopol var, aynı zamanda ürünlerde de bir tekeli var. Bunlar kamu kurumları tarafından kurulacak tesislerle, girdi üretim tesisleriyle ortadan kaldırılmalı” dedi. Doğru. Agroekolojiyi savunurken, bunun bir yılda gerçekleşeceğini söylemiyoruz; fakat bu birinci aşamada savunulacak bir şey. Yani endüstriyel girdilerin dozunu ve uygulama sayısını hızla düşürmeliyiz. Bunu yapanlar var Türkiye’de, kamu kuruluşlarında, araştırma enstitülerinde. Mesela, elmada 22 defa ilaç atılıyor ve elma yemek bayağı bir kahramanlık veya enayilik mi diyelim, bilmiyorum; çünkü korkunç bir şekilde yoğun ilaç alıyorsunuz. Mesela, bunu ikiye indirmek mümkün. Agroekolojinin birinci aşaması budur. İkinci aşamasında da biyopestisitler, biyogübreler kullanılabilir. Üçüncü aşamada daha ekolojik süreçlerin tasarlanmasıyla bu endüstriyel girdilerin hızlı artan fiyatları ve çiftçi eline geçen ürün fiyatlarının düşüşünden oluşan makastan, ya da başka bir deyişle ekonomik ve ekolojik krizden kurtulmak mümkün. Daha birinci yıldan itibaren bu yaklaşıma başlanması gerekiyor. Kooperatifler de bu politikayı takip ederlerse otonomi ve dayanıklılık kazanırlar ve bundan ortakları da yararlanır.

Tabii, Türkiye’de ve dünyada gerçekten öyle kooperatifler var ki, mesela, PANKOBİRLİK’i ele alırsak, tam anlamıyla bir endüstriyel tarımı destekliyor, oradan hiçbir şekilde kurtulamıyor ve aslında bir kooperatif de sayılmaz. Konya Şeker, kooperatif yapısında ve PANKOBİRLİK çatısı altında bir anonim şirket aslında. Hollanda’da Rabobank kooperatif kökenli, ancak tam bir kapitalist şirket halinde çalışıyor.

Burada çok fazla ayrıntılara girmek istemiyorum, çünkü zamanımız daralıyor. Düzene uygun bir kooperatifçilik nasıl yapılır, eleştirelim. Ki, bugün birçok kooperatif bunu yapıyor. Düzene uygun bir kooperatifçilik yapmak istiyorsanız, endüstriyel tarım sistemini uygulayın; sanayi yemi, sentetik tarım ilaçları alın, kimyasal gübreler alın ve satın. “Agroekoloji veya organik tarım bir hayaldir, bu olmaz. 20 yılda buna ancak geçilir” falan

gibi laflar edebilirsiniz. İkincisi, ürünlerinizi marketlere ve ihracatçılara satın. Bu şekilde, hiçbir şekilde çiftçilerinize perakende piyasada oluşmuş fiyatı veremeyeceksiniz. Şirketler kurun, şirketlere ortak olun, tek bir ürüne odaklanın, bir tek ürünle ilgilenin, köyünüzdeki diğer üreticilerle ilgilenmeyin; kadınları, gençleri, yoksulları dışlayın; ortaklarınızı pasifleştirin, yönetime katmayın, diğer kooperatiflerle asla dayanışma yapmayın ve toplumun sorunlarıyla da ilgilenmeyin. Ama eşitlikçi, ekolojik, dayanışma ekonomisine dayalı çağdaş bir kooperatifçilik yapmak istiyorsanız, agroekolojiyi benimseyin ve adım adım uygulamaya geçin, girdiler tarım içinden olsun, çevrimsel ekonomiyi uygulayın; yani köyden gübre, tohum, fide. Tabii, burada kooperatifler gündeme geliyor muhakkak. Ürünleri yeterince işleyerek satmaya çalışalım. Ürünlerimizi tüketim kooperatiflerine, gıda gruplarına veya doğrudan tüketicilere ulaşturalım. Diğer kooperatiflerle dayanışma yapalım, köyün bütün ürünleri ve sorunlarıyla ilgilenelim. Kadınlar, gençler, yoksullarla özel olarak ilgilenelim ve onlarla ilgili ekonomik/sosyal girişimler yapalım ve yönetime katalım. Toplumun bütün sorunlarıyla ilgilenelim.

Bazı kooperatiflerimiz tüketimciliği destekliyor. Hatta çok başarılı bir kooperatifimiz var böyle; ama köyündeki satış yerine giriyorsunuz, bir duvar olduğu gibi daha çok çocuklara yönelik çöp gıda dediğimiz şeylerle dolu. Demek ki, köyde ciddi bir tüketimcilik (consumerism) hastalığı var ve kooperatif buna direnemiyor bir türlü. Köyün içinde kalarak köy ekonomisini desteklemesi gereken para köy dışına kaçarak şirketleri güçlendiriyor. Tabii bu durum köylü ailelerin gelirini çarçur ettiği gibi sağlıksız gıdalar da tüketilmiş oluyor.

Ülkemizde bu konuda birçok örnekler var, agroekoloji yönünde. Mesela, Fethiye'de köylü pazarları kuruluyor. Yerel tohum kullanan çiftçilerimiz var ve bunlar gerçekten bu iki uçlu makas içinden kurtuluyorlar. Bu pazarda fiyatlar oldukça makul, ama çiftçiye de iyi bir gelir getiriyor. Organik tarım deyince birçok kişi itiraz ediyor. Neden? Çünkü organik tarımda hiçbir şekilde bir sosyal bakış açısı yok; yani dünyada da organik tarımda, Amerika'da Meksikalı işçileri, Türkiye'de Suriyeli işçileri kullanabilirler, kullanıyorlar. Ürünler çok uzak mesafelere gidiyor. İklim kriziyle hiçbir şekilde ilgilenmiyorlar ve ürünler yüksek gelir gruplarına gidiyor. Ama burada mesela, bu somut örnekte, Fethiye köylü pazarında yerel tohum kullanan ve ilaç kullanmayan bu çiftçiler çok az bir fiyat farkıyla bu ürünleri satıyorlar. Bu farkı da almaları gerekir, çünkü ürünleri gayet temiz. Temiz bir ürünle konvansiyonel (zehirli) ürün arasında mutlaka bir fiyat farkı olması

gerekiyor; ama bu fiyat farkı uçurum şeklinde değil, makul bir fiyat farkı. Ürün maliyetleri düştüğü için de bu çiftçiler başarılılar.

Marmaris'te yerel tohum temiz gıda üretici pazarı. Bu üreticiler kesinlikle hiçbir ilaç kullanmadan bu işi başarabiliyorlar ve bu pazarda bir miktar daha iyi bir fiyatla ürünlerini satabiliyorlar. Boğaziçi Üniversitesi Tüketim Kooperatifi bu alanda ilk kooperatiflerden biri ve başarılı bir şekilde çalışmalarını sürdürüyor. Kadıköy Tüketim Kooperatifi aynı şekilde, ciddi bir çalışma yapıyor.

Bizim Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesinde kurduğumuz Topluluk Destekli Tarım Grubunda ürünleri doğrudan çiftçiden alıyoruz. 100 üyemiz var ve haftada bir ürün paylaşımı oluyor, fakat şu son COVID döneminde sıkıntılarımız söz konusu.

Burada bitiriyorum. Zamanım kaldıysa, memnuniyetle soruları cevaplandırmak isterim. Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler Tayfun hocam.

Soruları en sonda alacağız. Zamanınızı çok iyi değerlendirdiniz.

Hemen son konuşmacımızı takdim edeceğim. Sevgili Bülent Şık'ın sunacağı konu zannediyorum 3 kişi birlikte yaptıkları bir çalışma; Gıda Egemenliği, İklim Krizi ve Yerel Gıda Stratejileri. Bize ışık tutmak açısından son derece önemli bir konu.

Buyurun Bülent Bey.

Dr. BÜLENT ŞIK- Teşekkür ederim Petek Hanım.

Herkese merhaba. Bu sempozyumda emeği geçen tüm arkadaşlara, dostlara çok teşekkür ediyorum. Değerli hocalarıma da verdikleri bilgiler için çok teşekkür ederim. Benim işimi biraz kolaylaştırdılar.

Gıda mühendisiyim ben. Ekoloji özellikle de çevre dostu gıda analiz teknikleri üzerine doktora yaptım.

Bugünkü sunumum biraz dertli bir sunum olacak; çünkü iklim krizi ve gıda-beslenme arasındaki ilişkileri, yol açtığı sorunları gündeme getirmeye ve yerel odaklı çözümler ne olabilir, onlar üzerinde durmaya çalışacağım. Gıda egemenliğiyle ilgili bir tanım yapmadan önce, gıda egemenliğiyle çok yakından bağlantılı iki önemli kavrama değinmek istiyorum; bunlardan biri

gıda güvencesi, diğeri gıda güvenliği kavramları. Gıda güvencesiyle ilgili çok kısa bir tanım yapmak gerekirse, bir toplumun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda ve ulaşılabilir gıda maddeleri üretme yeteneği ve bu üretilen gıdaların erişiminin sürekliliğine vurgu yapan bir kavram diyebilirim. Elbette, insanların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan çeşitli besin öğelerine ihtiyaçları var. İnsanların yeterli, sağlığa uygun, güvenilir ve besleyici bir gıdaya, fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumu da gıda güvencesi kavramı çerçevesinde ele alınıyor. Ancak, gıda güvencesi çok açık bir kavram da değil. İnsanların gıdalara erişimini en azından prensipte bir hak olarak tanımlasa da, bu hakkı nasıl elde edeceklerine ya da bu hakkın sürekliliğinin nasıl güvence altına alınacağına dair bir öneride bulunmuyor ya da böyle bir yaklaşım içermiyor. Örneğin, gıda güvencesini sağlamak için yapılacak çalışmalar kamusal bir bakışla, kamu refahını öne çıkaran bir bakışla ele alınabileceği gibi, gıda ithalatına önem veren, gıda güvencesi için bir sigorta olan aile çiftçiliğini ya da ülkemizde özellikle son 30 yıldır görüldüğü gibi, küçük üreticileri tasfiye eden, şirketlerin önünü açan, piyasada düzenleyici işlev gören kamu kurumlarının özelleştirilmesiyle ortadan kaldırılmasına, bertarafına dayanan bir yaklaşımla da ele alınabilir. Dolayısıyla gıda güvencesi, çerçevesi epeyce esnek, politik atmosfere göre biçimlenen bir kavram.

Gıda güvencesine yapışık ve ondan ayrı ele alınamayacak bir diğer kavram da gıda güvenliği kavramı. Gıda güvenliği, çok özet bir tanımla, gıdaların topraktan çatala uzanan süreçte insan sağlığına zararlı çeşitli etkenlerden arındırılması; fiziksel, kimyasal, biyolojik çeşitli tehditlerin ortadan kaldırılması, tehdit oluşturan unsurların gıdaya bulaşmasının engellenmesi ya da varsa zararsız kılınması gibi teknik, hijyenik çeşitli uygulamalar gıda güvenliği kapsamında ele alınır. Tabii, daha az dile getirilen bir başka rolü var gıda güvenliği çalışmalarının. Sadece insan sağlığı için tehdit olan etkenler ortadan kaldırılmaz ya da zararsız kılınmaz; aynı zamanda gıdaların uzun süre dayanıklılığının sağlanması, bozulmasının engellenmesi için yapılan çalışmalar da gıda güvencesi çalışmalarının asli bir parçasıdır. Her iki kavram bir politik yaklaşım içerisinde ele alınmalıdır. Bu önemli ve bu noktada gıda egemenliği kavramından söz etmeliyiz. Gıda egemenliği gıdaya erişim hakkını güvence altına alan yaklaşımları tanımlayan; yani işin odak noktasına toplumdaki politik atmosferi, siyasal karar alma mekanizmalarını, kamu refahını, kurumsal çerçeveyi ve ülkede geçerli yasal mevzuatı vb. dâhil eden bir kavramdır. Tabii, sadece kavramsal bir şeması yok gıda egemenliği kavramının; dünya genelinde, çeşitli hareketlerde kendisine taban bulmuş bir politik hareket olduğunu da vurgulamak gerekir. Gıda egemenliği, yine

çok özet bir tanımla, insanların kendine yeterliliklerini sağlama temelinde gıda maddelerini kendilerinin üretmelerinin bir hak olduğunu dile getirir ve bu hakkın kuvveden fiile dökülmesi, özellikle ekolojik kriz bağlamında çok kritik öneme sahiptir. Gıda egemenliği, işbirliği, dayanışma ağlarına yaslanması bakımından gıda güvencesi ve gıda güvenliği gibi iki kavramdan daha farklılık arz eder; yani politik atmosfere daha yakın, hatta doğrudan politik atmosferi oluşturan bir niteliğe sahip olduğun söylemek mümkün. Her üç kavram da birbiriyle yakın ilişki içerisinde; ama özellikle gıda egemenliği kavramından söz ediyorsak ve bir ülkedeki gıda sisteminin gıda egemenliği bağlamında ya da o çerçevede yapılandırılması, oluşturulması gerektiğinden söz ediyorsak, elbette burada ekolojik bir bakış açısını, biraz önce Tayfun hocamın vurguladığı agroekolojik siyaseti gündeme getirmek, buna varlık kazandırmak son derece önemli.

Bu temel kavramsal şemadan sonra, iklim krizinin yol açacağı bazı sorunlara değinmek istiyorum. Özellikle gıda, beslenme alanındaki sorunlar ve sularla ilgili sorunlara değineceğim. Çok özetle ve çok öne çıkan bazı noktalara değineceğim. İklim krizi bağlamındaki karşımıza çıkacak en önemli sorunlardan biri gıda üretim miktarlarındaki azalmadır. Diğer önemli sorun gıdaların besleyici öğeler açısından fakirleşmesidir. Beslenmeyle yakından ilgili bu iki önemli soruna yine bunlarla ilişki içerisinde olan biyolojik çeşitlilik kaybı ve kimyasal kirliliği de ekleyebiliriz. Ben kendi bakış açımdan çok önemli gördüğüm bu 4 önemli soruna odaklanacağım gıda bağlamında.

Gıda üretim miktarlarında ve gıdaların besin ögesi içerisinde azalma olacağına ilişkin çok çalışma var. Bu çalışmalarda iklim krizi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kimyasal kirliliğin yaygınlaşmasına bağlı olarak gıda üretim miktarlarında düşmeler olacağı, vurgulanıyor. Örneğin sebzeler ve tahıllar üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar var. Ama tabii, gıda üretimi, özellikle tarımsal üretim ve işlenmiş gıda imalatı suyla çok yakından ilişkili. Yani su olmadığında, kuraklık olduğunda hem tarımsal üretim ciddi bir şekilde zafiyete uğruyor; ama aynı şekilde, eğer yeterli miktarda hijyenik bir su temin edilemezse, gıda imalatı da, yani işlenmiş gıda imalatı süreçleri ya da prosesleri de ciddi zafiyete uğruyor. Yapılan çalışmalarda, önümüzdeki birkaç on yıl içerisinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi bölgede su varlıklarında bir azalma olacağını gösteriyor. Azalma tahminleri yüzde 30-50 aralığında değişiyor. Tabii, sulardaki bu azalma gıda üretimini de doğrudan etkileyecek ve özellikle suya çok bağımlı olan meyve ve sebze ürünlerinin üretiminde ciddi daralmalar yaşanacağına ilişkin çeşitli tahminler de var. Dünya genelinde de yapılmış çeşitli çalışmalar var. Örneğin, tahıllarda ve

baklagil üretiminde, gerek iklim krizinin yol açacağı sorunlardan ötürü, özellikle de sulamayla ilgili sorunlardan ötürü ciddi daralmalar bekleniyor. Örneğin, küresel ortalama sıcaklıkların 1 santigrat derece artışı sonucunda buğday üretiminde yüzde 4-6.4 arasında bir azalma bekleniyor. Burada bir tane çalışmaya atıfta bulundum ama bu konuda çok çeşitli çalışmalar olduğunu belirtmeliyim. Çalışmanın içerdiği analitik çerçeveye bağlı olarak, azalma tahmini yüzde 14'lere kadar yükselebiliyor. Genel vurgu, özellikle tahıl üretiminde -insan beslenmesi açısından en kritik gıda maddelerinin içinde aldığı besin- ciddi bir azalma bekleniyor. Tabii, bunların hepsi birer tahmin. Mesela, en çok tüketilen tahıllardan bir olan mısır miktarının yaklaşık yüzde 18 oranında azalacağını tahmin eden bir çalışma var. Sadece rekolte kaybı ya da hasat edilen miktardaki kayıp değil; kanaatimce, çok daha önemli olabilecek, ama henüz yeterince akademik bilgi ve birikime sahip olmadığımız başka bir problem var; gıdaların içerdiği besin ögesi açısından zayıflaması, fakirleşmesi. Örneğin, 2050 yılının iklim koşulları dikkate alınarak, insan sağlığı için çok önem taşıyan çinko, demir ve protein miktarının gıdalarda yaklaşık yüzde 10'a kadar azalacağını gösteren çalışmalar var. Tarımcı arkadaşlar iyi bilir, bu yeni bir şey değil; özellikle agroekoloji temelinde yapılmayan tarımsal faaliyetlerin topraktaki temel besleyicileri azalttığı ve bu azalmaya bağlı olarak gıda ürünlerindeki bu temel besleyici öğelerin azaldığı uzun zamandır bilinen bir şey. Ama tabii, iklim krizi bunun çok daha şiddetleneceğini gösteriyor. Yine pirinç üzerinde yapılan bir başka çalışma var; demir, çinko ve protein oranlarının yanı sıra, sağlık açısından çok önemli olan B vitaminlerinde de azalma olacağı belirtiliyor. Bu meseleyi bir gizli açlık sorunu olarak niteleyenler var. Kanaatimce, çok da doğru bir nitelendirme. Çünkü açlık, sorununu bütün bir yıla yayılan kronik bir açlık çekme hali olarak değil de yetersiz-dengesiz ya da güvencesiz beslenme hali ya da bir başka deyişle bir gün yiyecek bulup üç gün bulamadığınız sonra yine yiyecek bulup bir sonraki gün bulamadığınız durumu dikkate alarak değerlendirmek sanırım daha uygun. Dünya Sağlık Örgütü'nün ya da Dünya Tarım Örgütü'nün vurguladığı gibi, dünya genelinde açlık çeken 820 milyon-840 milyon aralığında nüfus var; ama güvencesiz beslenme durumu açısından bakıldığında bu sayının çok daha fazla olduğu kesin. Besin ögesi içeriğindeki azalmaya bağlı açlığın da bir gizli açlık olarak nitelenebileceğini ve önümüzdeki yıllarda bunun yüz milyonlarca insanı etkileyebileceğine ilişkin çeşitli tahminler var.

Biraz önce Tayfun hocam, bu pestisit kullanımının yol açtığı zararlara değindi elma üzerinden; ama birtakım olumsuz tahminler var ki keşke agroekoloji dünya genelinde yaygınlık kazanabilse dedirtiyor. Birtakım tahminler, iklim krizine bağlı olarak böceklerden kaynaklanan gıda kayıplarının artacağına

işaret ediyor örneğin. Buğday, mısır, pirinç üretiminde böcekler nedeniyle olan kaybı ortalama her santigrat derece artış için yüzde 10-25 oranında arttıracak tahmin ediliyor. Bu sadece bir tahmin değil tabii. Çalışmalarda şuna da işaret ediliyor: Pestisit kullanımının yol açtığı dünya genelinde etkili bir biyolojik çeşitlilik kaybı sorunu varken, pestisit kullanımını azaltma gereği literatürde sıklıkla vurgulanırken, gidişat tam aksi bir sonuca yol açabilir yani zararlı sayısında aşırı artışlar nedeniyle çaresiz kalıp daha fazla pestisit kullanmak durumunda kalınabilir gibi çok olumsuz, kaygı verici değerlendirmeler var.

Biyolojik çeşitlilik kaybı ise bence en kritik sorun. Nedeni şu: İklim krizine yol açan sera gazı emisyonları sıfırlansa, şu an itibarıyla durdurulsa bile, biyolojik çeşitlilik kaybı epeyce bir süre devam edecek gibi görünüyor. Tabii, bunun ne kadar süreceğini tahmin etmek olanaksız, ama iklim krizinden bağımsız bir büyük mega sorun, yani küresel ölçekte bir büyük sorun olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir bakış açısı var ve bu bakış açısını çok kıymetli buluyorum. Biyolojik çeşitlilik kaybını iklim krizi kadar büyük bir mesele olarak, belki ondan daha kritik bir mesele olarak önümüze koymamız gerektiğini düşünüyorum. Tabii, bu kaybın çok nedenleri var; habitat kaybı, ormansızlaştırma, yaygın kimyasal kirlilik, doğanın hemen her alanda metalaştırılması gibi. Mesela kimyasal kirliliğe yol açan toksik kimyasallar ya da zehirli maddeler açısından konuşursak gerek kentsel, gerek tarımsal, gerekse endüstriyel faaliyetlerden açığa çıkan çok sayıda, binlerce, hatta on binlerce toksik kimyasal madde var. Bu kimyasal maddelerin büyük bir çoğunluğu geçtiğimiz yüzyıl içerisinde ekosisteme dâhil edildi ya da ekosisteme bırakıldı; daha açık bir ifade ile hemen her türlü ekosistem kimyasal kirliliğe maruz bırakıldı. Ama kontrolsüz, ölçüsüz bir şekilde süregelen bu kirletmenin ağır bir bedeli var bu bedelin adı da biyolojik çeşitlilik kaybıdır. Biyoçeşitlilik kaybıyla kimyasal kirlilik arasında çok kuvvetli bir bağlantı var. Kirlilik çözümü kolay bir sorun değil. Kolay değil çünkü son derece yaygın bir sorun. Kirlilikten etkilenmemiş bir bölge bulmak neredeyse imkansız. Almanya'da yapılmış bir çalışma var. Korunaklı bölgelerde, yani milli parklar, el değmemiş bölgeler olarak niteleyeceğimiz birtakım doğal ortamlarda yapılmış çalışmalar var. Mesela, uçucu böceklerin toplam biyokütlesinde yüzde 75'lik bir azalma olduğu tespit edildi Almanya'da. Bu epeyce ses getiren bir çalışma ve başka yerlerde yapılan benzeri çalışmaları bulmak da mümkün.

Tarımsal üretim ya da gıda imalatı açısından bakarsak gıda güvenliği açısından sorun oluşturan çok sayıda toksik kimyasal var. Örneğin tarımda

kullanılan ve hem etken madde hem de yardımcı kimyasallar bakımından sayısı bir kaç bin civrında olan pestisitler biyoçeşitlilik kaybına yol açan kimyasalların başında geliyor. Başta geliyor çünkü kullanıldığı bölge dışına kolayca yayılıyor. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan tarım zehirlerinin sadece yüzde 1 ya da 2'si uygulandığı bölgede kalıyor, büyük bir çoğunluğu yaygın bir şekilde çevreye dağılıyor ve çevreyi kirletiyor. Bu yaygın kirliliğin yol açtığı sorunlardan biri biyolojik çeşitlilik kaybıdır. Özellikle uçucu böceklerde ki bu böcekler bitkisel alemde tozlaşma için büyük önem taşırlar.

Sadece uçucu böcekler değil kuş popülasyonlarında dünya genelinde çok ciddi bir azalma var. Böcekler zehirlerden etkileniyor ve haliyle o böcekleri yiyen kuşlar da zehirlerden etkileniyor ya da su varlıklarındaki kirlilik kuş popülasyonlarında azalmaya yol açıyor. Çok ciddi bir biyolojik çeşitlilik kaybı var. Kuşlar orman ekosistemlerinin devamlılığı için önem taşıyan canlılar ve onların yokluğu ormanların da zarar göreceği anlamına geliyor. Bu konuda 2019'da yayınlanmış bir çalışmada Dünya genelindeki böcek popülasyonundaki azalma bu şekilde devam ederse, bu yüzyılın sonuna varmadan yeryüzündeki böcek türlerinde ciddi bir ekokırım gerçekleşeceği dile getirildi. Elbette bu, hayatın küresel ölçekte çok ağır bir krize gireceğine işaret eden bir çalışma.

Başka sorunlar da var. Özellikle enfeksiyon etkeni olan mikroorganizmaların, gıda güvenliği açısından önem arz eden patojenlerin aşırı hava olaylarına bağlı olarak su ekosistemlerine bulaşmasının kolaylaşacağını vurgulayan çalışmalar var. Yine belli ortamlardaki yaygın kirliliğin, örneğin, Türkiye'de Ergene Havzası, Menderes, Gediz Deltası, Kocaeli ili gibi atıklardan kaynaklı kimyasal kirleticilerin yoğun olduğu bölgelerde yine sıcaklık rejimlerine bağlı olarak bu kimyasalların hava, su ve benzeri ortamlardaki çözünürlüğü kolaylaşacağı belirtiliyor. Bu durum gıdalara ve sulara bulaşan ve insan sağlığını etkileyen kirlilik etkenlerine bağlı problemlerin önümüzdeki yıllar içerisinde daha fazla görüleceği anlamına geliyor.

Bu yaygın kimyasal kirliliğe ilişkin Türkiye odağında çok önemli bulduğum bir konuya değineceğim kısaca. Gerek tarım, gerek gıda imalatı temiz ve erişilebilir su olmadan mümkün değil. Dolayısıyla su varlıklarını korumamızın çok kritik önem taşıdığı bir dönemdeyiz. Ama bu sulardaki meseleye daha çok kıtlık bağlamında bakıyoruz. Biz derken, genel olarak Türkiye'den söz ediyorum. Kuraklık, yağış rejimindeki değişimler, daha az kar düşmesi, sulak alanlardaki küçülme, bunları çok konuşuyoruz, elbette konuşmalıyız da; ama hepimizin malumu, bir su varlığı olduğu yerde durur,

ama öyle bir kirletilmiştir ki, o su kütlesi hiçbir şekilde ne gıda üretiminde, ne de içme suyu olarak kullanılamaz. Dolayısıyla kimyasal kirlilik meselesini çok dikkate almak, biraz öne çıkarmak durumundayız. Bizim memleketimizde çok az konuşulan konulardan biridir bu. Gerek Tarım Bakanlığı, gerek Sağlık Bakanlığının iki ana düzenleyici, organize edici kurum olarak bu konuda ne yazık ki çok ciddi zaaf içerisinde olduğunu bilmemiz gerekir. Biz henüz Türkiye genelindeki sulara bulaşma potansiyeli olan kimyasal kirleticilerin ne ölçüde, hangi ölçüde bir kirliliğe neden olduğuna ilişkin bir haritaya dahi sahip değiliz. Yıllardır yürütülen çalışmaların sonucu nedir bilmiyoruz. Yapılan çalışmaların kapsamı, kirliliği ne ölçüde betimleme gücüne sahip olduğu hakkında hiçbir bilgimiz yok. Bu mesele gerçekten çok önemli. Yani kıtlık sorununu sulardaki kimyasal kirlilik sorunuyla mutlaka bir arada ele almak zorundayız. Kanaatimce, bu iki sorun yani su varlılarındaki azalma ve sulardaki kimyasal kirlilik sorunu önümüzdeki on yıllarda ülkemizin en ağır ekolojik sorunlarından biri olacak.

Bir örnek vereceğim. 2014'te Su İşleri Genel Müdürlüğünün yaptığı bir çalışma var. Orada, Türkiye'de gerek noktasal, gerekse yayılı kirlilik etmenlerinin tespiti yapılmış ve sulara bulaşma potansiyeli olan 249 kirletici belirlenmiş. Bu rakamın çok daha yüksek olduğunu belirtmeliyim. Bu çok düşük bir rakam. Aradan geçen 7-8 yıla karşın, bu 249 kirletici madde ile ilgili bir kontrol, izleme faaliyeti, ülke genelinde ne durumda olduğumuza ilişkin bir bilgimiz yok. Benim edindiğim gayri resmi -burada bir kaynak gösteremem-bilgilere dayanarak şunu söyleyebilirim: Bu kirleticilerin tamamının Türkiye genelindeki bütün sulak alanlarda ne ölçüde bir kirletmeye yol açtığı ya da gerçekten bir kirlilik varsa bunun seviyesinin ne olduğuna ilişkin bir çalışma yok. En son 2017-18'de, 2020'de meseleyi biraz kurcaladım; 249 kirleticinin 85 tanesi için bir hüküm düzenlenmiş. Hükümden kastım, bir analitik plan oluşturulmuş ve analitik bir kapsamda, bu kirleticiler sularda var mı, yok mu, araştırması yapılabilir bir noktaya gelinmiş ama ne yapıldı ya da yapılıyor bilmiyoruz. Kaldı ki suları kirletme potansiyeli olan kirletici sayısının çok daha yüksek olduğunu bilmeliyiz. Örneğin sadece PFAS'lar binlerce kimyasal içerir, sadece pestisitler sularda kalıntı bırakma potansiyeli olan yüzlerce etken madde içerir. Dolayısıyla kapsamlı, ayrıntılı bir çalışma yapmak zor bir iştir. Ama ne yapıldığı hakkında siyasal iktidarın ilgili kurumları en başta da Sağlık Bakanlığı hiçbir bilgi vermiyor. Kayda değer, analitik açıdan güvenilir bir kirlilik izleme-kontrol çalışması yaptıklarını ise düşünmüyorum. Tabii, mevcut siyasal iktidardan bu tarz bir faaliyet beklemeli miyiz, o da apayrı bir soru; ama burada sadece durumu betimlemeye çalıştım.

Sorunlar var ve çeşitli sorulardan da bahsettim. Bu sorunlar karşısında ne yapacağız? Haliyle bu soru önümüze çıkıyor. Bütün memleketi kapsayan kamusal politikalar, tarım politikası ne olmalı vesaire, ona değinmeyeceğim burada. Daha dar, daha spesifik bir şeye odaklanarak ne yapacağız sorusuna olası yanıtlardan birini vermeye çalışacağım. Yerel gıda stratejilerine ya da planlarına ihtiyacımız var. Yerel gıda stratejileri nasıl oluşturulabilir sorusuna ise son 1,5 yıl içerisinde İstanbul Büyükşehir Belediyesiyle yürüttüğümüz bir çalışmayı örnek göstereceğim. Hilal Elver hocam ve Mustafa Koç hocamla birlikte İstanbul Belediyesi için bir Gıda Strateji Belgesi hazırladık. Aslına bakarsanız, bu belge, benden önceki bütün konuşmacıların işaret ettiği genel çerçevenin bir kısmını kapsıyor kanaatimce. Eminim, eksikleri vardır; ama kamusal bir bakışla, kamu refahını, çevrenin sağlığını öne çıkaran ve sadece insan değil, diğer canlı türleriyle birlikte sağlığını ele alan bir strateji belgesi. Neden yerel gıda stratejilerine ihtiyacımız var? İklim krizi aslında bu tip çözümleri bize bir zorunluluk olarak getirecek. Elbette ulusal, uluslararası birtakım yaklaşımları konuşmak, planlar ve politikalar oluşturmak durumundayız; ama sonuçta, krize karşı bir yanıt üretilecekse ve bu yanıt sağlıklı beslenme, iyi-temiz gıda maddeleri üretmek çerçevesinde olacaksa, bunu yerelde organize edeceğiz ve bu noktadaki önemli unsurlardan biri ya da daha çok inisiyatif alması gerektiğini düşündüğüm unsurlardan bir tanesi yerel yönetimler. Ve bu çerçevede ne yapılabileceğini de İstanbul Büyükşehir Belediyesi için hazırladığımız planda ele almaya çalıştık. Çok detaya girmek istemiyorum, İstanbul Gıda Strateji Belgesine ulaşmak internetten ulaşmak mümkün. Hâlâ kamusal görüşe açık 2,5 aydır ve gelen önerilere, düzeltme önerilerine ya da katkılara göre tekrar ele alınacak ve son şekli verilecek. Ama çok temelde söylersem, gıda tedarik zincirinde doğa ve insan sağlığına öncelik veren, üreticiler ve tüketicilerin haklarını âdil bir şekilde korumaya çalışan, kamusal refahı öne alan, cinsiyet eşitliğini gözeten, ekolojik ilkeleri, hayvan refahını dikkate alan, şeffaf ve katılımcı bir yapıya sahip bir belge. Âdil, güvenli, dirençli, onarıcı, döngüsel ve doğa dostu bir temel ilkeler bütünü çerçevesinde gıda ve beslenme ile ilgili konuların ele alındığı bir belge. Gıda atıklarının değerlendirilmesi, belediyenin bilfiil gıda üreticisi olması, gıda üretimiyle iştigal eden tüm çiftçilere destek sağlaması, kooperatif ve benzeri inisiyatifleri ilişki ağına dâhil edip onlarla birlikte faaliyet göstermesi, su güvenliğini sağlaması gibi vb... Malum, belediyelerin bu konuda ciddi yaklaşımları var. Çok sayıda kurum var. Bu kurumların faaliyet çerçevesinin kamusal refahı sağlamaya dönük bir bakış açısıyla daha da genişletilmesine yönelik bir yaklaşım var. Ama kooperatifler odağında, gerek kamucu bir örgütlenmenin, gerekse agroekolojik bir çerçevede yapılacak faaliyetlerin bu belgeye bir zemin oluşturduğunu söyleyebilirim. Biraz önceki konuşmacıların

da vurguladığı gibi, yoksul kesimlerin, gıdaya erişimde ve sağlıklı beslenme konusunda problemler yaşayan kesimlerin ihtiyacını daha da gözeten, daha dikkatle değerlendiren bir yaklaşıma da sahip.

Teşekkür ediyorum. Umuyorum, süreyi aşmamışımdır.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler.

Gayet uygun bir zamanda bitirdik. Aslında süremiz 16.00'da bitiyor gibi gözüküyor, ama biraz geç başladığımız için tartışmamızı yürütelim. Bu arada diğer oturumun da konuşmacıları hazır hale gelir.

Öncelikle bütün konuşmalara tek tek teşekkür ediyorum. Gerçekten çok önemli konulara değindik. Bizim hep söylediğimiz bir şey vardır; gıda güvencesi olmadan güvenliği olmaz ya da tam tersi, güvenliği olmadan güvencesi olmaz. Küçük çiftçi, dünyadaki gıdanın yüzde 33'ünü üretiyor. Onun ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. İklim krizi ve tarım ilişkisi her zaman gündemde. Bülent hocam, sulardaki kirlilik ve hatta çevredeki kirlilik üzerine konuştu. Bunların hepsi bir bütün aslında. Bu bütünün içindeki dayanışma yapılarının önemi de her geçen gün daha açık ve hiçbir zaman olmadığı kadar bütün kesimler bu nedenle küçük üreticinin önemin vurguluyor, onun üretimde kalması gerektiğini vurguluyor ki, bu da onları ayakta tutabilecek yapıları

Gelen sorular var. Soruları biraz gruplamaya çalıştım. Bir kısmı aslında dile getirildi, çünkü dinleyicilerimiz bir heyecanla ilk başta yönlendirdiler sorularını. Ama geç açanlar olabilir, biraz daha açık konuşulabilir diye küçük küçük grupladım. Genelde de zaten bir hocaya yönelik sormamışlar. İzininiz olursa, soruları şöyle bir art arda okuyayım, kim, hangi konuda cevap vermek istiyorsa, mümkün olduğunca özlü bir şekilde cevap hakkını kullansın ki, diğer oturuma da çok zaman kaybetmeden geçelim.

Birincisi, şu soru hep gündemde: “Biz bilim ışığında bir yapısal reform yapmadan, eğitim düzeyini arttırmadan, bu zihniyeti geliştirmeden nasıl kooperatifçilikte başarılı olabiliriz? ‘Kur kooperatifi, al desteği, ver oyunu’ diye bir mantık var. Bunda başarılı olma şansımız var mı?” diye sorulmuş. “Devlet tarafından desteklenen ortaklarının kooperatif ilke ve değerlerini dikkate almadan kooperatiflerin sürdürülmesi ne derece mümkündür ya da sürdürülüyor görüyoruz, ama kooperatif oldukları ne derece gerçek ve doğrudur? Kişilere bağlı kooperatifler var; o kişiler ayrıldığında kooperatifler başarılı olamıyor. Bu sorun nasıl çözülür?” diye sorulmuş.

“Kooperatiflere karşı çıkan çevreler bugün kooperatifleri fonluyor. Bu nasıl yorumlanabilir” diye soranlar var.

Kooperatiflerdeki kapasite yetersizlikleri karşısında TMMOB’ye rol biçen, “Ne tür çözümler üretebilir?” diye soru soranlar var. Onu burada cevaplayan olur mu, bilemiyorum.

“Kadın kooperatiflerini klasik kadın rolleri dışına nasıl çıkarabiliriz? Belediye destekleri olmadan nasıl yaşayabiliriz?” diye soranlar var.

“Emek kooperatifleri işsiz meslektaşlarımız için de çözüm olabilir mi?” diye sorulmuş.

“Dijitalleşmenin yarattığı platform ekonomisi karşısında biz nasıl bir model ortaya koyacağız?” diye sorulmuş.

“Ülkemizde kooperatif kurmanın önünde bir engel mi var, neden gerçek anlamda kooperatif sayısı artmıyor? Devlet desteği, belediye desteği olmadan ayakta kalan kooperatif örneği var mı bildiğiniz?” diye sormuşlar.

Bunları bu şekilde okudum, ama “Bu soru neydi?” diye soran olursa tekrar okurum.

Cevap vermek açısından kim söz almak ister acaba öncelikle?

TAYFUN ÖZKAYA- Ben söz alabilirim.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun Tayfun hocam.

TAYFUN AKKAYA- Ben de yorumlardan okumaya çalıştım soruları. En zor sorudan başlayayım. Mustafa Serdar Köksal arkadaşımız şöyle bir soru soruyor: “Kişilere bağlı kooperatifler var; o kişiler ayrıldığında kooperatifler başarılı olamıyor. Bu sorun nasıl çözülebilir?” En zor soru bu. 1980’lerden sonra, hatta 80’lerden de önce, özellikle tarımsal kooperatifçilik, yani köy kalkınma kooperatifleri alanında büyük bir kriz yaşanmıştı. Bazı hastalıklar ortaya çıkmıştı o zamanlar. Nedir bunlar? Katılımcılığa çok önem verilmiyordu ve kooperatifler yerine birliklerin, hatta merkez birliğinin güçlenmesi öngörülüyordu. O dönemlerde bir kooperatifler bankası satın alınmış olmasına rağmen bu banka elden kaçırıldı. Bu çok ciddi araştırılması gereken bir şey mesela. 1980 darbesi kooperatiflere büyük bir darbe indirdi, merkez birliği ortadan kaldırıldı ve yıllar sonra açılabilir bu. Ama şunu söylemek istiyorum: 1980 öncesinde de kooperatiflerdeki bu hastalıklar

yüzünden bazı problemler ortaya çıkmıştı. 2000’li yıllara doğru İzmir Köy Kalkınma Kooperatifleri de çok kötü bir duruma geldi, yolsuzluklar oldu. O zamanki Üniversitede Tarımsal Uygulama Araştırma Merkezimiz vardı. Ben de yönetici idim. Biz bu sorunlara İzmir’deki önemli, gelişmiş kooperatiflerle el atmaya çalıştık. Bir toplantı yaptık, toplantı sonunda İzmir Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliğine büyük kooperatifler müdahale etme kararı aldılar ve yönetimi aldılar. Ama aldıkları şey boş bir kasa ve bir sürü borçtu. O dönemde şunu görmüş olduk: 1980 sonrasında bu kooperatifçiler aşağı yukarı 10-15 yıl boyunca birbirlerinden kopmuşlar ve yeni gelen kuşak kooperatifçilikten son derece uzak. Şimdi yavaş yavaş kentlerde tüketim kooperatifleriyle alışılmaya çalışılıyor, ama kırsal alandaki gençlik hâlâ buna uzak. Bölgesel bir unutma, hafıza kaybı oluştu. Yani bütün Türkiye’de kooperatifçiliği unuttuk. 1,5 kuşak teorisi diye bir şey var; yani 1,5 kuşak içinde kooperatifçilik eğitimi yapmazsanız, güçlendirmezseniz, düşünce yapısı da ciddi bir şekilde çöküyor ve Türkiye’de de gerçekten çöktü.

Şu anda mesela, Türkiye’de kalkınma kooperatiflerinin ciddi bir yönü yok ve muhtemelen bizi de dinlemiyorlar şimdi, yani birçok birlik başkanı veya merkez birliği başkanı. Dinlediklerini hiç zannetmiyorum. Onlara bir şekilde ulaşmak lazım belki. Tabii ki, eğitim yapıp bunu desteklemek gerekiyor, bu kopukluğu ortadan kaldırmak gerekiyor ve katılım gerekiyor. Kişilere bağlı kooperatiflerin olması katılımın olmamasından kaynaklanıyor. Yeterince bir katılım olamadığı için ve eğitim de verilemediği için, geçtiğimiz dönemlerde maalesef bunu gerçekleştiremedi kooperatiflerimiz. İzmir’de öyle kooperatifler gördük ki, birtakım insanlar kooperatifi ele geçirmişler. Mesela, iflas ediyor kooperatif; yani 3-4 yıl üst üste zarar ediyor, haberleri yok üyelerin.

OTURUM BAŞKANI- Sevgili hocam, öz olarak verirseniz memnun oluruz; çünkü çok soru var ve başka konuşmacılar da konuşacaktır.

TAYFUN ÖZKAYA- Toparlamaya çalışayım.

Ünal Bey, “Kooperatiflere karşı çıkan çevreler bugün kooperatifleri destekliyor” demiş. Ben ciddi bir destekleme görmedim aslında. Kooperatifleri bölmek, parçalamak için bir şey yürütülüyor diye düşünebiliriz.

Ali Vaiz Garipoğlu, “Devlet, belediye desteklemeden, kendi ayakları üzerinde duran kooperatif var mı?” diye sormuş. Var tabii. Yani İzmir için söyleyebilirim: Çok başarılı kooperatiflerimiz var İzmir’de. Sayıları belki çok

değil, batanlar da oldu. Bunların bir kısmı belediye desteği falan almıyorlar ya da sonradan belediye desteği almaya başladılar. Böyle bir durum söz konusu.

Mustafa Serdar Köksal, akıllı tarım, teknolojik kullanımı konusuna da değinmiş. Hatta bir arkadaşımız platform ekonomisi üzerinde de durmuş. Dünyada platform ekonomisi üzerine çalışan kooperatifler var mesela. Onlar örnek alınmalı, incelenmeli. Ama maalesef, önemli bir kesiminin bu konudan haberdar olmadıklarını düşünüyorum. Tarımda dijitalleşme veya yapay zekânın tarımda kullanımına karşı değiliz tabii. Bu tür şeylerin tarımı kurtaracağı falan şeklinde bir algı var. Ama topraksız tarım, düşey tarım falan gibi şeylerle sorunları doğru görmediğimizi düşünüyorum ve yanlış bir yola gittiğimiz düşüncesindeyim. Örneğin hassas tarım denilen uygulama endüstriyel tarımı devam ettiriyor. Bu yeniliklerin agroekoloji ile entegre edilmesi gerekiyor. Şirket çıkarlarına hizmet etmemeli.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkürler.

Sorulara cevap vermek isteyen var mıdır?

Prof. Dr. OĞUZ OYAN- Ben konuşabilirim.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun Oğuz hocam.

Prof. Dr. OĞUZ OYAN- Teşekkür ederim. Oturumdaki bütün konuşmacı arkadaşlardan çok yararlandım. Sorular için de teşekkür ediyorum. Çok soru var. Bu sorulardan bir kısmına tayfun hoca cevap verdi. Ben de “Devlet destekli kooperatif modeli sürdürülmeli mi? Belediye destekleri olmadan kadın kooperatifleri yaşayabilir mi? Kooperatif sayısı neden artmıyor? Devlet, belediye desteği olmadan ayakta kalmak mümkün mü?” sorularına topluca değineyim.

Bir kere, kooperatifçilik ilkeleri -bunu Murat Başkan da baştan söylemişti- açısından şu var: Kooperatifler dışarıdan, hükümetten destek alabilirler; ama bu desteklerin karşılığında bağımsızlıklarını, özerkliğini yitirmesinler. Eğer bu koşula uyuluyorsa, o zaman niye destek alınmasın? Tabii, bu merkezi yönetim olabilir, yerel yönetim olabilir, her ikisi de birden olabilir. Bu önemli. Bu tür destekler olmadan gerçekten -tarım kooperatifçiliği açısından söylüyorum, yani diğer kooperatif türleri açısından bu farklıdır- tarım kooperatifçiliği açısından, özellikle küçük üreticiliğin merkezinde olduğu

bu tarım kooperatiflerinde eğer belirli bir kapasiteye ulaşmak isteniyorsa, ölçek büyütülmek isteniyorsa, bu tür destekler olmadan biraz zor gidiyor. Hele bir de bu kooperatif ya da birliklere şu tür işlevler yükleniyorsa ya da kendilerine yüklüyorlarsa; yani hasat döneminde o ürünün alımı ve satımı üzerinden kooperatif üyesi olmayanlara da bir fiyat istikrarı sağlamak gibi hedefler varsa, o zaman ürün alım dönemlerinde çok ciddi anlamda krediye, ucuz krediye, enflasyon oranlarının çok altında sağlanabilecek, bir yıl içinde geriye döndürülmek üzere, bir krediye ihtiyaçları çok yüksektir. Bunu eğer bankalardan temin etme yoluna giderlerse, mevcut kredi faizi oranlarında bu, o kooperatiflerin bir sonraki dönemlerde bu alım faaliyetini sürdürmelerini imkânsız kılıyor. Özellikle böyle işlevler yüklenen daha cesametli kooperatiflerden bahsediyorsak, mutlaka desteğin planlanması, örgütlenmesi gerekiyor. Bunun dışında, başarılı yerel yönetim destekleriyle başarılı olabilmiş kooperatif örnekleri var; bunların sürdürülmesi gerekir.

Şu oluyor tabii: Bir yerel yönetim bir kooperatife destek verdiği zaman, bir başkasına kıyasla onu tercih etmiş oluyor. Dolayısıyla buradan gelen eşitsizlikler oluşabiliyor. Mümkün olduğu ölçüde yaşatabilmek açısından, belki o destekleri daha eşit ölçeklerde dağıtabilmek gerekir.

Kooperatiflerde devlet desteği olduğunda, eski örneğe bakarsak, 2000 öncesinde çok ciddi anlamda devlet müdahalesi vardı. Örneğin, Tarım Satış Kooperatifi Birliklerini söyleyeyim. 4 Yönetim Kurulu üyesi, artı Genel Müdür dışında, yönetime Hazine Müsteşarlığından birisi, ilgili bakanlıktan birisi ve Ziraat Bankasından birisi, 3 kişi daha katılıyordu. Şimdi bu uygulama yok, ama o uygulama olduğu zaman bir bağımsız kooperatifçilikten bahsetmek mümkün olamıyordu.

Kooperatif sayısının artmamasının bir nedeni de, 12 Eylül 1980'i düşünün; sanık sandalyesine oturtuldu kooperatifçiler. Örneğin, Köy-Koop Başkanı bunların arasındaydı. Özellikle 1980'lerde çok kötülendi kooperatifler. Daha sonra bunu toparlamaya çalıştılar. 2000'lerde yeniden IMF, Dünya Bankası programıyla kooperatiflerin kolları budandı. Böyle bir dönemde, şimdi yeniden bir kooperatifçi hareket canlandırılmak isteniyor. Bu kolay değil, çünkü olumsuz örnekler çok fazla. Olumlu örnekleri arttırmak ve ilgili kesimlerin gözüne sokabilmemiz gerekiyor. Tayfun hocadan biliyorum, buradaki arkadaşlar çok ilgiyle sürdürüyorlar bu konuda çabalarını.

Bu konuda, kooperatif hareketinin gelişmesi bakımından önümüzdeki dönemde umutluyum. Özellikle de bugünkü iktidar yapısının kooperatif düşmanı çizgisi aşılabilirse, bugünkü Tarım Bakanlığının yaklaşımları

aşılabilirse, yeni bir dönemde yeni bir canlanma olabileceğine dair ümitlerim var.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ederim.

Aslında bir hocam daha söz bekliyor, ama verilen her destek mutlaka kooperatifin bağımsızlığına ya da özerkliğine zarar veriyor gibi bakmamak lazım. Değil mi hocam? Önemli olan, kooperatiflerde gerçekten o bağımsız yapıyı yaratacak ilkeleri, kuralları, işleyişi benimsemek. Bunu yaptıktan sonra da destek neden olmasın?

Uygar hocam söz istiyordu yanılmıyorsam. Onun cevaplarını alalım.

Dr. UYGAR YILDIRIM- Herkese tekrar merhaba.

Kooperatiflerin fonlanmasıyla ilgili bir soru vardı, yani “Daha önce kooperatiflere karşı olanlar şimdi fonlamaya başladılar. Bunu nasıl açıklıyorsunuz?” diye bir soruydu. Aslında sunumumda biraz oraya değinmeye çalıştım. Yani kooperatifler, içine girdiğimiz süreçte ayrı bir kanaldan da gelişim gösteriyor. Şu an Dünya Bankasının, Avrupa Birliği’nin ayırdığı çok ciddi fonlar ve destek programları var. Anadolu’da çok sayıda kooperatif de bu fon ve desteklerden yararlanmaya başladı. Özellikle bu organik ekolojik ürünler artık gıda sektörü içerisinde ayrı bir pazar yaratıyor, ayrı bir kâr ve birikim alanı yaratıyor. Bu anlamda, yerelde girişimciliğin geliştirilmesi anlamında kooperatifçiliğin bu uluslararası fonlarla desteklenmesi gibi yeni bir perspektif de var. Bunun ilk sonuçlarını da görmeye başladık. Gaziantep’te görev yapıyorum. Orada, bu tip fonlarla çalışan birçok kooperatif kuruldu. O nedenle artık farklı sınıfların, sermayenin, emekçi sınıfların farklı kooperatifçilik modelleri ürettiğini, kendi içerisine çok homojen olmadığını altını bir kere daha çizmek gerekiyor diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Ben de çok teşekkür ediyorum.

Serkan hocam, söz alacak mısınız?

Doç. Dr. SERKAN ÖNGEL- Çok kısa bir şeyler söyleyebilirim. Gerçekten çok doyurucu bir toplantı oldu. Sizler başta olmak üzere, hem TMMOB’ye, hem bu değerli hocalarla bizi buluşturanlara teşekkür ediyorum.

Tabii ki, kooperatif meselesini ele alırken, kooperatiften ne anladığımız herkes için çok netleşmesi gereken bir şey. Çünkü kooperatifçiliğin kendi ayakları

üstünde duran bir biçimde aşağıdan yukarı gelişen bir harekete dönüştüğü çok kısa bir evre var Türkiye açısından. Oğuz hoca da biraz bahsetti; yani 12 Eylülün yarattığı karanlığın bir boyutu da bu. Bu anlamda, bu işin bundan sonra nasıl taşıyıcılığı olabilir, insanlar tekrar kooperatif fikrini bir ihtiyaç olarak ortaya koyup nasıl bunun üzerine bir dayanışma formu kurabilirler, bu biraz bunu yaratacak kültürle de bağlantılı. Ama yine Uygur hocanın da belirttiği gibi, günümüzdeki durum, bu fonların şekillendirdiği bir şekilde, onların harekete geçirdiği bir kooperatifçilikten daha çok, bağımsız, kendi ayakları üzerinde durabilen ve gerçek bir dayanışma ihtiyacı üzerine şekillenen kooperatiflere ihtiyaç var. 80 öncesinin Köy-Koop'larını, Halk-Koop'larını biraz hatırlayıp, bunları biraz da o günün politik iklimi üzerinden bunları görerek, işin özünü ihmal etmeden -çünkü her toplumsal hareket gibi inanmış kadrolara ihtiyaç var- kooperatifçilik hareketinde de samimi bir şekilde bunu bir dayanışma formu olarak gören kadrolara ihtiyaç var. Bu kadrolar çıktığı ve bu dayanışma inancı geliştiği oranda kooperatiflerin de gerçek zemine oturacağına inanmak gerekiyor diye düşünüyorum.

Bu fırsatı verdiğiniz için tekrar teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkürler.

Her bir değerli konuşma için, her bir katılımcı için ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Bu sempozyumu planlarken, çok uzun sürelere yayamayacağımızın farkındaydık; çünkü Zoom'dan olunca, online olunca, ilgi bir süre sonra dağılmaya başlıyor. Ne yaparız, nasıl yaparız da, en azından derli toplu bir şekilde sunabiliriz diye epey bir kaygılanmıştık; ama bu oturum gösterdi ki, biz bunu başarmışız. Bir sonraki oturumun da böyle olacağına inanıyorum. Kendi adıma çok şey öğrendim. Bu yayın Youtube'da kalacak. Umuyorum ki, izleyemeyenler de izleyecektir.

İyi ki varsınız, iyi ki bizlerle bilgilerinizi paylaştınız. Daha sonra yapacağımız daha geniş katılımlı, belki diğer sektörleri de kapsayan TMMOB etkinliklerinde yine hep birlikte olmayı umuyoruz. Yüz yüze olmasa da sizlerle olmak çok büyük bir güç verdi hepimize.

Tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

Bir sonraki oturumu başlatsın diye, Gıda Politikaları Çalışma Grubu Başkanı sevgili Murat arkadaşımı davet etmek istiyorum öncelikle.

2. OTURUM

TÜRKİYE’DE KOOPERATİF DENEYİMLERİ

Oturum Başkanı: Murat ASLAN/Gıda Politikaları Çalışma Grubu Bşk.

OTURUM BAŞKANI- Türkiye’de Kooperatifçilik Deneyimleri” konulu İkinci Oturuma başlıyoruz. Bu oturumda, kendi alanında uzman ve saha deneyimleri bulunan değerli katılımcılarla kooperatif deneyimlerini paylaşacağız.

Öncelikli olarak bu etkinliğin gerçekleşmesinde emeği geçen herkese ve tüm katılımcılara şükranlarımı sunuyorum. Tüm izleyicilerimizi de saygıyla selamlıyorum.

TMMOB, 21. Yüzyılın ilk yarısında, dünyanın her geçen gün artan sorun alanlarına birinin daha eklendiği COVID 19 pandemi döneminde insanların büyük çoğunluğunun hiç eksilmeyen açlık ve yoksulluk sorununun giderilmesinin alternatif arayışlarını gündeme getirerek çözüm bulma amacını meslek örgütü sorumluluğu ve demokratik kitle örgütü bilinciyle gerçekleştirmeye çalışmaktadır. TMMOB’nin bu yaklaşımı önemlidir ve değerli görülmelidir. Dünya tarihini bir bütün olarak ele alırsak, bunun son 200 yıllık dönemi, sorunların artık bir bölgeye ait olmaktan çıkıp bütünü ilgilendirdiği bir dönem olarak adlandırabiliriz. Sanayi Devrimi sonrası dünyamız artık eski dünya değildir, yaşama dair birçok unsur değişime uğramıştır. Yaşanan olumsuzluklar anlamında, plansız kentleşme, hızlı nüfus artışı, çevre tahribatına neden olacak ölçüde sanayileşme, artan silah ekonomisi, büyük kayıpların verildiği savaşlar, sömürgeleşme, canlıların temel ihtiyacı olan gıda maddeleri de dâhil tüm malların ticarete konu olması, doğanın bilinçsizce tahribini sayabiliriz.

Bütün bu olumsuzlukların yanı sıra, insan, doğa ve hayvan haklarının kabulü, hukuk kurallarının kabulü; sanat, kültür ve teknoloji alanındaki gelişmeler olumlu olarak görülebilir. Bu duruma bakıldığında, bütün bunları aynı zamanda iyile kötüünün, doğruyla yanlışın bir mücadelesi olarak da adlandırabiliriz. Ancak, var olan bir gerçek var ki, bütün bu mücadele süreçleri insanlığın tamamının temel ihtiyacı olan yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarına dair çözülememiştir. Bugün itibarıyla dünyamızda 800 milyondan fazla insan açken, 2 milyardan fazla insan da temiz içme

suyuna ulaşmamakta. Dünyanın geleceğine ilişkin bu şekilde bir olumsuzluk varken, gelişmiş ülkeler bir taraftan sosyal, kültürel ve ekonomik alanda ilerlemiş, ülke insanların ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılamış, üretimden kaynaklı artı değerlerini de özellikle çokuluslu şirketleri vasıtasıyla geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere pazarlayarak bağımlılıklarının devamını sağlamıştır. Gelişmiş toplumların bütün bu gelişmişliklerinin arka planına bakıldığında ise, tarihsel süreçte ortak amaçlar doğrultusunda güçlerini birleştirme azim ve kararlılığının olduğu görülmektedir. Kooperatifleşme bunun önemli bir sacayağı. 19. Yüzyıl ortalarında İngiltere’de başlatılan kooperatifçilik, sonrasında Fransa, Almanya ve diğer gelişmiş ülkelerde yayılım göstermiştir. Bireysel ekonomisini korumak ve geliştirmek amacıyla gönüllü kooperatifler çatısı altında bir araya gelen insanlar sadece kendileri için değil, yaşadıkları toplum için de önemli ekonomik ve sosyal kazanımlar elde etmişlerdir. İlerleyen dönemlerde kooperatifler yalnızca zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olmaktan çıkmış, başarılı girişim örnekleri haline gelmiştir.

Bugün Avrupa Birliği’nde yaklaşık olarak 250 bin civarında kooperatif işletmesi mevcuttur. 5.4 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Avrupa Birliği’nin birçok ülkesinde, Hollanda’da tarım sektörünün yüzde 83’ü, Finlandiya’da yüzde 79’u, İtalya’da yüzde 55’i, Fransa’da ise yüzde 50’si kooperatifler vasıtasıyla yürütülmektedir. Amerika’da çok değişik işkollarında kooperatifler mevcut olup, kooperatiflerin toplam iş hacminde 900 milyar dolara yakın bir gücü mevcuttur. Kooperatiflerin dünya genelinde ise 280 milyondan fazla insana istihdam sağladığı bir durum mevcuttur.

Oturum başlığımıza esas olmak üzere, Türkiye’deki kooperatifçilik deneyimleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlamıştır. Niş Valililiğine atanan Mithat Paşa’nın köylülerin ekonomik sorunlarını çözmeye çalıştığı sorunlara bir çözüm amacıyla 1863 yılında kurmuş olduğu Memleket Sandıklarıyla başlayan süreç Cumhuriyet döneminde de Mustafa Kemal’in özel bir önem vermesiyle gelişmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1 Şubat 1931 günü İzmir Ticaret Odasıyla yapmış olduğu toplantıda, “Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevî kuvvetleri zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Üreticilerin birleşmesinden kişisel çıkarlarının azalacağını düşünenler tabii ki şikâyet edeceklerdir.” Gittiği yerlerde yaptığı konuşmalarda da insanların kooperatifleşmeye çaba gösterip önem vermelerine her zaman önyak olmuştur.

Kooperatifçiliğin ülkemiz gerçeklerine yönelik etkilerinden birisi de hiç şüphesiz ki kadınların çalışma hayatına katılımını sağlayarak, ekonomik ve sosyal bağımsızlığını kazanmalarına sağladığı katkıdır. TÜİK istatistiklerinde, istihdama katılımı erkeklerin çok gerisinde olan kadınların en önemli istihdam alanları tarım sektörüdür. Yine aynı istatistikler göstermektedir ki, bu sektörde çalışan kadınların çok önemli bir kısmı ücretsiz aile işçileridir. Kırsal alanda yoksulluğu en çok hisseden de yine bu kesimdir. Ekonomik sorunların dışında, ülkemizde kadınlar cinsiyet eşitsizliği, eğitim hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanamama ve fırsat eşitliğiyle de mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu anlamda, özellikle kırsalda yaşayan kadınların kooperatifleşmeyle beraber yaşam alanlarında kendilerini daha mutlu ve başarılı kılabilecek kazanımlar elde etmesi için kooperatifleşme son derece önemlidir. Bu çerçevede, ülkemiz kooperatifçiliği deneyimlerinin konuşulması, başarılı örneklerin tüm kamuoyuyla paylaşılması ve elde edilen birikimlerin ışığında yeni ve ileri daha nelerin yapılabileceği hususu son derece önem taşımaktadır.

“Türkiye’de Kooperatifçilik Deneyimleri” başlıklı İkinci Oturumumuza, “Türkiye’de Kooperatif Mevzuatı” konulu sunumla başlayacağız. Bu konuda bizleri Sayın Nadir Şimşek bilgilendirecektir.

Öncelikli olarak kendinizi kısaca tanıtıp başlarsanız çok mutlu olacağız. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyorum.

Buyurun.

NADİR ŞİMŞEK- Çok teşekkür ederim.

İstanbul Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Üyesiyim. İstanbul İl Tarım Müdürlüğünde görev yapmaktayım.

Türkiye’deki kooperatif mevzuatına geldiğimiz zaman -biraz önce değindiniz, Memleket Sandıklarından bahsettiniz- 1863 yılında Mithat Paşa Niş Valisiyken, oradaki çiftçilerin tüccarlardan almış oldukları paraların faizlerini ödeyemedikleri ve bu faizler altında ezildiklerini görünce, oradaki çiftçilerin örgütlenmesi yönünde bir çalışma yaparak Memleket Sandıklarını kuruyor ve başarıyor. 1867 yılında da bunun bir kanuni yapısını hazırlıyor. Bu Memleket Sandıkları bir süre çalışıyor, 1883’e kadar; fakat bir süre sonra bozulmalar meydana geliyor. Daha sonra isim değiştiriyor, Menafi Sandıkları oluyor. Bu Menafi Sandıkları da belli bir süre çalışıyor, faydalı işler yapıyor. Bunlarda da

bazı bozulmalar meydana gelmesiyle beraber, 1888 yılında Ziraat Bankası bu varlıklar üzerinde kuruluşunu tamamlamış oluyor. Bundan sonraki çeşitli dönemlerde çeşitli mevzuatlarda kooperatiflere yönelik çeşitli atıflar yapılmakta. Bunlardan en önemli olanlarından birisi de 1924 yılındaki İtibari Zirai Birlikleri Kanunudur. 1911-1922 yılları arası savaş yıllarıdır, o dönemde 13 milyon nüfusu % 80 köylüdür. Anadolu'da yaşayan insanların çoğu, gençler savaşa gidiyor. Köyde geri kalan insanların çoğu hasta, sakat ve üretimde ciddi anlamda kopuşlar meydana gelmiş. Atatürk, o dönemdeki üretimdeki azalmayı farkında olduğu için, bu işin önemini anlatmak için, “Köylü milletin efendisidir! Milli ekonominin temeli ziraattır” diyor ve üreticilerin motivasyonunu arttırarak tekrar üretime teşvik ediyor. Atatürk, aynı zamanda 1925 yılında, Ankara'da Memurin Erzaklar Kooperatifinin 1 numaralı üyesi, İnönü'de bunun 2 numaralı üyesidir. 1927'de, İzmir'de İtibari Zirai Birliği kuruluyor. 1936 yılında, Silifke kazasında Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi kuruluyor. Atatürk, aynı zamanda bu kooperatifin 1 numaralı üyesidir. 1937'ye kadar, Cumhuriyetin ilk yıllarında kooperatiflere yönelik bir bilinç gelişmesi, bir bilinç sıçraması olduğunu biliyoruz. Bu tarihlerden sonra da çeşitli kanunlarda kooperatiflere yönelik atıflar var. En önemlisi 1961 Anayasasının 51. Maddesi. Bu anayasada, “Devlet, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirler alır” diyor. Bundan sonra, 1969 yılında da 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu Mecliste kabul ediliyor ve bu Kanun, birazdan işleyeceğimiz bütün mevzuatın da temelini oluşturmuş olacak.

1982 Anayasasının 171. Maddesinde de kooperatiflerin, tüketicilerin ve üreticilerin korunması açısından kooperatiflere vurgu yapacak bir madde yer almakla beraber, aynı zamanda 82 Anayasanın demokratik ruhu olmadığı için, kooperatifler ona bağlı olarak Türkiye'de ciddi anlamda gelişmemiş ve ciddi manada mağduriyetler yaşamıştır.

10 Mayıs 1969 yılında ilk çıkan Kooperatifler Kanununun Resmi Gazete'deki nüshasını görmekteyiz.

Kooperatifçilik mevzuatında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda şimdiye kadar toplam 19 tane değişiklik yapılmış. En son yapılan değişiklik de 26 Ekim 2021 tarihinde yapıldı. Aslında daha önce, kooperatiflerin işlevsel olması için, etkin hale getirilmesi için Türkiye çapında çeşitli toplantılar, çeşitli öneriler falan yapıyordu. Bütün bu önerilerin göz önüne alınarak, kooperatiflerin daha işlevsel hale getirilmesi için, daha demokratik hale getirilmesi için, baştan aşağıya tarımsal alanı da toparlayacak türde bir yeni

kanun yapılması, bir mevzuat düzenlenmesi gerektiği hep söylenmiştir; fakat böyle tek başına bir mevzuattan ziyade, kanunda bir değişiklik yapıldı. Yeni yapılan bu değişikliklere de önemli bazı maddeler eklendi. Bunlardan birincisi, kooperatif bilgi sisteminin yasal hale getirilmesi yönünde bir madde bulunmakta, yine elektronik ortamda genel kurulların yapılması bulunmakta. Elektronik ortamlarda kooperatif ortakları oraya giriyorlar ve oradaki kooperatiflerinin gelir-giderlerini, bütçelerini görebilme şansına sahip oluyorlar. Yönetim ve denetim kurulu üyelerine eğitim zorunlu hale getiriliyor. Tabii, yönetmelikleri daha çıkmadı. Yönetmelikleri çıkarılacak. Bu yönetmelikte, çeşitli kooperatiflerin ortak sayıları, ciroları ve büyüklüklerine göre yönetim ve denetim kurulunun mutlaka kooperatifçilik konusunda yetkinliklerinin artırılması açısından bir eğitime tâbi tutulması yönünde yeni bir düzenleme oldu. Dış denetim yasalastı, kooperatif üst birliklerine aslında bu konuda böyle bir yetki büyük bir ihtimalle verilecek. Bu da yönetmelikle düzenlenecek. Kooperatif üst birliklerinin, kooperatif dış denetiminde aktif rol alması gerekmektedir. Tabii, aynı zamanda gelir-gider ve bilançoları, mali tabloları yönünde bir denetim olacak, dolayısıyla birliklerin şimdiden buna yönelik bir çalışma ve hazırlık içerisinde olunması gerektiğini söylemek isterim.

Kadınların kooperatifleşmesi yönünde ciddi anlamda iyileştirmeler var. Baktığımız zaman, kooperatif kurulduğu zaman bunların ticaret sicil müdürlüğünde tescili ve ilanında çeşitli masraflar gerekiyordu. Yeni düzenlemede, kadınların ve engellilerin çoğunlukta olduğu kooperatiflerin bu tescil ve ilan işlemlerinde ücretlerin alınmayacağı yönünde bir iyileştirmenin de olduğunu söyleyebiliriz. Kooperatiflerin ciddi anlamda bir finansal sorunu var. En azından bir kooperatifçilik bankası kurulabilirdi, kooperatiflerin diğer sorunları üzerinde başka düzenlemeler de yapılabilirdi. Onları da göremiyoruz. Büyük ihtimalle önümüzdeki dönem de yine bir değişikliğe gidilebilir.

4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Hakkındaki Kanuna baktığımız zaman, bu Kanunda da 7 tane değişiklik yapılmış şimdiye kadar. 1181 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Birlikleri Kanununda da şimdiye kadar 8 tane değişikliğe gidildiğini görüyoruz.

Türkiye'de kooperatifçilik yapısına baktığımız zaman, öncelikle tabii ki birim kooperatiflerine değinmek istiyorum. 7 kişi toplanıyor, bir birim kooperatif kuruyor. Bu birim kooperatifte de yine tüzelkişilik kazanan kooperatifler

kendi aralarında bir üst birlik kuruyorlar, il birliği kuruyorlar. Bu 7 tane il veya bölge birliği birleşerek kendi arasında kooperatif merkez birliğini kuruyor. Bu kooperatif merkez birlikleri de Milli Kooperatifler Birliğine mevzuat gereği ortak olabiliyorlar. Fakat burada bir üst birlik ortak olma zorunluluğu da yok. Bu son düzenleme şöyle bir şey de yapıyor: Tarımsal desteklemeler yapan kooperatiflere, “Birim kooperatif size ortak olmak için başvurduğu zaman, bunu reddetmeyin, bunları mutlaka ortak edin” diye bir düzenleme de var.

Kooperatifçiliğin tarihi ve gelişimi yönünde önemli konuşmalar yapıldı. Ben burada biraz hızlı geçeyim. Baktığımız zaman, kooperatifleşmeye ciddi anlamda dünyada emek veren öncüler; Robert Owen, Dr. William King, Rochdale öncüleri ve Mithat Paşa’lar var. Başlangıç yılı 1844 yılında, Manchester kentinde kurulmuş tüketim kooperatifiyle başlıyor. Hemen bundan 20 yıl sonra da Mithat Paşa tarafından 1863 yılında kurulan kooperatif. Dünyada kooperatif sayısı günümüzde 3 milyonun üzerinde. Türkiye’ye baktığımız zaman, bu 48 bin civarında. Kooperatiflere ortak sayısı dünyada 1 milyarın üzerinde, Türkiye’de de bu 6 milyon civarında. Dünyada 280 milyon kişi kooperatiflerde çalışıyor. Türkiye’de bunun tahminini bir ara 100 bin olarak verebiliyorduk, fakat bu tahminin çok doğru olmadığı ortaya çıktı. Dolayısıyla bu kooperatif bilgi sisteminin yönetmeliğin de çıkmasıyla beraber artık ciddi anlamda derli toplu bir bilgi akışı olacağı için, büyük bir ihtimalle önümüzdeki sene Türkiye’de ne kadar kişinin kooperatiflerde çalıştığının bilgisini de verebileceğiz.

Uluslararası Kooperatifler Birliği günümüzde büyük sivil toplum kuruluşudur. Uluslararası Kooperatifler Birliğine 112 ülkeden 318 üst örgüt üye. Bu 318 üst örgütten 300 büyük kooperatifin cirosu 2.14 trilyon dolar civarında. Bu Birlik, aynı zamanda dünyada tarım, balıkçılık, sağlık, sigorta, konut, bankacılık, tüketim, sanayi gibi kooperatifleri çatısı altında bulunduruyor.

Türkiye’de kısaca bir kooperatif türlerine baktığımız zaman, kooperatif türlerinin farklılıkları, sayıları niye düştü veya niye arttı, böyle bir tablo şeklinde karşılaştırmalı olarak vermek istedim. 2014 yılı sonu verilerine göre, Türkiye’de bu sayı 36 farklı türden, 2020 yıllarında 39 farklı türe kadar çıktı. Ortak sayısı 74 binden 48 bine, ciddi anlamda ortak sayısı düştü. Bunun nedenini birazdan anlatacağım. Ortak sayısı yine 2014’te 7.6 milyonken, bu sayının 6 milyon civarına düştüğünü görüyoruz. Bunun nedeni de, 2011 tarihinde Türk Ticaret Kanununda bir değişiklik yapıldı. “Türkiye’de

kooperatifler aslında var, fakat bu kooperatifler çok etkin değil, yani işlevsel olarak çalışmıyorlar. Kapanış genel kurullarının yapılabilmesi için de çeşitli prosedürler gerekiyor”. Yönetim bulunamıyor, genel kurul toplanamıyor, bir sürü sorun. Orada bir düzenlemeyle, 5 yıl genel kurul yapmayan kooperatifler, bir de 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 81. Maddesine göre dağılım sürecine giren ve benzeri nedenlerle “Terkin işlemini yapar” diyor. Dolayısıyla bir nevi kooperatif var, tabela da var; fakat kendisi gerçekten ortada olmayan kooperatifleri de böylece sistem dışına çıkartmış oldular. Bu da araştırılması gereken bir şey. Yani bu kadar kooperatif kapanıyor ve terkin işlemi yapılıyor, sayıları bu kadar düşüyor. Bunun nedenleri üzerinde ciddi anlamda kafa yorup ciddi anlamda bir araştırmanın da yapılması gerekmektedir.

Yetkili bakanlığa göre kooperatif türlerine baktığımız zaman -tabii ki, Türkiye’deki yasal mevzuat gereği yetkili bakanlıklara göre diyoruz; yoksa, kooperatiflerin demokratik ve özerklik konularını koruması ve bu duruma bir zarar getirilmemesi gerekiyor. Ticaret Bakanlığına baktığımız zaman, tüketim kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, enerji kooperatifleri, esnaf ve kefalet kooperatifleri, eğitim kooperatiflerinin ana sözleşmeleri bu Bakanlık tarafından hazırlandığını görüyoruz. Tarım ve Orman Bakanlığında da tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatiflerinin bu Bakanlık yetki alanında kaldığını görüyoruz. Konut yapı kooperatifi, küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, toplu işyeri kooperatiflerinin de Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı yetkisi altında olduğunu görüyoruz. Yani burada şöyle anlamak lazım: Ana sözleşmeleri ilgili bakanlıklar hazırlıyor, illere gönderiliyor; vatandaş hangi alanda ihtiyaç duyuyorsa, kooperatif kurmak istiyorsa, ilgili bakanlıkların il müdürlüklerine gidiyor, buradaki ilgili birimlerle görüşmelerini yapıyor. Kooperatif ana sözleşmeleri oradaki çalışan personelin yardımcı olması ile belirleniyor.

Türkiye’de tarımsal içerikli kooperatifler ve ortak sayılarına biraz baktığımız zaman, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu yine ana dayanağımız. Tarım satış ve tütün satış kooperatifi mevzuatta farklı. Baktığımız zaman, tarımsal içerikli kooperatifler, tarımsal kalkınma kooperatifi, sulama kooperatifi, su ürünleri kooperatifi, pancar ekicileri kooperatifi, tarım kredi kooperatifi, tarım satış kooperatifi, üretim ve pazarlama, yaş meyve sebze pazarlama kooperatifleri olarak Türkiye’de 11 bin 867 tane olduğunu ve 3.5 milyonun üzerinde ortak sayısı olduğunu görüyoruz. Bunun için bu tabloyu hazırladım.

Aslında Türkiye'ye batığımız zaman, ciddi anlamda kooperatif sayıları var ve burada örgütlü olan üreticilerimiz de hâlihazırda var. Burada temel sorun, bu kooperatiflerin ciddi anlamda etkinliklerinin artırılması gerekiyor. Yani kooperatif var, ortakları var; fakat halen piyasada üretim noktasında ciddi anlamda yer alamadıklarını görüyoruz. Vatandaş üretiyor; bu kooperatiflerin kendi ortağının ürünü alıp, metropole taşıyıp, ciddi anlamda metropollerde onların gelir kaydedecekleri türde değerlendirilmesi lazım. Bunu da nasıl yapmak lazım? Metropollerde de aynı zamanda tüketim kooperatifleri olacak, kırsal alanda üretici kooperatifleri olacak, üretim kooperatifleri üretecek, tüketim kooperatiflerine bu ürünlerini gönderecekler, mekanizma böyle işlemiş olacak. Bir türlü bu mekanizma kurulmadığı için, tarımsal/üretici kooperatiflerin ciddi anlamda sayısı olmuş da olsa, mekanizmada bir sorun olduğu için başarısız oluyor.

Yapılacak hiçbir düzenlemenin kooperatiflerin ilkelerine ters düşmemesi lazım. Bu mevzuat düzenlemelerinde bu ilkelere atıf yapmanın doğru mu olacağı yönünde düşünüyorum bazen. Kooperatifçiliğin temel ilkeleri bazen azalmıştır, bazen 7 tane olmuştur; ama genel mantık itibarıyla kendini hep korumuştur, birbirine benzer olarak 7 tane ilkede bu somutlaşmıştır. Bu ilkeler nelerdir? Gönüllü ve serbest giriş ilkesi, ortağın demokratik yönetim ilkesi, ortakların ekonomik katılımı ilkesi, özerklik ve bağımsızlık ilkesi; eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi; kooperatifler arası işbirliği ilkesi, toplumsal sorumluluk ilkesine aykırı herhangi bir mevzuat değişikliğine gitmemek gerekiyor. Yapılacak bütün değişikliklerin ilkeler doğrultusunda yapılması, Türkiye'de gerçek anlamda kooperatifçiliğin yaşam bulmasına neden olacaktır. Aynı zamanda kooperatifçiliğin değerleri de var tabii. Kendine karşı sorumluluk, demokrasi, eşitlik, dürüstlük, dayanışma gibi temel değerlerinin de önemli olduğunu belirtmek isterim.

Türkiye'de, çeşitli alanlarda, eğitimden, ulaşımdan, tarımdan, sulamadan tutalım, bütün alanları düzenleyecek türde kooperatif yapıları mevcut. Hatta şöyle diyebiliriz: Günümüzde kooperatiflerin bir nikaha yetkisi yok, bir de mezar yeri belirleme yetkisi yok. Onun dışında, gerçekten de ana sözleşmelere baktığımız zaman, farklı farklı sektörlerde ciddi anlamda kooperatifler örgütlenebilir, ciddi işler yapabilir. Ama bir tarımsal kalkınma kooperatifinin ana sözleşmesinden kısaca bir başlık aldım. Bunu kısaca özetlemek istedim. Çünkü mevzuat dediğimiz zaman, aynı zamanda mevzuattan şunu kastediyoruz: Bir kanun, ondan sonra kanuna bağlı olarak ortaya çıkan yönetmelikler, tebliğler ve ana sözleşmeler. Bizim için

ana sözleşmeler çok belirleyici. Çünkü ana sözleşmeler aşağı yukarı her sektörde kurulacak kooperatifin nasıl olması gerektiği ve faaliyet konularının neler olabileceği yönünde ciddi anlamda maddeler içermektedir. Burada tarımsal kalkınma kooperatiflerinin amaçlarında ne diyor? Ortakların her türlü bitkisel, hayvancılık, ormancılık konularında istihsalini geliştirmek ve ihtiyaçlarına cevap vermek; ortakların ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahasını temin etmek; gücünü arttırmak için el sanatları ve tarımsal sanayinin gelişimine yardımcı olmak vesaire. Yani “Tarımın her alanında, kırsal alandan sanayi alanında girdi sağlama alanına kadar, üretim, paketlenme, taşıma, katma değer katma noktasındaki her alanında çalışabilir bir kooperatifleşme üzerine bir örgütlülük sağlayabiliriz” gibi çeşitli konularda yaklaşık ana sözleşme 128 madde. Bunları tek tek saymayayım. Belki günümüzün sorularına cevap verecek türde, kırsal turizm faaliyetleri, birde çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerde bulunmak maddesi de var burada. Aslında bu çevreyi korumak için önemli. Özellikle metropol ve kırsal alandaki kooperatiflerin bu ekolojik yıkımlara karşı ciddi anlamda çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerde bulunma yetkileri de var, kendi ana sözleşmelerinde de bu mevcut. Bunun üzerinde de tarım arazilerini, meralarını, ormanlarını, akarsularını, göletlerini bir bütün olarak korunmaya yönelik faaliyetlerde de bulunabilecekleri yine ana sözleşmeleri gereği, bu da yasal bir statüye kavuşturmuş bulunmakta.

Benim sunumum bu kadar. Soru varsa cevaplandırmak isterim.

OTURUM BAŞKANI- Nadir Bey, teşekkür ediyorum. Kısa bir sürede, Osmanlı’dan bugüne kooperatifçiliğin gelişimine ilişkin mevzuat çalışmaları ile ilgili bilgilendirme yaptınız, mevzuatla ilgili çalışmalardan bahsettiniz. Sorular olursa, sunumların sonunda sizlere cevaplamanız için zaman vereceğim.

Çok teşekkür ediyorum.

Değerli katılımcılar; şimdi de Tarım ve Gıda Üretici Kooperatif Deneyimi konusunda Samiye Genç’in görüşlerini alacağız.

Samiye Hanım, ülkemiz şartlarında çok da kolay olmayan bir coğrafyada, Elazığ’ın Ağın ilçesinde kurmuş oldukları kooperatifler konusunda bizleri bilgilendirecek. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflerin faaliyet konuları, yaşanan zorluklar, kooperatif üyesi kadınların güç birliğiyle bu sorunları nasıl

aştıkları ve kurmuş oldukları kooperatif sayesinde bölgeye sağlamış oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal katkılar konusunda bizi bilgilendireceklerdir.

Buyurun Sayın Genç.

SAMİYE GENÇ- Çok teşekkür ederim.

Ben de herkesi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Bütün akademisyen hocalarımıza çok teşekkür ediyorum. Gerçekten çok güzel bilgiler verdiler. Tabii, o kadar akademik konuşmadan sonra benim konuşmam nasıl olacak, bilmiyorum; ama biz de yaşadıklarımızı anlatmak üzere buradayız.

Önce kendimi tanıtayım. Adım Samiye Genç. 57 yaşındayım. Elazığ'ın Ağın ilçesinde yaşıyorum. Emekli bir memurum. Zabıt kâtibiydim. 2006 yılında emekli oldum. Daha sonra, yazları hep geldiğimiz, yaz tatillerini geçirdiğimiz köyümüze yerleşmeye karar verdik 3 yıldır burada ikamet ediyoruz. . Ağın, aslında çok küçük, 2000 nüfuslu, TÜİK verilerine göre Türkiye'nin en yaşlı nüfuslu ilçesi. Elazığ'ın Keban Barajı kıyısında, çok sakin, doğa güzellikleri olan; emeklilerin çoğunluk olduğu bir ilçe. Bu ilçede kadınların çok üretken olduğunu biliyordum. Zaten ben buralıyım. Kadınların çok çalıştığını, çok ürettiğini ve yöresel ürünlerinin de çok güzel olduğunu biliyorum; ama kadınlarımız bu ürünlerini bir türlü pazarlayamıyorlar, herkesin ürettiği ertesi seneye kalıyor, belki de atılıyordu. Bunun önüne geçmek için bir kooperatif fikri oluştu ve tek tek gezerek, “Ne dersiniz, böyle bir oluşum olabilir mi” diye yokladım. Hepsi gözlerinde ışıltıyla “Evet” dediler. 28 kadın biraraya geldik, içimizden 7 kadın üyemizi kurucu olarak seçtik ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifini kurmak üzere Tarım İlçe Müdürlüğümüze gittik. Tarım İlçe Müdürü bize çok ilgi gösterdi. “Benim hayalimdi bu” dedi, çok memnun oldu ve bize yol gösterdi. Biraz önce Nadir Bey'in anlattığı aşamaları yaptık. 7 ortakla Tarım İl Müdürlüğüne gittik ve orada ana sözleşmemizi imzaladık. Tabii, ben de dâhil, kooperatifin ne olduğunu bilmiyorduk. Biraz araştırdık, daha önce bir şeyler okudum; ama yaşayarak öğrenmek daha bir başka oldu. Arkadaşlarımıza, kooperatifte hemen para kazanılamayacağını söyledim. “Öncelikle uzun bir süre para kazanamayacağız, gönüllü çalışacağız” dedik ve bütün arkadaşlarımız bunu içselleştirdiler ve çalışmaya başladık. Zaten hepsinin tarlası, bahçesi ve çalıştığı bir ortam vardı. Biz sadece bir satış ofisi kiraladık ve bu satış ofisinin kirasını, diğer giderlerinin hepsini cebimizden karşıladık. Yaklaşık 6 ay, 1 yıla yakın yaptık, sattık; ama sürekli cebimizden karşıladık her şeyi. 1 yıldan sonra para kazanmaya başladık. Tabii, medyada

görünür olduk, biraz daha medyayı kullandık, sosyal medyayı kullandık. Dışarıda olan Ağınlı hemşehrilerimiz bize çok yardımcı oldular. Biz hiçbir yardım almadık. Hocalarımızın söylediği kooperatif biçimi biziz aslında; çok demokratik ve kendi ayakları üzerinde duran. 3 yıldır kendi ayaklarımız üzerinde duruyoruz. Tabii, bu sürdürülebilir mi, ne kadar sürdürülebilir, ne olur, onu bilemiyoruz; ama eğer devam edersek daha da ilerleyeceğimizi düşünüyorum. Hedeflerimiz var, hedefler koyduk kendimize. Ağın'da üretilen ürünler, özellikle coğrafi işaretli bir ürünümüz var; Ağın leblebimiz var. Ağın leblebisi kumda kavrulan bir leblebi. odun ateşiyle kum kızdırılarak nohutlar kavrulur ve bu çok lezzetli bir leblebiye dönüşür. Bu leblebi gerçekten Ağın'da birçok işletme açılan ve çok tüketilen bir ürün. Bizim hedefimiz de böyle bir tesis kurup bu leblebiyi bütün Türkiye'ye daha çok tanıtmak.

Tabii, bunun yanında bir sürü ürünlerimiz var; dut pekmezi, dut kurusu, Ağın bademi -Ağın'da badem de çok yükselişte- meyve-sebze kuruları, erişteler, yani 50 çeşit ürünümüz var. Bunları bütün Türkiye'ye gönderiyoruz. Tabii, ilk yıl çok fazla bir şey elde edememiştik. Üreticilerimiz var. Kadın üreticilerimiz haricinde, bir de tedarikçilerimiz oluştu. Yani Ağın'da böyle bir ihtiyaç olduğunu gördük. Tedarikçilerimizden bu saydığım ürünlerin çoğu geldi ve biz hiçbirine hayır demedik. Ama bir sistem kurduk biz. Tedarikçiden gelen ürünün parasını hemen ödeyemiyoruz. “Bunu satacağız, ondan sonra paranızı ödeyeceğiz” gibi bir anlaşma yaptık. Tabii, onlar da kabul ettiler. Bir-iki yıldır bu şekilde devam ediyoruz. Her gün satış ofisimizin kapısında köylü kadınlarımız ellerinde numunelerle ürün getiriyorlar bize. Bu ürünlerin kalite kontrolünü yaptıktan sonra kabul ediyoruz ve onlar adına bu ürünleri satıyoruz. Belli bir süre sonra herkesin parasını veriyoruz. Tabii ki, KDV'sini, belli masraflarımızı da almak zorunda kalıyoruz.

Elazığ'da ilk kadın kooperatifiyiz biz, daha doğrusu yöresel ürün satan kooperatifler arasında ilk kooperatifiz. Aslında bu, Ağın'da bir ihtiyaçmış. Hatta çevre ilçelerden de bize ürünler gelmeye başladı, onların ürünlerini de aldık ve satıyoruz. Aslında bu, bir satış merkezi ihtiyacını karşıladığımızı gösterdi.

Kadınlarımız çok cesurlar. Önceleri kadınlarımızın eşleri, “Yapamazlar bunlar. Belli bir yere kadar gelirler, ondan sonra vazgeçerler” diye düşündüler, ama biz çok kararlıydık. Çünkü kadınlarımız gerçekten çok cesurlar. Hatta benim bazen “Bunu yapabilir miyiz?” diye aklımdan geçirdiğim şeyleri, “Evet, yapabiliriz” deyip gerçekten hayata geçiriyorlar. Bu, bize çok güç veriyor, özellikle bana güç veriyor.

Hocalarımızın söylediği, “Baştaki bir kişi giderse, burası ne olacak?” kaygıları vardı. Buna maalesef bir çözüm bulamıyorum. Şöyle bir çözüm bulmaya çalışıyorum: Arkadaşlarıma diyorum ki, “Her iki yılda bir yaptığımız genel kurulda başkanlık yapabilecek nitelikte olanlar sırayla başkan olsun ve bu görevin zorluğunu, nasıl yapılması gerektiğini anlatsın ve sürece katılsın”. sistem öyle bir oturacak ki, başkan gittiğinde ve başkan değişikliğinde de sürdürülebilir olsun. Bilişim sistemi oluşacak, stok sistemi oluşacak, satış sistemi oluşacak ve artık başta kimseye ihtiyaç olmadan, belki sembolik bir başkan olacak. Kadınlarımızın hepsi çok yetkin. Bizi temsilen toplantılara, gezilere, bir yerlere gittiklerinde, her zaman çok iyi temsil ederler, çok güzel konuşurlar. Yani aslında kadınlara bir yol açan olduğunda, kesinlikle başaramayacakları hiçbir şey yok diye düşünüyorum.

Burada bir esnaf arkadaşımıza, “Şu işi yapabilir miyiz acaba?” diye danıştım. Daha önce bize pek mesafeli bakan o arkadaşımız bana dedi ki, “Vallahi, yapamazsınız diyemem.” Artık bu aşamaya geldik. Tabii ki yolun çok başındayız. Hele hocalarımızı dinledikten sonra, biz emeklemiyoruz bile daha dedik; ama yapacağız dedikten sonra mutlaka yapabileceğimizi gördük. Mesela, bizim kadınlarımız bademşekeri üretiyorlar. En başta gelen ürünümüz o. Kendi ürettiğimiz badem şekerimiz var, eriştemiz var. Zamanla bir üretim merkezi edindik. Eski kaymakam lojmanımız vardı; onu kiraladık Özel İdareden. Ağın çok küçük ve fiziki koşulları da çok imkânsız olan bir ilçe olduğu için, özel bir şey yapamıyoruz; yani bulduğumuz yeri üretim merkezi olarak kullanmak zorundayız. Onun için, burayı üretim merkezi yaptık ve çok da iyi oldu. Bu arada, mantı yapalım diye bir fikir ortaya attı arkadaşlarımız, orada bir de mantı evi yaptık. Misafirlerimize ikram etmek üzere mantı yapıyoruz. Tabii, bu turizm açısından da, Elazığ için, Ağın için iyi bir şey oldu. Çünkü Ağın’da doğru düzgün lokanta yok, çok alternatif yok. Birkaç kadın arkadaşımız lokantacılık yapıyor, ama çok yeterli değil tabii ki.

Zorluklarımız var tabii ki. Mesela, bilgisayar kullanımı konusunda çok yetkin olan arkadaşlarımız olmadığı için, sosyal medyayı kullanma ve bilgisayar konusunda sıkıntılarımız var. Onların eğitimlerini alıp onları da bu işlere katmak istiyoruz.

Sosyal şeylerimiz var. Mesela sosyal alanda, Ağın’da hiç yapılmayan bir kermes yapıldı. Bu da bizim arkadaşlarımızın önerisiyle oldu. “Bunu yapabilir miyiz?” diye biraz mesafeli bakmıştım; ama çok güzel oldu ve Ağın’daki insanlar kermesin ne olduğunu anladılar. Bir kermes yapıp

yoksul çocuklarımızın eğitimlerine birazcık katkıda bulunmaya çalıştık. Bu, arkadaşlarımıza kooperatifin sadece para kazanılan bir yer olmadığını gösterdi. Hatta ilerleyen zamanlarda bir tiyatro grubu kurulsun istiyorum, bir korumuz olsun istiyorum. Buradaki gençler de çok zor durumdadır. Çok az genç var ve ilçede gençlere yönelik hiçbir şey yok. Belki biz de onlara bir önyak olacağız, bir şey yapacağız. Bu konuda da bir çalışmamız olacak.

Diğer taraftan, finansal konuda, makineleşme, araç-gereç konusunda çok sıkıntılarımız var; ama bizim hiçbir zaman ne devletten, ne de belediyeden bir destek talebimiz olmadı. onlar da bize çok ilgi göstermediler. Ama bizim dışarıda yaşayan iş adamı hemşehrilerimiz bize el uzattılar. Birisi bademşekeri makinemizi aldı, birisi badem kavurma makinemizi aldı, birisi dondurucumuzu aldı, bilgisayar hediye eden oldu, paketleme makinesi hediye eden oldu, karton koli kutularımızı hediye eden oldu. Elazığ Ticaret Odasının desteği oldu.

Dışarıda yaşayan ve iş adamı olan Ağınlı hemşehrilerimize bize yardımlarından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Çünkü gerçekten bunlar sayesinde biz özerk olarak çalışıyoruz ve arkadaşlarımıza demokrasinin nasıl bir şey olduğunu da yaşayarak göstermiş olduk. Ben her konuda sadece yönetim kurulu üyesi arkadaşlarıma değil, bütün üyelerimize bilgi veriyorum, “Şunu şöyle yapıyorum, bunu böyle yapıyorum. Şu şöyle olsun mu, fikriniz nedir?” diye bilgi veriyorum. Bazen benim fikirlerimin dışında çok güzel fikirler çıkıyor ve onların dediklerini yapmış oluyoruz. O kadar mutlu oluyoruz ki, kadınların sokakta yürüyüşlerinin değiştiğini görüyorum. Bakışları farklı, artık kurumsal bir yapının parçası olduklarının farkındalar. Bizi temsilen bir yerlere gittiklerinde, “Biz ne kadar güzel şeyler yapmışız” diye fark ediyorlar.

Bu böyle devam ederse... İnşallah devam eder. Çünkü önemli olan sürdürülebilir olmak. Çok zor bir girişim bu. Biz bunu olmayacakmış gibi düşünerek yaptık, ama yaptık. Sonuçta, bir hedefimiz var şimdi bu hedefimize ulaşmak istiyoruz. Bütün kadınlarımızın istihdam edilmesini ve sosyal güvencesinin olmasını istiyoruz. Bunun gerçekleşmesi için leblebi tesisi kuracağız. Bunu er geç yapacağız ve kadınlarımızla el ele verip çalışacağız. Tabii ki, çok zorluklar var, çok yük var. Özellikle vergi yükleri, aidatlar, diğer ödemeler gerçekten bizi çok zorluyor; çünkü biz daha çok küçük, çok yeni bir kooperatifiz. Ama buna rağmen 2021 yılında 493 bin liralık satış yaptık. Diğer kooperatiflerimizle de çok güzel işbirliği yaptık. Mesela, Boğaziçi

Tüketim Kooperatifinden sürekli alışveriş yapıyoruz. Hocalarımızın dediği gibi, tarımda üretilen, tüketim kooperatifinde satılmış oluyor. Aslında biraz onu da gerçekleştirmiş olduk belki. Boğaziçi mensupları Kooperatifi, Göztepe kooperatifi, YerDeniz Kooperatifi, Ataşehir kooperatifi çalışmalar yapıyoruz.

Bu çalışmada bize yer verdiğiniz için sizde ve burada kouşan tüm katılımcılara, hocalarımıza çok teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Samiye Hanım, çok teşekkür ediyoruz.

Değerli konuklar; şimdi de başka bir konu başlığında, dünyada ve Türkiye’de kadın emeğinin mevcut durumu, ülkemizde kadınların sosyal yaşam ve istihdamda yaşadıkları sorunlar, tarım sektöründe sömürülen kadın emeği, bir örgütlülük pratiği olarak kadın kooperatifleri konusunda bizi Ayşe Kaşıkırık arkadaşımız bilgilendirecek. Kendisi aynı zamanda bu konulara ilişkin bir alan çalışması yürütüyor. Bu konuda da bizleri bilgilendirirse mutlu olacağız.

Ayşe Hanım, katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederek sözü size bırakıyorum.

Buyurun.

AYŞE KAŞIKIRIK- Çok teşekkür ediyorum.

Öncelikle herkesi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Önce kendimden kısaca bahsedeyim. İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde, yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda yüksek lisansımı tamamladım. Aynı bölümde doktora aşamasındayım, tezimi yazıyorum. Tezimde ana konum kadın yoksulluğu ve bakım emeği, kadınların aslında görünmeyen emeği. Bugün, tarımda kadınların görünmeyen emeğiyle beraber, genel olarak dünyada ve Türkiye’de, tarımda kadın emeği ve kadın kooperatifleri üzerine genel bir çerçeve konuşma yapmak istiyorum.

Öncelikli olarak dünyada tarımda kadın emeğine bir göz atmakta fayda var. Aslında 1990’lı yılların başında dünya genelinde tarımda kadın emeği yüzde 42 civarındaydı. Ara ara çok hafif yükselmeler, 2000-2005 yılları arasında düşük bir yükselme olsa da, genel olarak iniş trendi gösteriyor. Bunun da en büyük sebebi aslında tarımdaki modernizasyon; yani makineleşme,

teknolojik dönüşüm ve tarımın gelir getirici bir sektör olmasının artık yerini dünya genelinde hizmet sektörüne, sanayi sektörüne bırakması. Bunların dışında, tabii ki neoliberal politikalar; yani artık büyük işletmelerin, büyük şirketlerin olması, aile işletmelerinin veya küçük çiftliklerin hayatta kalma savaşı vermesi, direnememek ve rekabetçi ortamda ayakta kalamamak gibi sebeplerle aslında tarım sektörünün genel olarak payı düşmektedir. Kadınların da tarımdaki emeği 1990'lı yıllarda yüzde 42'ten, 2019'da -bu veriyi Dünya Bankasının tarım istihdamında kadın emeği verilerinden çekmiştim- yüzde 25'lere kadar bir düşüşü çok rahatlıkla gözlemliyoruz. 2021 itibarıyla bu düşüşün devam ettiğini söylemek yerinde olacak.

Tabii, aynı trend bizim için de geçerli. Aslında buna geçmeden önce, genel olarak dünyada tarımda kadın emeği konusunu konuşuyorsak, mutlaka kadınların toprak hakkından, mülkiyetinden bahsetmek yerinde olacaktır. Ancak, dünya çapında tarım arazilerinin sadece yüzde 14'ü kadınların. Görüyoruz ki, geçmiş dönemde aslında kadın istihdamının yüzde 40'ları bulunduğu, şu anda yüzde 25'leri bulunduğu; ama kayıt dışı istihdamda çok büyük çoğunluğu oluşturan, tarımda ekmeden biçmeye, hasattan toplamaya kadar birçok aşamada inanılmaz bir emek yoğun süreci götüren kadınlar, toprak ve mülkiyet sahipliğinde çok gerilerde kalıyor. Özellikle Doğu Asya'da, Afrika'da kadınların topraktaki mülkiyet sahipliği daha da azalıyor. Bu çok trajik bir durum. Oysaki Doğu Asya'da kadınların tarımdaki istihdam oranları diğer ülkelere göre daha yüksek; ama söz sahibi olma, tarımsal topraklar üzerinde karar verici noktada olma oranı çok düşük. Halbuki, kadınların toprak sahipliği arttığı zaman söz sahibi olma düzeyinin arttığı, yani karar noktalarında daha fazla sözünün geçtiği; buldukları bölgede, yerelde, ülkede söz sahibi olabildiklerini, böylece önemli liderler ve gelecek kuşaklar, özellikle kız çocuklar için, gençler için rol model olduklarını söyleyebiliriz.

Türkiye'de, tarımda kadın emeğine baktığımız zaman, aslında Türkiye genelinde tarımın toplam istihdamdaki payı 1970'lerde yüzde 67 seviyesinde, 2010'larda yüzde 25'e geriliyor, 2021 itibarıyla -en son TÜİK işgücü istatistikleri Ekim 2021 yayınlanmıştı- yüzde 17'si tarımda yer alıyor. Toplam istihdam edilen kadın ve erkeklerin toplamını alıyor bu. Yüzde 17'si sadece tarım sektöründe. Biliyoruz ki, hizmet bir numara, sonra sanayi geliyor, tarım sonralarda geliyor artık. Bunun da sebebi, az önce söylediğim gibi, hem modernizasyon, hem teknolojik dönüşüm, hem de tarımdaki gelir getirici faaliyetlerin azalmış olması ve "Büyük balık küçük balığı yutar"

mantığıyla tarımda büyük şirketlerin küçük şirketleri ezmesi fazlasıyla yaygın. Dolayısıyla hayatta kalamama, sürdürülebilirliğini sağlayamama söz konusu oluyor.

Tarım sektöründe çalışanların yüzde 41'inin kadın olduğunu söyledik. Tabii, bu kayıtlı istihdamda böyle; ama kayıtsız istihdamla beraber bu çok daha yüksek, yüzde 70'leri bulduğu tahmin ediliyor. Tarımda çalışan kadınların yüzde 94,5'i sosyal güvenlik sistemine dâhil değil. Az önceki konuşmalarda da zaten bu sıklıkla vurgulandı. Aynı şey erkekler için de geçerli. Zaten tarımda çalışan işçilerin çok büyük bir bölümünün sosyal güvencesi yok. Ancak, kadınlarda bu oranın neredeyse yüzde 100 seviyesine yakın olduğunu çok rahat görebiliyoruz. Tarımsal işlerde çok büyük oranda cinsiyetçi iş bölümü söz konusu. Yani kadınlar özellikle gübreleme, çapalama, paketleme, bu tarz emek yoğun işlerde yer alırken, erkeklerin traktör kullanmayı bilmesi, tarım aletlerini kullanmayı bilmesiyle daha sermaye ve teknoloji yoğun işlerde çalıştığını görebiliyoruz. Bu, aslında genel olarak cinsiyetçi işbölümünün bir ürünüdür. Kadınlar genel olarak kamusal alanın dışında tutulduğundan, kadınlar tüm iş hayatında genel olarak zaten çok düşük oranda. Türkiye'de kadınların istihdama katılımı yüzde 28 seviyesinde, OECD ülkeleri arasında en düşük noktada. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, kadınların ücretsiz aile işçisi, ücretsiz ev işçisi, hane içi işçisi olarak çalışması. Dolayısıyla aynı durum tarımda da geçerli. Geçmişe gidelim biraz. Türk filmlerine, o Yeşilçam'a döndüğümüz zaman, kadınlar sürekli toprakla özdeşleştiriliyor; kadın sürekli ailenin devamlılığı, bekası için toprakta çalışıyor, tarımda çalışıyor; ancak, bunun karşılığında ne mülkiyet sahipliği var, ne emeğinin karşılığını alabiliyor. Erkeklerde bu oran daha yüksek. Erkekler genellikle o işletmenin veya küçük aile toprağı varsa onun mülkiyeti üzerinde olduğu için oradan gelir elde ediyor, ama kadınlarda bu durum söz konusu değil; çünkü kadın toprakla özdeşleştiriliyor ve ev işinin devamı, bakım emeğinin devamı olarak görülüyor aslında tarım işi. Dolayısıyla da cinsiyetçi işbölümünün en yoğun yaşandığı sektör olduğunu söyleyebiliriz çok rahatlıkla. Zaten bu verilerin de ortaya koyduğu gibi, kadınların ücretsiz bakım emeği tarlada da, tarımda da ücretsiz aile işçisi olarak devam ediyor ve ekonomik güvenceden, gelir getirici faaliyetten çok uzak bir tabloyla karşı karşıyayız.

Çok kısa bir şekilde özetleyecek olursak, çok yakın bir dönemde Çankırı'daki buğdayda, özellikle buğday ve arpa üretiminde çalışan 25 kadınla bir görüşme yapmıştım, bir alan araştırmasıydı. Çok çarpıcı sonuçlar elde ettim. Aslında bilinen şeyler, ama birçoğu ücretsiz aile işçisi olduğunun farkında değil;

çünkü ailenin devamlılığı olarak görüyor. Kadınlarda da bu farkındalığın çok geliştiğini söyleyemeyiz. Özellikle kırsal bölgedeki kadınlarda zaten düşük kapasite var; yani eğitim imkânlarından faydalanamamışlar, dijital yetenekleri çok düşük, dolayısıyla aileye ve özellikle erkeğe bağımlılık yüksek seviyede. Dolayısıyla haklarının farkında değiller. Haklarının farkında olmadıkları için de sosyal güvencenin olup olmaması, gelir getirici iş olup olmamasının ötesinde, ailenin devamlılığını düşünüyorlar. Halbuki, mülksüzlük oranı yaptığım alan araştırmasında da ortaya çıktı. Yani kadınların yüzde 75'inin herhangi bir mülkiyeti, en ufak bir toprak parçası dahi yok. Yüzde 90'lara yakın oranda kadınlar kayıt dışı istihdamda çalışıyorlar, yüzde 90'a yakınının herhangi bir maaşı yok. Sorduğum zaman, özellikle yaz döneminde, neredeyse günde 18 saate yakın tarlada çalıştıklarını söyleyen kadınlar var. Yanlarında çocuklarını da beraber götürüyorlar, çünkü "Çok ufak çocuk, kime bırakayım" diyor. Mecburen yanına çocuğunu da alıp götürüyor. Bir bakıma hem evin yükünü üstleniyor, hem de tarlada ailenin devamlılığı için çalıştığını görüyoruz.

Buradan kadın kooperatiflerine geçmek istiyorum. Aslında buraya kadar olan süreçte kadınların ücretsiz emeğini gördük. Kadın kooperatiflerinin zaten Türkiye'deki ortaya çıkış noktası da kadınların bu ev eksenli ücretsiz çalışmasını kolektif bir sistemle, örgütlü bir şekilde, dayanışma ruhu içerisinde ve eşitlikçi bir bakış açısıyla kolektif olarak yapma ve buradan bir gelir getirme isteğiyle ortaya çıktığını görüyoruz. 1999'lu yıllara kadar...

Kadın kooperatiflerinin yoğun bir şekilde Türkiye geneline yayıldığını gözlemliyoruz. En son rakama göre 510'du. Ama tabii ki, bu süre zarfında daha fazla da kurulmuş olabilir. Aralık verilerine göre, Türkiye'de şu anda 519'dan fazla kadın kooperatifi faaliyet gösteriyor. Bir önceki oturumda soru olarak sorulmuştu; evet, cinsiyetçi işbölümünün devamı niteliğinde, daha çok mutfak ve elişinde ağırlıklı olarak kadınların emek gösterdiğini görüyoruz. Çünkü genelde kırsalda çalışan kadınların eğitime ve istihdama katılımları çok düşük olduğu için, yapabilecekleri en iyi şey, yıllardır yaptıkları işi gelir getirici bir faaliyete dönüştürmek. Bu genelde mutfak işi oluyor, eliş, el sanatları oluyor ve buradan gelir getirici bir faaliyete yönelmek istiyorlar haklı olarak. Buradan kurtulmanın da yollarını söyleyeceğim sunumumun sonunda. Tabii ki, herkes istediği faaliyet alanında çalışabilir; ama bununla beraber, kadın kooperatiflerinin eksenini nasıl daha farklı noktalara getirebiliriz, bunu sunumumun sonunda paylaşacağım.

Kadın kooperatiflerine ihtiyaç duyulmasının en büyük sebebi, kadınların öncelikli olarak ekonomik gelir sağlamak istemesi. Zaten yaptığım alan araştırmasında da bunu gördüm. Kadınların bir bölümü çözüm olarak kooperatifleşmeyi söylüyor, kadın STK'larının sahaya inmesini söylüyor, kadınların kuramsal ve bireysel kapasitelerinin örgütlü bir şekilde güçlendirilmesini söylüyor. Bunun da şu an en mantıklı yollarından birisi kadın kooperatifleri, yani örgütlü büyüme. Aslında yerelden başlayan bu hareket, yerelden başlayan kadın kooperatifleri zamanla kadınların hem ekonomik anlamda kendilerine gelir elde ettikleri, hem de motivasyon olarak sosyal ve psikolojik anlamda kendilerini iyi hissettikleri bir dayanışma mekânlarına dönüşmüş vaziyette ve buldukları bölgede önemli bir fark yaratıyorlar. Yani sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir kalkınmaya, hem kadın istihdamına, hem de kadın emeğinin görünür olmasına katkıda bulunuyorlar. Bu bakımdan, kadın kooperatiflerinin aslında yereldeki kalkınmanın bir lokomotifi olduğunu düşünüyorum. Çok önemli görevler görüyorlar. Belki bir kadın için, özellikle kırsal bölgelerde istihdama katılabilmek çok zor. Onlar için istihdama katılımın kapısı tarımla başlıyor. Yani eğer iş hayatına katılmak istiyorlarsa, en kolay yol ve yöntem tarımdan geçiyor. Bunu gelir getirici bir hale soktuğumuz zaman, en azından kadınlar açısından şunu çok rahat gözlemleyebiliyoruz: Kadınlar kendilerini çok daha iyi hissediyorlar, üretken hissediyorlar ve motivasyonlarının da yükseldiğini söylüyorlar. Yine kadın kooperatiflerinde yapılan alan araştırmalarında, “Niçin kadın kooperatifleri kuruluyor, kurulma amacı nedir?” diye sorulduğu zaman, ilk üç sırada, istihdam, gelir getirme, ikinci sırada sosyal alanda güçlenme ve üçüncü sırada ortak çözümler bulma öne çıkıyor. Bu, Dünya Bankasının 100 kadın kooperatifiyle yapılan bir araştırmasıydı. 2016 yılında yayınlanmıştı bu araştırma. Yine bu da çok önemli bir kaynak.

Türkiye’de kadın kooperatifleri ve kadın hareketi arasında da doğrudan bir bağ var. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı’nın 2000’li yıllardan itibaren bu alanda çok aktif olarak çalıştığını gözlemliyoruz ki, yerel veya ulusal düzeyde faaliyet gösteren kadın dernekleri, kadın kooperatifleri üzerine çalışıyor. Ancak, bunun bir hareket olarak daha kolektif bir şekilde kadın kooperatiflerinin kapasitelerinin güçlendirilmesine odaklanması noktasında öncü kuruluş Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, kısa adıyla KEDV. Aslında dar gelirli kadınların yoksulluktan ve yoksunluktan kurtulmasının bir aracı olarak kadın kooperatifleri konumlandırılıyor. Çünkü buldukları bölgelerde o kadınların en rahat yapabileceği şey, az önce söylediğim gibi,

yıllardır yaptığı mutfak işlerini veya elişlerini ekonomik getiri faaliyeti olarak sunabilmesi. Bu noktada da bir yandan kadınlara eğitimler veriliyor. Gözlemliyoruz, kadınlar dijitalde çok zayıflar, mail açmayı bilmiyorlar. Ben yaptığım kimi görüşmelerde kendim teknik destek zorunda kalmıştım. Çankırı için konuşuyorum. Birçoğu hiç mail kullanmamış hayatında, görüntülü konuşmayı çok az biliyor veya bulunduğu konum itibarıyla internet çekmiyor. Dolayısıyla bir bakımdan da kadın kooperatifleri aracılığıyla kadınların da kapasiteleri gelişiyor. Eğitimler alıyorlar, çeşitli programlara dâhil oluyorlar; birlikte hareket etme, kolektif güçten ve dayanışmadan besleniyorlar ve şu anda çok büyük bir kadın kooperatifi hareketi oldu. En son 6. Kadın Kooperatifleri Buluşması yapıldı. Burada mevcut sorunlar masaya yatırılıyor, kolektif bir şekilde çözümler sunuluyor, bir sonuç raporu olarak bunlar tüm kamuoyuyla paylaşılıyor ve yol haritaları ortaya çıkıyor.

Bu kadın kooperatifi hareketinin bir başka önemli etkisi de, hem Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, hem de Tarım ve Orman Bakanlığına, kadın kooperatiflerinin geliştirilmesi gerektiği noktasında, işbirliği protokolü imzalanmasına vesile oldular 2018 yılında. Bu açıdan da aslında örgütlülüğün önemini gözlemlemiş oluyoruz.

Genel olarak söylediğim gibi, kadın kooperatiflerinin çalışma alanları, el becerileri, geleneksel gıda, giyim, hediyelik eşyaları, okul öncesi eğitim. Aslında biz hep eliş, mutfak işi dedik; ama yapılan araştırmada, az önce söylediğim Dünya Bankasının araştırmasında, okul öncesi eğitim, yani kreşler, oyun odaları açılması gibi okul öncesi eğitim faaliyetleri kadın kooperatifleri faaliyet ve çalışma alanları bakımından Türkiye’de bir numarada şu anda. Bununla beraber yeni yeni teknoloji üzerine açılan kadın kooperatiflerini görüyoruz, özellikle Karadeniz Bölgesi’nde çay ve fındık üzerine açılan kadın kooperatiflerini görüyoruz. Anadolu özelinde genelde mutfak veya geleneksel mutfak alanları, bazı bölgelerde tarhana, makarna veya diğer yöresel lezzetler diyebileceğimiz ürünlerin üretilebilmesi, pazarlanabilmesi üzerine çalıştıklarını ve önemli cirolar elde ettiklerini de gözlemleyebiliyoruz.

Sonuç ve önerilere gelmek istiyorum. Tarımda kadın emeği dediğimiz zaman, en önemli sorun kayıt dışı istihdamın önlenmesi. Bu en temel sorun. Bu önlenmeden diğerlerine geçilmesi mümkün değil. Yani yüzde 90'lara varan kayıt dışı istihdamın -özellikle mevsimlik tarımda, gündelik işçilerde bu oran neredeyse yüzde 100'e varıyor- tamamının önlenmesi

en temel şart. İkinci olarak, eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsenmesi. Normalde, dünya genelinde kadınlar ve erkekler aynı işi yapsalar, erkekler yüzde 16 daha fazla maaş alıyor, gelir elde ediyor. Tarımda zaten kadınlar kayıt dışı, ücretsiz aile işçisi durumunda. Bu aradaki makas en fazla tarımda yaşanıyor, yani kadın ve erkek arasındaki gelir farkı tarım sektöründe en yüksek seviyede. Bu açığın kapatılması gerekiyor. Eğer kişiler aynı değerde işi yapıyorsa aynı ücreti almalı. Tarımsal örgütlerde ve kurumlarda karar alma mekanizmalarında kadınların oranı yükseltilmeli. Bu çok önemli bir husus ve hep geri planda kalıyor. Aslında dünya genelinde tarımın yükü kadınların omzunda diyebileceğimiz bir durum söz konusuysen, böyle bir tabloyla karşılaşıyorken, tam tersi bir gerçeklik var. Dünyadaki hemen hemen bütün tarım kurumları, Türkiye’de Tarım Bakanlığı dâhil, kadınların aslında adının olmadığını gözlemliyoruz; yani kadınlar geçmiyor. Karar alma mekanizmalarında, tarımsal üretimde, bitkisel, hayvansal veya diğer alanlarda kadın yönetici sayısı çok çok az. Tamamen erkekler tarafından domine edilmiş bir alandan bahsediyoruz tarım sektöründe. Bu noktada, kadınların ciddi anlamda çaba göstermeleri; sadece tarlada değil de bu işin üst noktalarında, yönetim mekanizmalarında da yer alması noktasında motivasyonunu genişletmeye yönelik ve kadınlara da bu alanların açılması konusunda bir destek sunulması gerekiyor. Kadınların günümüzün koşullarına göre; yani tarımdaki modernizasyon, teknolojik dönüşüm dikkate alınarak desteklenmesi çok önemli. Hem kadınların bireysel olarak hem kadın kooperatifleri üzerinden kolektif olarak desteklenmesi çok önemli.

Dünyada kadınların istihdama katılımının önündeki en büyük engel ücretsiz bakım emeği; yani evdeki ailenin devamlılığı için gerekli olan yemek, çamaşır, bulaşık gibi ücretsiz olarak yapılan bu hizmetlerin tamamen kadınların üzerinde olması sebebiyle kadınlar istihdama katılamıyor. Dolayısıyla tarımda da benzer durum söz konusu. Ya çocuğuyla beraber tarlaya gidiyor veya gidemiyor, çalışmıyor. Dolayısıyla bakım emeğini azaltmanın yolu da, devlet tarafından, kamu kurumları tarafından ücretsiz kreşler gibi, bakımevleri gibi yerlerin açılabilmesi. Bunlar çok önemli. Birçok ülkede bu var. Genelde eşitlik çalışmalarında, toplumsal cinsiyet çalışmalarında örnek veririz; İsveç, Norveç gibi İskandinav ülkelerini, Kuzey Avrupa ülkelerinde kadınlara ücretsiz bakım hizmeti sunan bu tarz mekanizmalar olduğu zaman, yani devlet tarafından ücretsiz bir kreş hizmeti sunulduğu zaman, kadınların istihdama katılımının yüzde 70'lere çıktığı gözlemlenmiş. Bu da birçok çalışmaya referans oluyor dünyada.

Kadınların hem iç pazara, hem de dış pazara ulaşmak için en önemli kanal internetken, kadın kooperatiflerinin dijitaldeki bu eksikliği, yani birçoğunun web sitesinin olmaması, sosyal medya hesaplarının aktif kullanılmaması nedeniyle bu imkândan, bu nimetten faydalanamıyor. Dolayısıyla bu alanın güçlendirilmesi önemli. Genç kadınların tarımda tutulması şart. Tarım genelde ileri yaşlardaki kadınların yaptığı bir iş gibi ya da ileri yaşlardaki erkeklerin yaptığı bir iş olarak görülüyor, genç kadınlar ve erkekler tarımda var olmak istemiyor. Dolayısıyla genç kadınları da, genç erkeklere de tarımda tutmak için çözüm bulmak gerekiyor. Tarımın üzerindeki bu baskının, cezbedici olmayan bu görüntüsünün ortadan kaldırılmasının yolu da gençlerin bu alana yönelmesi. Tabii ki, gençleri yönlendirecek mekanizmaların sağlanması önemli.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. Soru-cevap oturumunda da sorular olursa yanıtlarım.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyorum Ayşe Hanım. Yapmış olduğunuz çalışmalarda başarılar diliyorum.

AYŞE KAŞIKIRIK- Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Oturumumuzun son konuşmacıları, Topluluk Destekli Tarım-Katılımcı Sertifikasyon, Boğaziçi Mensupları Tüketici Kooperatifi olarak da Kamber Yılmaz ve Pınar Ertör arkadaşlarımız bizleri bilgilendirecekler. Kendileri yeni ve kendine özgü bir örgütlenme pratiği olarak, kâr amacı gütmeyen, küçük üreticinin sömürülmesine karşı kadın emeğini ön planda tutan, faaliyetlerinin her alanda gönüllülük esasına dayanan, doğa dostu üretim anlayışına sahip, tüketicilerin sağlıklı gıda teminini ön planda tutan bir örgütlenme modelleri var.

Buyurun, Sayın Yılmaz sizleri dinliyoruz.

KAMBER YILMAZ- Merhabalar.

Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi'nin (BÜKOOP) yedi kurucusundan birisiyim. Aynı zamanda gönüllü olarak BÜKOOP'ta çalışıyorum. BÜKOOP'u neden kurduk, şu anda ne yapıyoruz, nelerle uğraşıyoruz, biraz onlardan bahsedeceğim. Bir de katılımcı sertifikasyon ya da üretici forumu dediğimiz bu forum nedir, üreticilerden neler talep ediyoruz veya üreticilerle nasıl bir ilişki kuruyoruz, onlara kısaca değinmeye çalışacağım.

Kooperatifimizin amacı sağlıklı ve adil gıdayı tüketiciye uygun fiyatla ulaştırmaktır. Küçük üreticinin emeğinin karşılığını almasını istiyoruz ve tüketilen gıdayla yeniden ilişki kurmak istiyoruz. Bunları aslında açabiliriz ama hepsini açarsak çok uzayacak süreçlerdir bunlar. Eğer soru olursa onlara değiniriz.

Kooperatifi 2009 yılında kurulduk. 2009 yılında kurulmadan önce, sekiz aylık bir ön çalışma ve bilgi alışverişinde bulunduk. Biliyorsunuz AKP 2008'de Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı topluma ve bizlere dayattı. Bizler Ankara eylemlerine gidip gelirken -biz aynı zamanda Eğitim-Sen içerisinden doğan bir kooperatifiz- arkadaşlarla yolda beyin jimnastiği yaptık ve bu arada Çiftçi-Sen'le karşılaştık. Onlar üretici ayağını kuracaklardı, biz tüketici ayağını kuracaktık. Biz tüketici ayağını kurduk 2009 Aralık'ta. O günden bugüne kadar hayatımızı devam ettiriyoruz.

Bizim maaşlı çalışanımız yok ve maaş ödediğimiz herhangi bir kişi yok. Bizde gönüllülük esastır. Kâr amacı gütmüyoruz. Ancak kâr amacı gütmüyoruz derken, kiramız, elektrik, su ve diğer giderlerimizi karşılayacak ufacık bir kâr modeli koyduk önümüze. Yüz altmış tane katılımcı ortağımız var ve şu aşamada otuz civarında da gönüllümüz var. Kırk beş metrekaarelik bir alanda dükkanımızda tüketicilere hizmet sunuyoruz.

Pandemiden önce farklı açılış saatlerimiz vardı ama pandemiyle birlikte hayatımız çok değişti. Pandemiden bu yana 16:00-17:00 arasında her gün açık oluyoruz. Çarşamba ve salı günleri de süt günümüz olduğu için gelen tüketicilerimiz ürünlerini alsın diye 13:00-13:30 arasında bir yarım saat açık tutmaya çalışıyoruz.

Ürünleri karşılıyoruz ve toplantılar yaparak paketleme şenlikleri yapıyoruz. Fakat artık yavaş yavaş bu paketleme işi mevzuat dolayısıyla üretici ayaklarında tamamlanmaya başladı.

BÜKOOP'un fotoğraflarını göstereyim size.

Burası BÜKOOP. Kooperatifimizin baraka dediğimiz alanı. Böyle ufacık bir yer.

Biz aslında kampüste hizmet veriyoruz. Yani kampüsün içerisindeyiz ve kampüsün içerisinde öğrencilerimiz, akademik personellerimiz ve mezunlarımız gelip alışveriş yapabiliyor.

BÜKOOP'un gönüllüleri kimlerden oluşuyor? Akademik ve idari personel, öğrenciler, diğer çalışanlar -işçi statüsünde çalışan arkadaşlarımız var-mahalledeki komşularımız ve gönüllü olarak bize destek olan diğer katılımcılarla BÜKOOP'u idare ediyoruz.

BÜKOOP'un gönüllüleri ne iş yapar? Bir kere ürünlerin üretim süreçlerinin hepsini bilir. Gönüllülük esasında bir sorumluluk vardır. Örneğin, biraz önce Samiye Hanım ismimi vererek bir şeyler söyledi. Samiye Hanım'a teşekkür ediyorum. Örneğin, ben Samiye Hanım'la ilgileniyorsam her ürünün üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar tüm ilişkilerini bir tüketicimiz geldiğinde o konuda bilgi istiyorsa bunu aktaracak düzeye geliyoruz ve bunu dengelemeye çalışıyoruz. Gönüllülerimiz aynı zamanda mali kayıtlarımızı tutuyorlar. Onların muhasebeciye ulaştırılmasına ilişkin bütün işleri onlar yapıyor. Aktif olarak sosyal medyayı kullanmaya çalışıyoruz. Bir de genel organizasyon işlemlerini gönüllülerimiz yapıyor.

Karar alma mekanizmalarında ister üye olsun ister gönüllü arkadaşlarımız olsun birlikte karar veriyoruz. Çünkü öğrenci arkadaşlarımız sık sık değişiyor ve gönüllü olarak kalıyor. Toplantılarımız herkese açıktır. Karar alma mekanizmasında ilk üyeden gönüllü arkadaşına kadar herkesin söz hakkı vardır ve kararlarımız oybirliğiyle alınır.

Satış yeri olarak Baraka'nın faydalarını açıklayayım. Bir kere tüketici ihtiyacına beklemeden hemen ulaşabiliyor. Yeni insanlara kolayca ulaşım sağlıyoruz. Toplu siparişlerle masrafları düşürmeye çalışıyoruz. Gönüllü yapılan işlerin görünür hale gelmesini sağlıyoruz. Kampüsteki diğer kesimlerle örneğin öğrenci arkadaşlarla akademisyenler ya da diğer çalışanlar Baraka'ya girdiklerinde sosyal statü kalkıyor. Herkes eşit dereceye sahip ve herkes birbirlerine sorular sorup bilgi alabiliyor. Sosyal statüyü ortadan kaldırıyoruz. Baraka'ya girildiği andan itibaren o statü ortadan kalkmış oluyor. Tüketicinin üreticiye ve üretim bilgilerini doğrudan paylaşıyoruz. Bütün arkadaşlarımız eğitim alıyor ama özellikle üründen sorumlu olan arkadaşımız gelenlere ürün hakkında gerekli tüm bilgileri aktarıyor.

Tüketim kooperatifi modelinin önemi nedir? Ürün başına düşen kooperatif masraf payını azaltabiliyoruz. Üreticinin masrafları azalıyor ve ürün satamama riski yok oluyor. Uzun vadeli planlama yapmamız mümkün olabiliyor. Uşak'ta bir arkadaşımız vardı; elma kurusu alıyorduk. "Bize şu kadar kapasiteyle üretim yapabilirsin" diyorduk, bize o kadar üretim yapabiliyordu. Kısacası bir şeyler planlayabiliyorduk. Başka kanallarla satış

sunulması mümkün olmayan ürünleri de değerlendiriyorduk. Elma kuruları, tarhanalar, yöresel tarhanalar başka mekânlarda satılmıyordu. Fakat biz özellikle kadın üreticilerimizin satışlarını yapıyorduk.

Kooperatifin fiyat olarak dezavantajlı olduğu ürünleri de var. Örneğin bulgur, yükte ağır ama fiyatta çok ucuz. Avantajlı olan ürünlerimiz de var. Biz hepsini dengelemeye çalışıyoruz ve dengede tutmaya istiyoruz.

Aradığımız kriter kesinlikle organik sertifikası değil. Organik sertifikası olmak zorunda değil. Küçük ölçekli çiftçiler olmasını istiyoruz, yerli tohum kullanan üreticileri tercih ediyoruz. Mümkün olduğunca zirai kimyasal pestisitlerin kullanılmamasını öneriyoruz. Bir de yöresel ve yöreye özgü ürünlerin yaşatılmasına destek olmaya çalışıyoruz. Bunu şöyle söyleyebiliriz: Örneğin, Kars'ta kavılca bulguruna önem verdik, onun yeniden yaşatılması için elimizden gelen desteği oradaki üreticilere sunmaya çalıştık.

Bazı üreticilerimizi sizlerle paylaşmak isterim. Sındı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Boğatepe -kavılca bulguru oradan geliyor- Güntepe Çiftliği -Hacer ve Ali Ünüvar, Niğde- Vakıflı Kadın Kolları Kooperatifi, Gödence ve son olarak da Ağın Kadın Kooperatifi zincirimize dâhil oldu.

Aslında başta söylemem gereken şey şuydu: Üreticilerimizin örgütlü olmasını çok çok önemsiyoruz. Örgütlü olmasıyla birlikte kadın üreticilerimizin kadın kooperatiflerinin olmasını önemsiyoruz. Bir kadın kooperatifinden bir ürün ya da bir teklif geldiğinde gözü kapalı kadın kooperatiflerini desteklemek için elimizden gelen tüm gayreti sarf etmeye çalışıyoruz. Kadın kooperatiflerinden daha çok ürün almayı tercih ediyoruz. Örneğin, Urfa Mezopotamya Kadın Kooperatifi var. Daha önceki bir sunum olduğu için o burada yazılmamış.

Üreticilerimizle ne gibi bir ilişkimiz var? Ürün bilgi formumuz var. Biraz sonra bilgi formunu sizlerle de paylaşacağım. Üretici tarla ziyaretlerine gidiyoruz. Bizim yaptığımız en güzel şey belki de şudur: Yılda bir ya da üç kez doğaya açılarak hem üreticilerimizin üretim aşamaları gözlemlemek hem de şehrin stresini azaltmak için şehir dışına çıkıp bir günümüzü üreticiyle birlikte geçirmeye çalışıyoruz. Üreticileri bulmak açısından şu aşamaya kadar Çiftçi-Senden destek aldık. Şimdi ise İstanbul'da bulunan diğer kooperatiflerle üretici paylaşımı yapabiliyoruz.

Bu fotoğraf üreticilerle zeytin toplamaya gittiğimizde çekilmiş bir fotoğraf. Dondurma alıyorduk. Dondurmamız keçi dondurmasıydı. Üreticimizi

ziyarete gitmiştik. Yumurta aldığımız ve bir de değişik bir bölgeden zeytin aldığımız değişik tarlalarda ziyaretlerimizi görebilirsiniz.

Bir üreticiyi seçerken üreticinin bize müracaatında neler istiyoruz? Ürünün adını görmek ve üreticinin adını görmek istiyoruz. Üreticinin açık adresi, telefonu, e-postası, varsa web sitesi ve formu doldurduğu tarihi istiyoruz. Onun akabinde tohumu ya da fideyi nereden aldıklarını, ekimi ne zaman yaptıklarını, hasada kadar toprağı zenginleştirmek için neler yaptıklarını; suni gübre mi, hayvansal gübre mi kullandığını, zararlı veya yabancı ot mücadelesini nasıl yaptıklarını; ürüne zarar veren böcek, mantar ve diğer canlılarla ilgili hangi zirai ilaçları kullandıklarını belirtmelerini istiyoruz. Bahçenin bakımı, ürünlerin toplanması için gerekli işlemleri kimlerin yaptığına; üretici ve ailesi dışarıdan işgücü desteğı alıyorlarsa, bu aşamada üretime katkıda bulunanların sigortalı olup olmamasına da cevap vermelerini istiyoruz. Sigortalı olmalarını önemsiyoruz. Onun için seçiciliğimizi orada kullanıyoruz.

Yine üreticimize depolama nasıl gerçekleşebilir ve nerede, hangi koşullarda, ne kadar süreyle ürünü muhafaza edebiliriz, onu sormaya çalışıyoruz. Ürünü saklarken -bazı ürünler mevsimlik ürünler oluyor- nelere dikkat edilmesi gerekiyor, BÜKÖOP'ta ne kadar bekleyebilir, buna net cevap vermelerini istiyoruz. Biliyorsunuz İstanbul'da da bir sürü kooperatif var. Bu ürünü başka kooperatiflere satıp satmadığını da sormaya çalışıyoruz.

Özellikle mevsimsel ürünleri tercih ediyoruz. Yıl boyunca satacağımız çok nadir ürünler var. Onun dışındakiler yazın tüketilecek bazı gıdalar olabiliyor onları tercih edebiliyoruz. Güzün tüketebileceğimiz ya da ilkbaharda tüketeceğimiz ürünlerin neler olduğunu öğrenmek istiyoruz üreticilerimizden. "Fiyatları liste olarak ekleyebilir misiniz?" diye soruyoruz. Fatura kesip kesmediklerini ve kargo ücretini söylemesini istiyoruz.

Ürünü işliyorsa neler konuluyor, içerisine hangi katkı maddeleri konuluyor, onları soruyoruz. İşlemede kullandığı yöntemin iyi yanlarını ya da kötü yanlarını belirtmelerini istiyoruz ürün aldığımız kişilerden. Kuru meyve gibi ısıt işlem görmemiş ürünlerde tarih belirtebiliyorlar mı, etiket kullanabiliyorlar mı, bunu soruyoruz. Eğer ısıt işlem görüyorsa, Türk Gıda Kodeksi'ne uygun bir etiketleme yapılıp yapılmadığını üreticilerimizden duymak istiyoruz.

Bir de girdi-çıktılarımızın hepsinin yasal olması gerektiği için, fatura kesilip kesilmediğini soruyoruz. Fatura kesilmiyorsa çiftçilik belgesi var mı onu soruyoruz. Çiftçilik belgesi varsa onlar adına müstahsil kesiyoruz. Ürün nakliyatını nasıl yapıyor, kargo ise anlaştığı bir şirket var mı, onu öğrenmeye çalışıyoruz. “BÜKOOP’a iletmek istediğiniz başka bilgiler var mı?” diye de üreticilerimize soruyoruz.

Benim sunumum bu aşamada bitiyor.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyorum Kamber Bey.

KAMBER YILMAZ- Ben kısa kesmek istedim.

2013 bizim için çok önemli. Sorular gelirse ona birazcık değinmek isterim. Çünkü biliyorsunuz 2013 Gezi demek. Gezi bizim önümüzü açtı. Özellikle forumlarda, Yoğurtçu Parkı, Abasağa Parkı, Ataşehir diğer birçok forumlarda kooperatifi anlatmaya çalıştık. Biz bir deneyim sağlıyorduk aslında. Çok hızlı geçtim. Belki heyecanlandım, çok şey de oldu; ama Gezi gerçekten öğretici oldu. İki, üç yıl sonra bir baktık birçok kooperatif kurulmaya başlıyor ve mahalle kooperatifleri kurulmaya başlıyor. O da bizi sevindirdi. Yani bu mahalle kooperatiflerinin kurulması. TMMOB’a ve Murat Bey’e çok teşekkür ediyorum. Başta söylemem gerekiyordu, sona kaldı. Böyle bir imkân tanıdığınız için sizlere teşekkür ederiz. Umarım sorular kısmında bazı şeyleri daha net açabiliriz.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Katkılarınızdan dolayı biz çok teşekkür ediyoruz Kamber Bey. Sizlere başarılar diliyoruz.

Süremizin hemen hemen sonuna geldik. Bazı sorular var; daha önceki bölüme ilişkin sorular ve bazıları da 2.oturumu ilgilendiren sorular. Bu soruların hepsini zamanı da iyi kullanmak adına bir arada sormak istiyorum. Değerli konuşmacılarımız konuşma sırasına göre kendi konularına ilişkin soruları cevaplarsa memnun olacağım.

Nadir Bey, başlarken size konuyla ilgili soruyu ben sormak istiyorum. Mevzuatla ilgili çalışmalardan bahsettiniz. En son 26.10.2021 tarihinde bir mevzuat değişikliği oldu ve kooperatifçiliğe bir dış denetim sistemi getirildi. Bu sistemi nasıl buluyorsunuz? Bu sistem kooperatifçilikte oluşan sorun

alanlarını giderebilecek nitelikte mi? Siz cevaplamadan, diğer arkadaşlara da sorularını sorup aradan çıkmak istiyorum. Bir-iki dakika içerisinde cevaplarsanız da çok memnun olacağım.

Samiye Hanım'a bir soru var. Gerçi Samiye Hanım konuşmasında ifade etmeye çalışmıştı, ama "Kooperatifler belediyelerle veya yerel yönetimlerden destek almadan ayakta duramıyor. Bu mümkün mü?" diye sorulmuş. Ayşe Kaşıkırık'a yöneltilmiş bir soru var; "Kadın kooperatiflerinin klasik kadın rolleri dışına nasıl çıkarabiliriz?" diye sormuş bir izleyicimiz.

Kadın kooperatif sayısında hızlı bir artış olup hızlı da kapandığını ifade etmiş ve "Bu ne kadar gerçekçi? Bunu sizler nasıl değerlendiriyorsunuz" diye sormuş.

Ramazan Bey, "Üretici kooperatifleri gibi tüketici kooperatiflerinin kurulması ve bunların doğrudan iletişim ve dayanışma içinde olmaları daha kesin sonuç almayı sağlayacaktır" diyor. Sizler bu konuda ne düşünüyorsunuz.

Buyurun Nadir Bey, sizden başlayalım.

NADİR ŞİMŞEK- Teşekkürler.

Öncelikle kooperatiflerin kendi iç denetimleri şöyle oluyor: Bir yönetim kurulu var, bir de denetim kurulu var; her 3 ayda bir denetim kurulu toplanıp, kooperatifin yapmış olduğu iş ve işlemleri iç denetim olarak denetlemesi gerekiyor. Yeni düzenleme diyor ki, "Belli bir miktarda finansal tablolarınız var, bunu sunuyorsunuz; fakat bunun doğruluğunu ben bir de dış denetime götüreyim. Gerçekten söyledikleriniz birbirini tutuyor mu?" Tabii, burada daha çok belli bir ciroya ulaşan, belli bir ortak sayısına ulaşan kooperatifler kastediliyor. Çünkü bunun yönetmeliği daha çıkmadı. Yönetmelik çıktığı zaman belki daha sağlıklı yorumlayabiliriz. Burada yetki verdiği kişiler önemli, Bakanlığın yetkilendireceği kişiler önemli. Ne diyor? "Kamu Gözetim Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yetkilendirilen bağımsız denetçiler, bir de serbest muhasebeciler ve mali müşavir örgütleri, Yeminli Mali Müşavirlikler Kanununa tâbi meslek grupları; artı, kooperatifin bağlı olduğu merkez birliği veya merkez birliği kurulmamışsa bağlı olan birlikler" diyor. Aslında burada bizim geçmişten beri de istediğimiz bir şey: Birim kooperatifler üst örgütlerini kursunlar, üst örgütleri de merkez birliklerini kursunlar ve merkez birlikleri mutlaka birim kooperatiflerinin eğitim ve denetim yoluyla gelişmesine katkı sunsunlar. Bunun merkez

birliklerine verilmesini, merkez birliklerinin hem denetim, hem eğitim yoluyla birim kooperatiflerini denetlemesini olumlu buluyorum; fakat bunun dışındaki diğer iki hususun, merkez birliği dışında da denetimin olması kooperatiflere ciddi anlamda maddi bir küflet de getiriyor. Onun için söyledim özellikle: Merkez birliklerinin mutlaka bu konuya şimdiden hazırlık yapmaları lazım. Bu konuda kendi denetçilerini, bu konuda uzmanlaşmış kişilerini bulup şimdiden çalışma içerisinde olmasını olumlu görüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyorum Nadir Bey.

Buyurun Samiye Hanım.

SAMİYE GENÇ- Aslında çok kısaca değinmiştim, ama yeni kurulmuş kadın kooperatiflerinin desteklenmesi gerektiği kesin; çünkü böyle bir şeye ihtiyacımız var. Ama biz kurulduktan sonra belediyemizden herhangi bir şey almadık. Hatta bir hibe almıştık, onu belediyemiz kendisine çevirdi. Yani biz belediyeyle çok iyi ilişkiler kuramadık maalesef. Devletin verdiği hibelerde de hep teşvikler yüzde 50 hibeli, yani bizim gücümüzün yüzde 50'sine bile yetmeyeceği kadar meblağlar. Üstelik, artı KDV'ler var; onları da ödeyemiyoruz. Maalesef, o taraftan da bir destek göremiyoruz. Bu arada, tam hibe veren kuruluşlar var; Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği falan gibi yerlerden tamamen geri ödemesiz hibe veren yerler var. Onlarla işbirliği yapıyoruz. Aslında iki gün önce Birleşmiş Milletlerden bize bir sorumlu geldi. Bizim bölgemizde bizim kooperatifimizi seçmişler. Ufak bir çalışma yapmışlar ve bir proje geçirip, gerçekleşirse bize destek olacaklar inşallah. Bu henüz gerçekleşmediği için söz etmek istemedim, ama böyle tam hibeli yerlerden destekler alabiliyoruz. Tabii, ne kadar sürdürülebilir, onu bilmiyoruz. Ama belediyelerden ya da diğer devlet kurumlarından destek almadık. Biz kendi ayaklarımızın üstünde durmaya çalışıyoruz. İnşallah durabiliriz.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI- Teşekkür ediyorum.

Buyurun Ayşe Hanım.

AYŞE KAŞIKIRIK- Kadın kooperatiflerinin kapanmasıyla ilgili olarak bir soru soruldu. Evet, son birkaç yılda çok fazla kadın kooperatifi kuruldu. Samiye Hanım'ın da söylediği gibi, ilk başta desteklenemedikleri zaman veya kendi içerisinde problemler yaşamaya çok meyilli oldukları için,

şunu söyleyebiliriz: Daha kurumsal bir yapı yok ve daha kurumsallaşma aşamasında üye sayısının 7'nin altına düştüğü durumlar çok sık oluyor, genel kurulun yapılamamasından dolayı kooperatifin kapandığı durumlar oluyor, işin genelde tek kişi üzerinde ilerlemesi sebebiyle çeşitli fikir ayrılıkları oluyor. Aslında bu sorunlar kooperatiflerin genel sorunları, yani daha yeni kurulmuş birçok kooperatifin genel sorunudur. Aynı durum kadın kooperatifleri için de geçerlidir. Bunu söyleyebiliriz. Ama inanılmaz oranda bir kapanma vardır diyemeyiz. Başaranlar da var, çok iyi örnekler de var. Ancak, sadece belediye desteği altında, belediyenin arka bahçesi niteliğinde olup kendi ayakları üzerinde duramayan kadın kooperatiflerine de denk geliyoruz. Bu işten kurtulmanın yolu da hem finansal açıdan, hem de insan kaynakları ve kendi sürdürülebilirlikleri açısından kurumsallaşmaları, görev dağılımlarının net olması; en temel çözüm budur.

OTURUM BAŞKANI- Çok teşekkür ediyorum Ayşe Hanım.

Buyurun Kamber Bey.

KAMBER YILMAZ- Tekrar merhabalar.

Tabii ki, dayanışma içerisindeyiz. Yani İstanbul'da bulunan tüketici kooperatifleriyle bir araya geliyoruz, bazı ürünleri ortak alabiliyoruz, tabii ki dayanışmamızı sürdürüyoruz. Ama bu yeterli mi? Şimdi bir üst birlik çalışması var; bununla ilgili uzun süredir bir araya geliyoruz. Dayanışma ağlarımız tabii ki hayata geçiriliyor. Umarım, daha da görünür kılarız bunu, daha çok tüketici kooperatifimiz olur. Biz herhangi bir yerden destek almıyoruz, tümüyle kendi ayaklarımız üstünde duruyoruz. Ama dayanışma ağımız muhakkak var.

Hepinize teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI- Katkılarınızdan dolayı hepinize çok teşekkür ediyorum.

Sonuç olarak kısaca şunu söyleyebiliriz ki; ülkemiz ve dünya zor süreçler yaşıyor. Yoksulluk sorunu bir türlü aşılamıyor. Tarımsal üretim anlamında ülkemiz üreticisi girdi maliyetlerinin fazlalığından dolayı üretim yapmakta zorlanıyor, tüketici ise gıdaya ulaşabilmekte ciddi anlamda sorunlar yaşıyor. Buna son vermek yine insanın elinde. Tarihsel süreçte oluşan insanlığın çağdaşlık bilinciyle, barış içerisinde, sömürmeden ve sömürülmeden, doğayla

dost, beraber yaşamın gerekliliklerini mutlak kabul eden bir anlayışla bunu gerçekleştireceğine inanıyorum. Ülkemiz kooperatifçiliğinin deneyimlerinin anlatıldığı sempozyumumuzun ikinci oturumunda bahsedilen bu başarılı örneklerin daha çok insanımızın katılımıyla daha büyük başarılar elde etmesini temenni ediyorum.

Emeği geçen ve katkı sağlayan çok değerli katılımcılarımıza tekrar teşekkür ediyorum.

Saygılar sunuyorum.